IERONIM ŞERBU

OAMENII VISEAZĂ PÂINE

FUNDATIA REGELE MIHAI I

OAMENII VISEAZĂ PÂINE

S'AU TRAS DIN ACEASTĂ CARTE CINCI MII EXEMPLARE ŞI PE HÂRTIE VIDALON DOUĂZECI ŞI ŞASE EXEMPLARE NEPUSE ÎN COMERŢ NUMEROTATE DE LA 1—26.

IERONIM ŞERBU

OAMENII VISEAZĂ PÂINE

FUNDAŢIA REGELE MIHAI I
BUCUREŞTI 1945

OAMENII VISEAZĂ PÂINE

Noaptea când cerul îşi desfăşoară deasupra oraşului, flamura întunecată, clădirile masive, fabricile cu cărămizile roşii şi umede, bulevardele lungi, brăzdate de şine lucioase, toate devin fantomatice în jocul de umbre şi lumini.

Ceva din materialitatea lor se topeşte, se transfigurează ca într'un mister. Ai impresia că totul e închipuit, de carton, ca într'un decor de teatru, fără consistenţă, fără realitate.

Până şi uliţile sumbre, cu bordeiele gheboase, înghiţite pe jumătate de pământ, au ceva straniu în ele şi deopotrivă de atrăgător, aşa cum unele femei urîte, noaptea, favorizate de întuneric, îţi apar mai interesante. Nu mai recunoşti nimic din ceea ce dimineaţa era sordid, murdar, lepros. Zidurile cojite, coşurile afumate ale fabricilor, murdăriile de pe trotuoare şi gunoaiele, se estompează, se şterg sub influenţa magică a nopţii.

In centru, prin grădinile mirositoare şi luminate, la mesele întinse pe trotuare, cu femei strălucitoare, în ritmul muzicei, unii se veselesc, râd, ciocnind paharele de cristal, a căror clinchet limpede alintă auzul. Restaurantele, grădinele de vară, cele

dela şosea, ascunse înapoia copacilor umbroşi, cu mâncăruri alese şi preţuri exorbitante, atrag pe avuţi ca polenul preţios al florilor rare, bondarii îmbătaţi de praful gălbui şi dulceag.

Lampadarele cu ochiul lor de ciclop, translucid, împrăştie o lumină difuză pe trotuarele lucioase şi mijlocul drumului, încât bulevardele şi căile principale par lustruite cu lac.

Câte o limuzină alunecă vertiginos pe şoseaua asfaltată, lăsând să se vadă în interiorul ei, rezemată de perinele moi, o femeie în toaletă de seară, alături de un bărbat gras şi chel.

Undeva, într'un separeu, al vreunui local de noapte, omul cu osânză şi bancnote foşnitoare, ca rochia de mătase a femeii, beat de şampanie şi sex, va arunca miile cu uşurinţă, râzând slinos, îndobitocit.

Şi în această noapte de petreceri, cu muzică frenetică, elixire scumpe şi femei rafinate, dincolo svâcneşte o altă vieaţă, subterană, în care oamenii se târăsc ca nişte cârtiţe prin întuneric, înămoliţi, gem de furie şi desnădejde, dar gemetele lor sunt prea palide, nu isbutesc să sfâşie pânza de întuneric ce-i învălue strâns, fi înnăbuşe... şi gemetele, scrâşnirile surde se sting uşor.

Oraşul e o caracatiţă imensă, cu braţele lungi fibroase şi întortochiate, care se sugrumă singură, înnebunită de ramificaţiile nenumărate ale braţelor ei (fiece ramificaţie e o uliţă uitată, pustie, o fun-

dătură aruncată la marginea oraşului şi a vieţii, fără nume).

Ii simt pe toţi aceşti învinşi care cotrobăesc în întunerec, ca şoarecii, îi văd halucinaţi, cu ochii deschişi şi împietriţi ca într'un vis, disting grimasa gurii care a răcit, cerând pentru ultima oară: pâine!

Văd într'un bordei cât o cuşmă oltenească, un moşneag singuratic, uscat de foame, cu luminile scurse, cum dibue o coajă tare de pită. Nu e. Se îndoaie din şale, merge, caută ceva sub pat. A găsit. Ţine în mână o bucată de frânghie. Indemânatic, gospodăreşte, o leagă de cuiul din tavan, apoi face un nod strâns. Şi-a adus şi un scăunel, s'a suit pe el, îşi petrece frânghia pe după gât. Işi face iute cruce şi cu piciorul trânteşte scăunelul la o parte. Se leagănă puţin, svâcneşte, se învineţeşte, limba nu-i mai ajunge în gură, se umflă şi iese afară lungă, înveninată.

Intr'o altă odăiţă, o femeie palidă, ştearsă ca o umbră, aprinde cu grije cărbunii din lighian, astupă bine fereastra şi se culcă alături de cei doi prunci, descheindu-se la piept, să-i adoarmă mai uşor. Cu voinţă crâncenă de moarte îi apasă pe sânii ei, sorbind prin nările fremătătoare, ca pe-o aromă, gazele ucigaşe. Apoi, nici nu ştie când, adoarme şi ea...

Dar mai sunt şi alţii, dârzi, crunţi, cari mai au curajul să lupte. Să lupte oricum, să învingă, Se

aud paşii răsunători, greoi în întunerec, un sgomot adânc... a mai căzut unul.

Când noaptea se ridică însă încet, ca un bandaj de pe rana cangrenată a oraşului, puroiul ţâşneşte în toate direcţiile, gălbui, otrăvit...

Inainte de dărâmarea halelor de carne şi peşte, nu prea deosebeai în fortota de lume pestriţă pe cei veniţi la târguială, şi ceilalţi adunaţi în grupuri, fără nicio treabă, stânjenind pe chiaburi.

Acum ca şi atunci piaţa e plină de oameni, dar nu-ţi mai e greu să le ştii rostul. Servitoare cu fote şi cisme, alături de ardeleni vânjoşi, cu un fel de pălăriuţă ca o tichie, aşezate pe vârful capului, vorbesc între dânşii cu accentul lor specific. Nu mai au vioiciunea obişnuită. Sunt amărâţi, nu le arde de nimic. O oboseală, o acreală în toată fiinţa lor. Rostesc cuvântul, aspru, parc'ar măcina pietre, şi rar. Se uită unul la altul, cu silă şi aşteaptă, îngânduraţi. Fiecare aşteaptă ceva. Ce anume? O slujbă! Au venit de peste munţi, unii pe jos să cate stăpân. Acolo, la ţară, nu mai e de trăit.

Se usucă grâul, şi mucegaiul, sărăcia, putrezesc temelia casei. In cărţi cerul e albastru, aerul pur şi holdele bogate. O fi. Dar ei nu prea ştiu. Au venit mânaţi de secetă, de foame, să scape de urgie. Care mai are ceva bani la chimir, pasă-mi-te, aşteaptă să treacă prăpădul. Dar cu două pogoane ce să te faci. E dator pe ele cât nu fac cu mărun-

taie cu tot. Şi cine să-i păsuiască. Singura nădejde: Bucureştii. Aici o găsi stăpân. O să mănânce ceapă cu mămăligă şi o să-şi adune ceva bani. Pe urmă s'o întoarce în satul lui. Aşa gândeşte fiece ţăran. Mai ales dacă-i tânăr. Dar mai e până să se întoarcă, dacă se mai întoarce... E dăltuit el din piatră, cu muşchi şi plămâni sănătoşi. Rabdă o zi, două, o lună, un an...

Intr'o bună zi îl doboară, şi cade ca plopul tânăr, lovit cu toporul la rădăcină... De nu, i se încurcă minţile şi o apucă pe un drum rău. Atunci ruginește în puşcărie.

Femeile, fetele, n'au nici ele soartă mai bună. Le împing bătrânii să câştige, că nu-i chip alminteri, cu toate că au bănuială că singure la Bucureşti, lucru bun nu iese. N'au încotro. Cel puţin să nu se prăpădească de foame.

Pe lângă zidurile porţii spitalului Brâncovenesc alţi oameni, întinşi unii pe trotoar, ceilalţi şezând pe vine. Mulţi meşteşugari, muncitori fără meserie. Prin cămeşile rupte, înnegrite de jeg, se zăresc braţele lor muşchiuloase, cu vinele lungi şi tari ca nişte corzi. Zac frânte pe genunchi, se scarpină unul pe altul, şi recad apoi, sleite de odihnă, inutile. Braţele lor bune, care ar putea să spargă stânci, să răstoarne brazdele de pământ şi să clădească, braţele lor vii nu fac nimic şi stau încrucişate, triste. Nu mai sunt bune decât să-şi sape groapa...

Stau de dimineață aici, până seara, unii cu uneltele lângă ei, poate i-o chema cineva. Zugravi, tinichigii cu tâmplari laolaltă, supți, cu bărbi crescute, scuturați de frigurile foamei. Miroase urît a sudoare. Fețe posomorîte, crestate ca o coajă încrețită de stejar. Unii tineri, albiți și îmbătrâniți prematur. Fumează chiștocuri de țigară, culese de pe trotuar. O țigară întreagă e ruptă în două și împărțită. Câțiva, la marginea șanțului mănâncă roșii cu pâine neagră, care se fărâmă în palmă. Inghit silnic. Mai încolo un muncitor își leagă sfoara galoșului, să nu-i cadă din picior. Când se ridică observ că e încălțat cu un galoș uzat și un pantof de damă cu tocul retezat. Bărbat în toată firea. Iți vine să râzi și să plângi. Te simți umilit, înjosit în tot ce-i omenesc în tine. Și toți aceștia oameni așteaptă, visează pâine. E o așteptare desnădăjduitoare, resemnată, care-i macină încet, la rădăcini. Nu mai sunt în stare nici de revoltă. Ii vezi crispați în această așteptare fără speranță, visând cu ochii deschiși, care oglindesc o singură viziune, turbure: Pâine... pâine.

Vicața i-a aruncat în lături, nepăsătoare, ca pe niște gunoaie, tot așa cum marea asvârle la mal, după un timp, cadavrele înecaților...

Prin mulțimea asta hârțuită, desculță, bătută de valuri, se aciuiesc vagabonzii și declasații. Aici nu-i întreabă nimeni de unde vin și ce caută. Se întind la un loc, la umbră, dormind cu haina

făcută ghemotoc la căpătâi. Nu-i stinghereşte nimeni. Dar uneori, sergentul îi loveşte cu botul bocancului în pântec, şi îi scoală, înjurându-i. Încurcă drumul. Muncitorii şi meseria şii nu-i gonesc. Le e milă şi silă. Se împacă între ei. Câte un vagabond isteţ «învârteşte» un pachet de tutun. Dă fiecăruia o porţie, să aibe pentru două ţigări. Tutunul ce-i mai ţine pe picioare. Fără el ar înnebuni. S'ar lipsi de mâncare, de somn, numai de tutun nu. Trag cu sete fumul în piept, adânc, să uite de orice. E o patimă intrată în sânge. Nimic mai îngrozitor decât atunci când nu-leau. Adună chiştocurile depe trotoare, din cari să tragă un fum, unul singur. Aşa parcă trece ziua mai repede, parcă se mai domoleşte foamea şi nu sufere atât. E o otravă care alină...

Te încăpăţînezi să înţelegi cum oamenii se pot stinge, aşa pe lângă ziduri, pe maidane, flămânzi ca nişte câini, că pentru ei nu mai există nici-o şanşă, şi sunt sortiţi descompunerii. Renunţarea, vădită în liniştea cu care sug rămăşiţa de ţigară, în lenea gesturilor, şi privirile potolite, te sileşte să-i scuturi din somnolenţă, să-i izbeşti, ca să-i trezeşti la vieaţă. Trântori? Nu vor să muncească? Mă apropiu de un bătrân, încă viguros, sprijinit cu braţele de coada toporului. Ţine între dinţii stricaţi şi galbeni de tutun, o lulea îndesată cu mătase de porumb. Arde iute şi răspândeşte fum înecăcios. Tuşeşte adânc, vinele dela gât se umflă ca

nişte sfori şi ochii se înjectează de sânge. Scuipă prin despărţitura dinţilor ştirbi, departe, şi-şi şterge buzele cu podul palmei bătătorit. Apoi trage înainte, încreţindu-şi buzele şi închizând pleoapele pe jumătate, concentrat în sine. E îmbrăcat cu iţari vechi, cu o haină orăşănească, ruptă şi o şapcă. Merge desculţ. Labele picioarelor late, cu degetele groase, întoarse ca nişte cârlige. Cu tot aerul lui morocănos, nu-i rău şi gata să-şi deşerte amărăciunea. Ei, fusese şi el odată în rândul oamenilor! Acu... e tăietor de lemne. Fusese plugar de felul lui. Când a scăpătat, a venit la Bucureşti. Poate s'o îndrepta aici. Dar nu ştia nici o meserie. Şi s'a apucat şi el de ce-i mai lesne omului fără carte; să spargă lemne. Topor bun avea. De crăpat butucul dintr'o isbitură, avea îndemânarea. Acasă la el parcă cine-i crăpa lemnele? Cu toate că numai era tânăr, se simţea în stare să facă meseria asta brută şi aspră. S'a dus la un depozit. A tăiat acolo cât a tăiat, dar la urmă s'a îmbolnăvit. I-a trecut şi boala, dar de spintecat lemne dela răsăritul soarelui până seara, nu. Il apucau şalele de nu se mai putea desdoi. L-au dat afară. Şi-a luat toporul la spinare şi a plecat pe la curţile oamenilor, să le spintece lemnele. Ia acolo pentru câţiva franci. Să aibă o pâine, o ţuiculiţă şi un tutun. De dormit, unde o da Dumnezeu. La noapte, într'un şopron părăsit, altădată pe vreun şantier, iar uneori pe-o stradă dosnică. Numai că de multe ori nu găsea

lemne de spart. I-o lua altul înainte, mai tânăr. Femeile nu prea au încredere când îl văd bătrân şi scorţos. Li-e teamă că n'o scot la capăt cu el. Unele mai arţăgoase îl şi muştruluiesc că miroase a ţuică. Şi pentru un deal de lemne, să asude prin toate încheieturile, îl tocmesc cu un pol, doi. Înrăit, tăietorul de lemne se răsteşte la ele:

— Ce, m'aţi câştigat la belciuge? Cu patru poli, hai...

— Da să umbli de pomană, îţi place? Ţuica să trăiască, îi răspunde femeia, gonindu-l.

Bătrânul se uită chiorîş la ea, mormâind sub mustaţă.

— Parcă beau gologanii ei, mama ei de muiere...

Şi umblă aşa prin toate ulițele până ce dă de-o muiere mai inimoasă. Ştie el că o mai tăia lemne cât o tăia şi pe urmă, într'o bună zi, o să cadă la o margine de şanţ, cu degetele crispate pe coada toporului...

Cu ceilalţi, drame asemănătoare. Ar munci oamenii cu cât s'ar lăsa. Să scoată o pâine. Uneltele nu ajung pentru lucru. Trebue material şi materialul costă bani. O foaie de tablă, un tapet, o blană de lemn. Cu ce să le cumperi dacă nu-ţi dă clientul ceva înainte? Dacă-i vede rupţi, nu prea are încredere. Îi e teamă să nu dispară cu banii. Ia pe un alt meseriaş, cu atelier, nu un flueră vânt. Şi pe urmă nu se îmbulzeşte nimeni să-i cheme, câteodată pentru o reparaţie, un

fleac de nimic. Aşa o duc de azi pe mâine, mereu aşteaptând de lucru, mereu gonind după pâine, ca după o înşelătoare fata morgana, ca pe urmă, să se întoarcă iar, cuminţi, resemnaţi, la zidul spitalului Brâncovenesc şi în piaţă.

Spre prânz, piaţa e plină de lume pestriţă. Se agită, şi sgomotul tramvaielor, ţipătul strident al claxoanelor se amestecă într'un vălmăşag nedesluşit de sunete, îţi asurzeşte auzul. Mulţimea se sbate, ca un şarpe uriaş, alunecă de colo până colo, se înghesuie. Micii oltenaşi îşi sbiară marfa, îndemnând trecătorii: — Rahat cu apă rece! rece dela ghiaţă.

Mai încolo, pe un fel de cuptor de tablă, fixat pe patru roţi, un vlăjgan cu halat, întoarce plăcintele calde cu o lopeţică, chemând flămânzii:

— Numai doi lei, calde şi proaspete!

In jurul lui vreo câţiva ardeleni şi servitoare. se uită la plăcintele calde, cu privirile umede, sorb mirosul şi-şi ling buzele. Purică buzunarele şi scot doi lei.

— Cât face? întreabă neîncrezător, unul.

— Doi lei, neică, se repede volubil vânzătorul, ceva special!

Deodată, din senin, învălmăşeala creşte, se amplifică, şi un vuiet trece şuierător prin mulţime, aşa cum fluieră vântul pe mare, înainte de furtună. Oamenii se învârtesc speriaţi pe loc, întind gâtul să zărească ce anume se petrece, se strâng ca

pentru a se apăra, se întreabă neliniştiţi, în panică, unul pe altul: — Ce s'a întâmplat, domne?

— Nu ştiu, văd că fuge lumea!

— O fi călcat pe cineva?

— Uite că aleargă un sergent...

— Auzi că a jefuit unul pe-o femeie, i-a furat geanta din mână.

— Piaţa asta e plină de hoţi.

— Auzi că avea vreo cinci mii de lei în geantă.

— Uite-l că fuge, pă el, să nu scape.

. . . . . .

— Ce te îndeşi dom'le aşa?

— Lenuţo, ţine bine geanta, că aici e periculos Îţi bagă unu mâna în buzunar şi te trezeşti fără bani. Ăştia te fură cu ochii închişi!

Asudat, cu bastonul într'o mână, sergentul îl apucase strâns de gulerul hainei pe golan, lovindu-l peste cap, peste obraz. Il trăgea cu forţa după el, izbindu-l cu pumnul în gură. Golanul slab, însângerat, se lăsa pe vine, să nu-l târască la secţie.

— Dau pâinea înapoi dom'le sergent, plângea, ştergându-şi gura de sânge. Toată haina se ghemuise la gât, desvelindu-i şalele goale şi osoase. Pâinea se murdărise de sânge.

— Ei, l-aţi prins? îşi făcu loc printre oameni, negustorul gras, gâfâind, ştergându-şi chelia de sudoare. Cu pumnii bolovănoşi se năpusti asupra lui, clipind rău din ochii mici, porceşti.

— La muncă, pungaşule, furi ai, te învăţ eu minte...

— Nu da dom'le în el, protestă un târgoveţ, supărat.

Lumea începu să murmure, să se îndese în sergent, urmându-l. Mai răsăriră alţi doi, împingând mulţimea la o parte.

— Vedeţi-vă de treabă dom'le, n'auzi?

— Mai mare daraua decât ocaua, îşi dete cu părerea târgoveţul.

— Aşa spui d-ta, sări ars, negustorul, nu ştii vorba aia românească: Azi fură un ou, mâine un bou.

— Scârţ, făcu omul disprețuitor, scuipând pieziş şi fixându-l drept în pupile, mustrător, pe negustorul de pâine. Celălalt întoarse capul, se scuturâ puţin, apoi îşi umflă pieptul: — Galanton pă punga altuia, de...

Când se întâmplă o astfel de învălmăşeală, cu fluerături, cu sergenţi, Culae Strâmbu se piteşte într'un gang, pe după o căruţă, până ce se potoleşte atmosfera. Pândeşte fricos, tremurând, cu ochii lui jucăuşi de viezure. Distinge cel mai uşor sgomot şi tresare la orice mişcare. Toată viaţa lui e cuprinsă în spaima de « curcani », cum le spune el în argot. Când îi vede la distanţă, fuge ca de satana. Cei cari îi cunosc beteşugul, când vor să-şi bată joc de el, îl ameninţă:

— Te dau pe mâna sergentului, atât îţi spui...

Culae devine palid, mânios, stropşind cuvintele iute, împiedecate, prin gura sucită spre urechea stângă, cu dinţii dcsveliţi.

— Ş'ce v'ei s'mă sperii, mie nu mi-e f'ică.

Dar începe să tremure, terorizat, se preface că merge puţin înainte şi deodată o ia la goană. Culae Strâmbu nu e nebun. Il apucă scuturăturile când se uită la el un sergent. Numai beteşugul ăsta îl are. Era lucrător la o fabrică de textile. Odată l-a împins nevoia să sustragă câteva flanele. S'a obişnuit cu năravşi scotea într'una până când l-au prins. Jos, în beciu, l-au bătut cât a răbdat şi peste ce n'a mai răbdat. A făcut şi puşcărie şi a rămas însemnat. Loc la vreo fabrică n'a mai găsit. Trăia cu mamă-sa, bătrână, într'o odăiţă. Se ducea pe la abator, ajuta măcelarii şi scotea acolo câţiva gologani şi un chil două de carne pe deasupra. Atât cât să le ajungă amânduora.

Dar într'o noapte l-a ridicat poliţia pe sus.

O spargere în cartier. El are cazier aşa că era lesne de presupus. L-au băgat iar la beciu şi l-au ţinut închis, până au fost prinşi făptaşii. I-au dat drumul. Era trupul lui vânătăi, tot. A zăcut o săptămână, pe urmă s'a dus iar la abator. Dar nu-l mai lua nimeni. Ii tremura mâna şi un sfert de bou, îl cocoşa. Nu mai era bun de nimic. Pe urmă, la orice furt, era chemat la «şef» să dea

lămuriri. Năpăstuit, dârdâind de frică, Culae Strâmbu a fugit de-acasă. Umbla hai-hui, prin Grant, prin Ferentari, prin toate cartierele mărginașe și la urmă s'a aciuit aici la piață. Se ține după căruțele țăranilor și se hrănește cu ce aruncă ei la gunoiu. O roșie, un ardei mai vestejit, ori un castravete. Il mănâncă cu coaje cu tot, fără sare, nespălat. Dacă are zi norocoasă, îl pune câte un negustor să care o ladă, sau cucoanele să caute o trăsură și să încarce cumpărăturile. Culae se agită, aleargă și primește oricât i se dă. Pe înnoptate se strecoară acasă, să nu-l zărească vreun vecin, și-i aduce mă-si banii și o poală cu roșii, cu castraveți, să aibă ce mânca.

Și în zori, Culae Strâmbu se reîntoarce în piață, nevăzut, furiș, tresărind la fiece pas, să nu fie strigat, stăpânit de fantomele teroarei sale...

« Nevoia te duce unde nu ți-e voia ». Vorba asta o știu, o simt bine și tăios, ca pe un cuțit, toți lepădații, flămânzii și golanii.

In sarcina lor, meseriile cele mai murdare, mai umile, care tocesc orice simț de demnitate, îi coboară în rândul animalelor. Ca să nu fure, unii se tăvălesc în noroaie, pe maidane. Cu un băț gros, sau cu mâinile, răscolesc gunoaiele, în căutare de petice, ori cutii de conserve. Forfotesc ca niște șobolani, dibuind prin movile de murdărie, cutia de tinichea sau petecul de stofă. Maidanul,

cu gunoaiele sale, cu putreziciunile, se descompune la căldură, emanând un miros greoiu, umed, de pământ şi mucegaiu. Căutătorii, femei, bărbaţi şi copii, împrăştiaţi pe tot întinsul, îşi astupă nasul cu o mână, iar cu cealaltă cotrobăiesc. Mâinile se vâră prin murdăria călduţă, soioasă şi umedă, adânc până la cot. Umblă, răscolesc, până ce dau de tinicheaua ruginită de umezeală. Măruntaiele cocoaşelor de gunoaie, se revarsă afară, ca un puroiu, se scurg, cu mirosuri grele, înnecăcioase. Intreg maidanul e răvăşit şi oamenii intră cu picioarele, în el, muncind pe nerăsuflate, asudaţi să desgroape peticile şi cutiile. E o muncă scârboasă, amară ca o osândă.

Aşa ghebosiţi şi pământii, ei înşişi, par muşuroaie de viermi, ce mişună şi-şi schimbă locul de ici colo.

Când li se face foame, mănâncă pe maidan, nemai simţind putoarea. Pe urmă cu tinichele şi sacul de petici în spinare pornesc spre fabrici să le vândă.

Din acelaşi soiu de lepădaţi se aleg şi cei cu curăţitul canalelor şi al closetelor. Cu câteva zeci de lei pe zi. Tocmai pentru o pâine şi o ciorbă. E greu mai ales curăţatul canalurilor pe dedesuptul podurilor, când Dâmboviţa curge nămoloasă, gălbuie, cu pete negre de păcură, aducând cu ea rămăşiţe putrede de alimente şi mortăciuni. Atunci pute ca un hoit. Canalul e negru, umed, şi apa

bolboroseşte turbure, încât răsună pereţii de ciment. Omul angajat cu curăţirea şi destuparea lui, îşi încolăceşte pantalonii până la genunchi, lăsând goale picioarele. Cu cangea de fier în mână, coboară întâi treptele sub pod. In întunerecul de-aci răzbeşte o slabă lumină de sus. Talpa piciorului se sgârceşte deodată, parcă ar fi călcat pe un şarpe. Nu e decât clipocitul apei reci, cleioase. Acum trebue să înainteze un pas, încă unul. De multe ori se adânceşte până la genunchi, pipăind cu degetele nămolul. Apa curgătoare şi rece îi taie fluerile picioarelor, ca un ferestrău. Cu cangea desţeleneşte murdăriile, şi duhoarea se face tot mai grea, ameţindu-l. Omul scuipă cu silă, mai stă o clipă, şi iar reîncepe munca. Peste un timp simte că s'a răcit tot. Ii tremură fiece încheietură, şi-l trece o răcoare prin şira spinării. Când iese afară din gura canalului, se închirceşte, se scutură, să-şi desmorţească oasele. Picioarele sunt pline de noroiu. Şi le spală la mal, le freacă, să le încălzească puţin. Işi descolăceşte pantalonii şi intră în hruba cimentată şi scobită în malul înalt al Dâmboviţei, unde locuesc păzitorii.

— Ai terminat? îl întreabă cel cu supravegherea.

— Terminat, spune omul surd.

Celălalt îşi trage o pereche de cisme de cauciuc pe picioare şi se duce să inspecteze. Intre timp, muncitorul îşi soarbe ciorba, amestecată cu bucă-

țele de pâine, udându-se pe bărbie. Inghite iute, sgomotos, cu ochii țintă în farfurie.

— Bine, îl bate pe umăr, supraveghietorul înapoindu-se şi îi mai dă şi câțiva bani, mai vii nu?

— Viu, cum să nu! răspunde omul, şi pe drum dabia îi vine în gând. «Da, când să viu»?

Când s'o astupa iar canalul! Şi până atunci?

Mai există şi un alt curățitor: al closetelor. Nu acelea de lux. Astea nu au nevoie de om. Ci acelea dela marginea oraşului, în curțile şi hanurile uliților, unde locuiesc câte zece, cincisprezece familii într'un han şi unde fiecare familie numără patru, cinci persoane. Amestec de neamuri şi năravuri. Copii cât păr în cap. Dela prima vedere, o privire circulară de-a-lungul bordeielor, înalte cât o ciupercă, nu-ți destăinue mulțimea de suflete. Fie că stau prin casă, fie că sunt plecați în oraş oamenii. Dar e de ajuns un scandal într'o după amiază de Duminecă, să răsară ca din pământ, la fiecare uşă, câte 5—6 inşi, îndesați, sforțându-se să deosebească mai bine cearta. Intr'o clipă, hanul se umple de femei, de copii, de bărbați, încât numai ai loc să te mişti. Gălăgie, țipete, o larmă că nu auzi nici ce-ți spune vecinul. Înțelegi doar după mişcarea buzelor şi încuviințezi cu capul. Ca muții. Fiecare din aceste hanuri are câte un om care să curețe zilnic closetele. De obiceiu dis-de-dimineața: când încă nu s'a sculat nimeni. Pentrucă sunt unii care pleacă devreme în oraş, la muncă. Closetele

hanului, două, trei, câte se află, sunt construite din scânduri, de mărimea unui coteţ. Uneori de zid, dar jumătate cu pământ, care se surpă şi lasă despărţiturile deschise ochiului curios de copil. Până ce plictisite, ruşinate, sătule să astupe găurile cu hârtie, femeile îşi îndeamnă bărbaţii să dea câte un leu în plus. Să aibă omul tocmit, adică tot cel ce le şi curăţă, să cumpere trestie şi lut galben, amestecat cu bălegar, cu care să lipească găurile. Aşa că într'o bună zi, curăţitorul, după ce a destupat canalul cu un fier şi a spălat locul unde pui picioarele, se apucă de treabă. Frământă bine bălegarul cu pământul, toarnă apă până ce se transformă într'o pastă deasă, lipicioasă. Bate trestiile, şi aruncă între ele lipii de pământ. La urmă le netezeşte mai cu palma, mai cu lopeţica. Lasă să se svânte, o oră, două. După ce s'a uscat le şi văruieşte. Dar adesea are ceartă cu copiii, cari năvălesc spre closet, droaie, tocmai în timp ce repară pereţii.

— Fugiţi, mă de-acilea, îi goneşte, ameninţându-i cu mătura împuţită.

— Mă doare burtica, se vaetă unul.

Omul ştie că se prefac. Numai de dragul de-a se juca în closet, dau buzna peste el. Acum e curat. Ii cam duşmăneşte omul. S'a săturat de-atâta murdărie. Injură de toate neamurile, trânteşte cangea la pământ: «mă las de meserie, numai vreau să curăţ, mi-ajuns până în gât». Şi face

un semn cu palma, retezat, în dreptul omuşorului. Dar pe urmă se potoleşte. Şi tot blestemând, scuipând gros, curăţă mai departe.

— Mama ei de vieaţă, care m'a făcut...

Dumineca e mai vesel. După ce-a isprăvit cu closetele, se spală la cişmea, se usucă, şi apoi umblă din casă în casă, să strângă banii. Ca să înştiinţeze că a venit, bate în uşi, strigând:

— Closetu!

Unii îi mai rămân datori. Dacă se împotriveşte, pe socoteala lui. N'are decât să plece. Vine altul. Ştie şi el asta. De aceea tace. De bine de rău, are ţuică şi ciorbuliţă, iar de dormit, de, îl lasă în vreo magazie, pe-o rogojină. Bine că nu pe stradă.

La cârciumă însă, cu banii sunători în buzunar, îşi potoleşte năduful. Mai se întâlneşte cu alţii de aceeaşi meserie, tăietori de lemne, olteni...

— Mă, noi, vorba aia, se împleticeşte beat, înbunat de băutură, apucându-l de grumaz pe un tovarăş, noi trăim din c...

Toarnă pe gât o altă cinzeacă, în râsetele celorlalţi.

— Da, da, bâlbâie, să ştiţi o vorbă dela mine, că nu pute, miroase, bă, că de-acolo îmi iese pâinea.

Şi izbucneşte într'un râs spasmodic, slinos, alunecând sub masă, de unde îl scoală tovarăşii de beţie şi-l duc spre casă, cântând împreună un cântec de dragoste şi de ruşine, — legănaţi de alcool...

Nimeni nu se luptă mai crunt cu vieaţa, nu se ia de piept cu ea, — ca vlăjganii tineri, fără meserie şi carte, — s'o trântească la pământ şi s'o încalece, ca pe un armăsar furios. E o luptă surdă, primejdioasă, care-i mistuie şi îi prăpădeşte. In fiecare zi se apucă de altceva, numai să nu se întoarcă cu buzunarele goale acasă. Fie că e singur, fie că mai are o mumă îmbătrânită de boală şi foame, e fără astâmpăr, gonind mereu după o pâine. E între ei câte unul care se satură de munci oneste, şi atunci recurge la orice mijloc. Fură, înşeală şi decade din ce în ce, până ce-i putrezesc oasele într'un fund de închisoare. Greu e o singură dată să fure, pe urmă devine o boală fără leac. Dar vlăjganii cu sufletul mai dârz, nu cedează lesne. Chiar dacă înşeală, fac mici găinării, dar nu bagă mâna în buzunar. Se folosesc de şiretenia lor şi de prostia târgoveţilor. Nimeni nu cunoaşte atât de bine oamenii din piaţă: ţărani, târgoveţi, chiaburi, cum îi cunoaşte golanul cu şapca pe-o ureche, desculţ şi mizer. Dintr'o ochire îţi cântăreşte omul şi îl pătrunde slăbiciunea. In piaţă, prin târguri, la obor, s'a frecat într'una de ei. Şi pricepe să speculeze fudulia omului chiabur, sgârcenia ţăranului şi îndoiala târgoveţului.

Aşa bunaoară, pe o stradă mai pustie, pândeşte trecerea vreunui chiabur, ca pitit la câţiva paşi depărtare să arunce un inel înaintea lui, fără ca acesta să observe. Se preface că vine din colţul

opus, rămâne o clipă drept în fața omului, apoi fulgerător se apleacă şi ridică inelul. Se uită temător într'o parte şi cealaltă, căutând să se strecoare pe lângă ziduri. Mirat, chiaburul îl opreşte.

— Ce-ai găsit, mă, neică...

— E mai nimic, şovăie golanul.

— Las'că văzui, nu-ţi fie frică, păi ce ai găsit, nu-i de furat, vorba aia. Ia arată şi mie.

Golanul se fereşte, se codeşte şi în cele din urmă îl trage la o parte pe naiv, arătându-i un inel greu cu piatră mare, roşie, aşa cum le place, ăstora.— Ia, uite, mă, aur, fir' aş' al dracului.

— Ţine-l în mână, să vezi ce greu, îl îndeamnă golanul, clipind din ochi.

Se preface bucuros, nerăbdător.

Omul chiabur îl cântăreşte, în palmă, se uită la strălucirea pietrci, e încântat.

— I'ascultă, n'ai vrea să-l vinzi?

— Nu... da cât dai?

— Ai, o sută de lei...

— Câtă? nu nu, lasă că-l vând eu cu cinci sute ca popa, ăsta-i inel de două mii.

Şi încearcă să scoată inelul din palma omului, dar acesta închide pumnul, nu-l lasă inima să piardă chilipirul. Piatra roşie, cu reflexe sângerii, îl îmbie.

— Mă, două sute şi gata.

— Mai pune cincizeci de lei, dacă nu, dă-l înapoi, spune precipitat, pe picior de ducă.

— Na, și cară-te, m'ai păcălit, surâde chiaburul cu subînțeles, fudul, potrivindu-și inelul în degetul mic. Parcă îi face mai frumoasă mâna lui grasă, cu degetele noduroase și unghii late.

Pe drum, mâncat de curiozitate, intră la primul giuvaergiu, unde află că inelul e de doublé, iar piatra roșie e o veritabilă sticlă falsă. Și costul, cel mult, o sută lei. Restul, câștigul golanului...

Munca cinstită e muncă grea. Cea de vânzător ambulant în deosebi. Mai toți sunt săraci, trăind de azi pe mâine. Fără autorizație nu-i lasă să-și vadă de treabă. Și autorizația face cât nu cântăresc ei cu totul. Îi urmăresc agenții bursei, și dacă-i prind le răstoarnă marfa în stradă, sau îi duce la poliție, de unde de obiceiu se întorc goi pușcă. Nici marfă, nici bani. Cel mult cu vreo câteva vânătăi pe spate.

De aceea sunt cu ochii în patru, ca îndată ce deosebesc uniforma să dea semnalul: — Scatiul!

Nici nu vezi când a dispărut marfa etalată pe jos, și cu pachetul la subsuoară, ambulantul se învârteşte de colo, încoace, până ce piere agentul. Apoi iar o așterne repede pe trotuar, țipând cât îl ia gura: — Doi poli perechea de chiloți, calde, dela fabrică.

Un altul, ceva mai la o parte, întinde o pereche de ciorapi de mătase, le mângâie, le netezește, îndemnând femeile: — Numai 60 de lei, dela faliment doamnelor... Mătase pură.

Şi după ce a vândut câteva perechi, vesel, către un tovarăş:

— Vorba aia lână în lână, jumătate fără lână, jumătate bumbac.

Apoi iar către public, cu gura deschisă şi sucită într'o parte, să răsune vocea mai tare:

— Mătase pură, doamnelor, dela foc...

Dar pe neaşteptate, când e vânzarea în toiu, într'o după amiază, răsar de prin toate gangurile agenţii însoţiti de data asta şi de câte un subcomisar. Ambulanţii, ca nişte animale fugărite, îşi strâng iute marfa, o iau la subsuoară, căutând rătăciţi o scăpare. Se cheamă între ei, cu gesturi repezi, disperate, se strecoară printre lume, se ascund pe după maşini, dar nu-i chip. Câte unul încearcă să-şi dosească cel puţin marfa. Bătaie, bătaie, dar măcar când o ieşi dela beciu să aibe cu ce lucra. Altfel se usucă după o bucată de pâine.

Aleargă, se izbesc de agenţii, cari îi apucă de gulerul hainei, vârtos, lovindu-i cu bastonul de cauciuc în cap. Ii vânează ca pe nişte iepuri. Celor îndârjiţi li se smulge marfa, e aruncată în şanţ şi tăvălită în picioare. Ambulantul sbiară, se schimonoseşte de durere, dar un pumn dur îi ia glasul. Se produce gălăgie asurzitoare, claxoanele ascuţite sfâşie aerul, oamenii se înghesuie, se revoltă. Sergenţii îşi pierd capul şi izbesc cu bâtul de cauciuc la nimereală, trăgându-i pe vânzători

după ei, ca hingherii pe câini... Până se domoleşte totul...

In ziua următoare, ca şi cum nu s'ar fi întâmplat nimic, ambulanţii îşi reiau munca, răguşiţi, întinzându-şi marfa pe trotuare, ca în ajun.

— Dela faliment, doamnelor, mătase pură...

Pe unul mai tânăr, negricios, ce sta în colţul dintre Lipscani şi Smârdan, îl văd bandajat la cap. Fusese şi el prins. Vinde păpuşi de cauciuc, care apăsate pe un resort, ba plâng, ba râd. Ţine două într'o mână, două într'alta. Le agită în aer, ţipă, de i se umflă vinele dela gât, şi cu ochiul sănătos, urmăreşte piezişi, pe sergentul de vis-a-vis:

— Păpuşi automate, uite-o că plânge, uite-o că râde.

Are un glas cald, vibrant cu un fel de modulare care parcă destăinuie inteligenţa. Când se apropie câteva doamne, oprite de copiii ispitiţi de jucării, apasă un buton, subliniind strâmbăturile păpuşii, filosofic:

— Aşa-i viaţa, acu râzi, acu plângi, cine mai ia? două a mai rămas...

Iar în colţ, bine înfipt pe picioarele-i viguroase, sergentul îl ţinteşte, jucând între degete, ameninţător, bastonul de cauciuc...

Pe cocoşat l-am întâlnit de mai multe ori, odată tocmai pe Dealul-Spirei, iar a doua oară pe Dudeşti. Văzându-l pentru întâia dată, nu-i

cu putință să nu te oprești, să ai un svâcnet de curiozitate: cine e? Un golan, fireşte. In picioarele goale, cu pantaloni soioşi, strânşi pe pulpe, o haină despicată dela subsuoară până jos, o sdreanță de cămaşă şi în capul gol. Umerii solizi, dar puțini aduşi, aşa încât pare niţel cocoşat, şi pe cari stă ţeapăn capul lui impresionant de maimuță. Poartă plete, frunte înaltă şi ochi de-o limpiditate inexpresivă, bovină. Ceeace te izbeşte la el e ținuta. Merge încet, grav, cu mâinile la spate. E o totală absență neprefăcută, față de orice îl înconjoară, față de sine însuşi.

Pe Dealu-Spirei, un țăran care nu ştia încotro s'o apuce, îl rugase să-i arate drumul căutat. Protector, cu o mână rezemată pe umărul țăranului, îi explica, fără să se aplece, într'un vocabular care îi părea omului trăznit, socotind că o fi încăput pe mâna unui nebun.

— O luați vă rog la stânga, vă orientați după linia tramvaiului, traversați şi imediat ajungeți.

Fiecare cuvânt spus cu vocea lui nasală, de bas, puțin hârşâită, într'o nemişcare demnă, olimpică.

L-am revăzut în faţa unei măcelării, de data asta înconjurat de lume, care se înghesuia să-l privească, dornică să râdă de strâmbăturile lui.

— Gogule, ia fă pe cocoşatul dela Notre Dames, îl îndemnă măcelarul, gras, scuturându-şi burta de râs.

Gogu stă ţeapăn, fixează mulţimea din juru-i, cu privirea lui limpede şi inexpresivă, apoi anunţă teatral:

— Lon Chaney, în cocoşatul dela Notre Dames.

Se face tăcere. Întoarce spatele oamenilor şi-şi dă părul peste ochi. Îşi suflecă mânecile, lăsând să se vadă braţele osoase, cu pielea jegoasă şi degetele lungi, de strangulator. Îşi îndeasă capul între umeri, se gheboşează, şi joacă strâmb pe picioare, crispând degetele, ca în spasmul unui sugrum.

Un ochiu e închis, iar celălalt, holbat. Gura cu buzele groase, atârnă umede, desvelind dinţii ştirbi, mâncaţi de tutun şi carie. Întinde mâinile către lume, mârâie, speriind copiii. Nu râde nimeni. Trece o înfiorare prin fiece surâs. Are golanul ăsta ceva care te înspăimântă. Când sfârşeşte, te simţi mai uşurat. I s'au aruncat câţiva gologani. Măcelarul darnic i-a dat cinci lei. Gogu i-a primit serios, fără plecăciuni. Şi-a adus un deget la buze, trimeţând un sărut nimănui, liniştit, şi cu acceaşi privire stranie, de deasupra oamenilor, a mărturisit încet ca o scuză, ca o mărturisire:

— Fiecare cu pâinea lui...

Şi fără să se mai uite la cei ce se ţineau după el, nedumiriţi de schimbarea acestui trist şi misterios golan, Gogu porni înainte cu mâinile la spate, impersonal, cu un rictus de suferinţă în colţul gurii lui, precis tăiată, ca la o mască mongolă.

— Fiecare cu pâinea lui...

Cea mai tragică, mai chinuită viziune a oraşului e cea nocturnă. Dar nu în centrul inundat de lumină, de muzică şi femei sclipitoare, ci în oraşul subteran, sub poduri, pe maidane între gunoaie putrede, în şoproane părăsite, în şantiere, pe stradă, într'un loc ascuns, sau în ganguri, unde dospeşte, ca puroiul într'o rană coaptă, viaţa câinească a oamenilor. Viaţa de târîtori şi de viermi, cari gâlgâie surd prin beznă, prin noroiu.

Intr'o catacombă, de lângă Obor, de cum cade noaptea, vin toţi oropsiţii, vagabonzii şi golanii să-şi facă culcuş. Vin şi femei bolnave, consumate de alcool şi mizerie, fete fără căpătâiu, culcându-se lângă bărbaţi. Acolo urinează, acolo se despăduchează. Pute a excremente, a sudoare de trup necurăţat şi păduchii mişună pe jos, ca furnicile. Nu se sinchiseşte nimeni. Omoară la păduchi cu unghia până se plictiseşte, pe urmă, obosit adoarme, fără să-i mai pese, sau să simtă cum pătrund încet prin toate ascunzişurile îmbrăcămintei. Nu se spală luni de zile. Cine ajunge să doarmă aici, ştie bine, s'a înnămolit pentru totdeauna. E mlaştina care te trage la fund până ce te înnecă. De aici nu scapă nimeni. E ultima treaptă a degradării umane. Mai înainte, dorm prin grădini publice, apoi în şoproane şi în cele din urmă pe maidane, ori pe stradă. Se sbat să nu ajungă acolo de unde numai există întoarcere

şi putinţa de-a te ridica. Odată intrat în viaţa subterană a oraşului, te înlănţue cu braţele ei păroase, te atrage şi te sugrumă. Il văd pe tânărul, cunoscut într'o noapte, undeva într'o cârciumă, obrazul palid şi prea bătrân pentru vârsta lui. Umbla nopţi întregi pe stradă, în căutarea unui culcuş, cu voinţa crâncenă de-a nu dormi sub pod, sau pe maidan. Stătea în cafenele, moţăind pe un scaun. Când îl dădea afară, colinda toate străzile şi uliţele, până se făcea ziuă.

Dar odată s'a pomenit că nu mai avea unde dormi, că nu mai putea. Era slab, istovit, nu-l ţineau genunchii.

Şi ca să nu cadă pe stradă, s'a târît până la Prefectură, să-l lase să doarmă în beciu, împreună cu pungaşii şi vagabonzii.

— Hai, pleacă de-aci, l-a împins agentul dispreţuitor.

— Lasă-mă, te rog, se rugă încet.

— Cară-te, că-ţi mai şi ard una.

— Dar dacă sparg un geam, mă laşi, ţipă tânărul, sălbatic, ridicând pumnul.

Inmărmurit, agentul a vrut să-l plesnească, dar luminat deodată, şovăind, îl împinse uşor de spate, spre beciu fără să spună o vorbă.

Inţelese că era unul din acei ce se sforţau să nu se lase prinşi, înnăbuşiţi de subteranele pline de beznă ale oraşului...

PRIN REGATUL CERŞETORILOR

S'ar putea să vă închipuiţi că «regatul» de care vă vorbesc e imaginar. Pentrucă într'adevăr, de existenţa lui ştiu foarte puţini iar de vieaţa zilnică, dramele şi moravurile lui, aproape nimeni.

Totuşi e tot atât de real ca şi vieaţa sa bogată şi diversă în care se târăşte lumea cerşetorilor, depăşind fantezia oricărei minţi umane. Atmosfera dantescă ce-l domină, cu suflete strâmbe, ciudate, te cuprinde cu mii de ventuze, te urmăreşte ca o obsesie. Pe ecranul retinei se profilează din nou cortegiul fără capăt al ologilor, al ciungilor, al chipurilor într'un amestec nedesluşit de bătrâni, de femei şi copii.

Unii mărinimoşi, suferinzi, alţii abjecţi, prefăcuţi, cu patima banului cerşit, în sânge. Viciul şi mizeria, surori gemene şi hâde, îşi joacă sarabanda drăcească în inima regatului.

Ele sunt patroanele lui sfinte, şi sub aripa lor ocrotitoare, neagră, naşte noua vieaţă a pruncilor, se înoadă căsătoriile, se fac chefurile, îşi dă ultima suflare, cerşetorul. Viziunea «regatului» devine din ce în ce mai halucinantă şi ochiul se închide

brusc, crispat. Pierzi noțiunea oricărei realități exterioare, iar oscilația între cele două planuri, real-ireal, se intensifică tot mai crud. Echilibrul îți fuge de sub picioare, și ametit, năuc, te întrebi:

— E oare o iluzie sau există într'adevăr?

Ochiul se deschide și răspunsul se desprinde material, concret, pipăibil. E necesară numai o privire adâncă, pătrunzătoare, avidă de cunoaștere. Și deodată, îndoielii îi ia locul o certitudine dureroasă, amară: Lupița!

Ca să ajungi în «regatul» cerșetorilor, trebue mai întâi să parcurgi Dudeștiul până la rond, unde întoarce tramvaiul 19, și de-a-colo s'o cotești la stânga ca să intri în calea Raionului. Una din brațele după partea dreaptă a străzii se numește «Lupița» și e celebră, fiind cartierul general al cerșetorilor. O necunoaștere precisă a topografiei locului te poate încurca în așa fel încât să nu reușești multă vreme să ești la lumină. O mulțime de străzi, de uliță, taie Raionul, se încrucișează, se confund. Toate se aseamănă și sunt deopotrivă de murdare — străbătute de băltoace, niciodată secate de apa verde, cleioasă, care emană gaze infecte —, și cu aceleași bordeie gheboase, cu aceeași copii uscați, sdrențăroși.

Ceea ce distinge totuși «Lupița» de celelalte uliță e mai întâi că e cea mai lungă dintre toate, și apoi pentru faima pe care o are în cartierul Raionului, locuit îndeosebi de funcționari de magazine,

mici negustori și țigani. Intrarea în uliță e obscură, strâmtă ca o poartă de han, iar pe o parte și cealaltă a ei se desfășoară câte un șir de bordeie, cu trupul șubred, cu acoperișurile învelite în tinichea ruginită, sau carton gudronat, pe care îl fixează din loc în loc câte un bolovan de piatră, ca nu cumva să dispară cu primul vânt mai puternic. Gardurile care împrejmuesc curțile sunt tot atât de stricate, mucezite, cu spărturi largi în care încape trupul întreg al unui om voinic. Ferestrele sunt astupate cu jurnale, și acolo unde se află un geam, îl acoperă o perdea îngălbenită, jegoasă. Pe uliță nu-i nimeni. E îngropată într'o tăccre densă, tristă, care te înfioară. Unde or fi locatarii? Dintr'o curte cu gardul vopsit roșu, năvălesc afară o droaie de țigănuși. Se înjură, își aruncă cu praf în ochi, umplând aerul cu o larmă veselă și gălăgioasă. Locuesc și câteva familii de țigani aici, deasemeni săraci, dar mândri de starea lor socială. Sunt coșari, meșteri lăcătuși sau talali... Ii evită pe cerșetori, cărora în semn de dispreț le asvârle insulta obișnuită: — Daibojar!

Ceea ce înseamnă în limbajul curent la ei « pomanagiu », însă cu o accentuată nuanță de ironie.

Când m'au zărit țigănușii în mijlocul uliții, învârtindu-mă străin aici, au venit în fugă în spre mine, interesându-se curioși:

— Ii cauți pe daibojari, hai?

— S'au cărat la daiboj, nu-i nici unul p'aici, mă informă un dănciuc mai mic, cu ochi scânteietori, ştergându-şi nasul cu mâneca ruptă dela cămaşe.

Am luat-o înainte, fără să le răspund, prefăcându-mă că nu înţeleg, şi când am ajuns la celalt capăt al uliţii, m'am întors la locul de unde pornisem. Se apropria ora prânzului. Cerşetorii începeau să se adune din toate colţurile Bucureştiului, îndreptându-se înspre cocioabele lor din « Lupiţa ».

Aci rar când pătrundea vreun om al legilor. Dealtminteri nici nu avea ce lua şi puţenia odăilor în care locuiau câte cinci sau şase inşi grămadă unul peste altul, îl punea pe fugă.

Ei erau liberi, neasupriţi de nimeni, stăpâni absoluţi ai uliţei, pe care îl socoteau un ţinut al lor, autonom, cu drepturi fireşti asupra lui, imuabile.

In grupuri, sau răzleţi, cu picioare sucite, orbi, ciungi, femei scheletice, sau grase cât un boloboc, bătrâni cu bărbi pline de păduchi, dispăreau pe rând în bordeele lor mizere, ca nişte umbre, Veneau mereu alţii, fie posomoriţi, fie cu zâmbetul în obraz şi banii sunători în buzunar. Unii dintre ei, mai slabi, păreau nişte fantome groteşti, sumbre, închipuite în cine ştie ce poveste fantastică.

Banda de ţigănuşi le aţinură calea, ţipând în gura mare, gesticulând:

— S'au întors daibojarii dela muncă

Unul din cerşetori, înalt şi cu spatele arcuit, îi înjură de mamă, înfundat, strecurându-se unul pe poartă...

Şeful cerşetorilor e Moişe Luviş, zis Mână Lungă, fost de profesie cismar. Simţind la un moment dat că nu mai poate munci, Luviş a întins mâna. Nu ca să fure, ci să ceară de pomană. Nu era singurul. Raionul gemea de cerşetori. Si dealtfel se câştiga destul de bine, uşor — fapt care a tentat, după cum vom vedea, pe bărbaţi sănătoşi să-şi facă o profesie din cerşit — dar ceeace îi încomoda cam des era triajul vagabonzilor. Cum înhăţa vreunul, îl interna acolo şi speranţe de scăpare, arareori. Nu din severitatea instituţiei de mai sus, ci pentrucă cerşetorul nu avea o « protecţie » care la nevoe să să se transforme în bani peşin. Luviş a « mirosit » situaţia şi s'a gândit la o soluţie salvatoare. I-a strâns pe câţiva « amici intimi » la locuinţa sa din Delea-Veche, numai la o mână depărtare de cartierul general « Lupiţa », şi au ţinut o consfătuire până la miezul nopţii, în care s'au stabilit următoarele: 1) Unirea face puterea. 2) Infiinţarea unei organizaţiuni profesionale (evident clandestină) al cărui « şef » era numit Luviş, mână lungă. 3) Orice membru nou înscris în organizaţie va plăti zilnic o taxă aproximativă de 20—30 lei, garantându-i-se în schimb libera practică a profesiunii. 4) Cartierul general avea să fie « Lupiţa », uliţă pe atunci

pustie, aproape de locuința «șefului», ca la nevoie să poată fi imediat convocați la o «ședință», mai importantă.

Odată hotărîte primele legi. Luviș, s'a pus bine cu «domnii» dela triaj, cărora săptămânal le plătea o sumă rotundă de bani, contra libertății oamenilor săi. Daeă din întâmplare era agățat vreunul, «șeful» venea în persoană la triaj, ca să-l identifice. Era de-ai lui, îl scotea imediat, fără o vorbă, iar de nu ,îl lăsa în plata Domnului.

Cu timpul, prestigiul «șefului» crescuse enorm, ulița se populase și noui candidați la această rentabilă profesiune, veneau să îngroaşe rândul cerşetorilor. In cele din urmă fu nevoit să aranjeze o parte din ei într'o curte largă din str. Laptelui, îndesată de cocioabe.

Luviș a început însă să aibe veleități de aristocrat. Nu prea îi mai plăcea să muncească, mai ales că veniturile zilnice erau în măsură să-i asigure o existență onorabilă. Dimineața se scula târziu, căsca de câteva ori, somnoros, se îmbrăca alene. Nevastă-sa, slabă și galbenă, cu un aer de parc 'ar fi fost abia scoasă din cosciug, îl fixa răutăcios:

— Ce ai, Luviș dragă, ești bolnav?

«Șeful» răspundea plictisit:

— Da, nu mă simt bine, azi du-te tu singură...

Atâta aştepta femeia ca să izbucnească în blesteme și reproșuri că e un «puturos rău», un «câine care n'are milă de ea», până ce Luviș, tot plictisit,

îi arunca o farfurie în cap. Și atunci femeia înțelegea că trebuie să tacă... Mai mormăia ea ce mormăia pe ascuns, și pe urmă ceda. Se ducea la « lucru », iar Luviș, trândăvea acasă, sau prin cafenele, unde bea regulat ceai și juca tociuri pe câte un pol.

Dacă un intim îi reproșa purtarea, « șeful » se înfuria, amenința, apoi calmându-se brusc, întreba candid:

— Pă-i cum, n'are drept omul să se odihnească la bătrânețe?

Pentrucă Luviș nu se mai interesa de loc de organizație, în mod firesc i-a urmat fiul său, care fusese proclamat « șef ».

Il cheamă Colmân Luviș, zis Chielu. E mărunt, slab și puțin roșcovan. Poartă părul tuns scurt, lăsând să se vadă ici și colo porțiuni văduve de firele țepoase, ca de ariciu. Privește șașiu și zâmbește « coțcărește » în vârful buzelor, subțiri ca o lamă de stilet. E conștient de importanța sa. Renumele lui a trecut de mult granițele cartierului. Mai muncitor decât tată-său, nu s'a mărginit numai la activitatea de aici, ci odată, sau de două ori pe săptămână pleacă în provincie, organizând cerșetorii, cari îi aduc și lui o parte din venit. Are mai multe locuințe — după împrejurare, dar deobiceiu locuește împreună cu părinții săi în Delea Veche. E însurat cu o evreică voinică și frumoasă, care i-a dăruit un copil.

Ambele familii locuesc în două cămăruţe.

Il căutam de vreo două zile pentru o propunere, fără să izbutesc să dau cu ochii de el. Intr'o dimineaţă l-am găsit la părinţii lui. Descinsese tocmai din provincie, unde avusese de aranjat nişte « afaceri ». Nu-l mai recunoşteam. Nebărbierit, murdar, sdrenţăros, ca un veritabil cerşetor.

— Cei cu d-ta în halul ăsta? îl întreb surprins.

Colmân se uită oblic la mine şi surâde:

— Sicret. Ce, crezi că n'am ce să 'nbrac? dar cu mata ce-i?

Mă gândesc să-i spun numai decât scopul vizitei mele. Mă codesc cum să încep de teamă să nu primească, dar mirosul greu de mucigaiu şi lături nu-mi dă răgaz să pregătesc terenul. Intreaga familie e îndesată în această odăiţă. N'am nici loc unde să mă aşed. E murdar pretutindeni şi mă feresc. Mama « şefului » a prins mişcarea şi a aşternut un cearşaf curat pe pat, învitându-mă să iau loc. La început a crezut că am venit să le dăruiesc ceva, şi imediat şi-a încrucişat braţele pe piept, ochii se umeziră, iar capul şi-l înclinase într'o parte, îndurerată. Dar înţelesc mai târziu că greşise şi se schimbă numai decât într'o gazdă demnă, amabilă. Alături de ea, în picioare, stătea nevasta lui Chiclu, cu un copil mic şi blond, care o trăgea într'una de fustă. La stânga, lângă masă, şedea fostul « şef », mâncând nestânjenit o supă de cartofi. Nu se uita la nimeni, nu vorbea cu nimeni.

Era morocănos şi părea absent de ceea ce se petrecea în casă. Matur, cu mustaţă neagră, lat în umeri, făcea impresia unui om încă în deplinătatea forţelor. Se legase la cap cu o basma roşie şi mânca iute, lacom, fără pauze.

— Uite ce e, mă adresai şefului, care se servea şi el dintr'o farfurie cu supă, cu o lingură de lemn. Vreau să te fotografiez.

Colmân a ridicat pleoapele, uimit. Aproape un sfert de oră am încercat să-l conving cam despre ce e vorba, şi de abia la sfârşit a înţeles că vreau să scriu de el « aşa ca de un fel de şef de bandă ». A consimţit, plin de vanitate.

— Bine. Mă îmbrac lux, m'a liniştit el, bătându-mă pe umăr prietenos.

Când voiam să ies, uşa se deschise larg şi intră înăuntru un individ crăcănat, cu albcaţă pe un ochi şi duhnind a ţuică.

— B'nziua!

— Ce-i cu tine, Crac? îl întâmpină şeful, calm.

— Păi, să-ţi spui o vorbă.

— Şezi. Ce-i?

— Vreau să « lucrez; » la tine, cât ceri pe zi? M'am săturat de «colivie». Mereu m'agaţă, mama lor de 'oţi.

Colmân îşi mângâie bărbia cu vârful degetelor, gânditor.

— Hm... ţi-ai venit în fire, bine. Pentru tine, doi poli pe zi. Poţi să câştigi un miar, nu mă priveşte. Mie îmi dai numai atât.

— Câât?, se strâmbă Crac, lungindu-şi gâtul.

— Doi poli, răspunse cellalt, sec.

— Nu dau!

— Ce mai stai?

Crac se ridică furios după scaun, ezită o clipă şi ieşi iute afară, înjurând printre dinţi:

— Alt pungaş. Nu mai poţi să-ţi faci meseria...

I-am întins mâna lui Colmân, să plec. M'a însoţit până la poartă, scărpinându-se în creştetul capului.

— Las' că se întoarce el, sau dacă nu, trimite vorbă să-l scot dela «pârnaie» şi plăteşte « grupă ».

Apoi ridică din umeri cu un gest de degajare.

— Ce-s de vină eu, dacă nu-i om de treabă ...

« Cafeneaua tuberculoşilor » se află situată pe strada Cantemir colţ cu calea Dudeşti. Ii spune de fapt « La Izu », dar cerşetorii care o frecventează au poreclit-o aşa, pentrucă majoritatea dintre ei sunt bolnavi, şi cafeneaua e plină de microbi. Se scuipă pe podea, se bea ceai şi se fumează enorm. Localul e murdar, cu pereţii afumaţi de fumul sobei şi al ţigărilor. In mijloc se odihneşte o masă de biliard, cu postavul pătat şi jupuit la colţuri. In jurul ei, cu tacurile în mână câţiva « artişti » de cafenea aşteaptă nervoşi un « fraier », pe care să-l jumulească.

Pe-o parte şi cealalta sunt risipite mese şi scaune, la întâmplare. Fumul e des ca o pâclă,

înnecăcios. Îți trebue câteva minute ca să te obisnuești cu atmosfera îmbâcsită, să izbuteşti să distingi chipurile oamenilor. Unul câte unul se desprind din ceață, ca niște vedenii. Mai toți sunt stafidiți, întunecați, cu bărbi încâlcite, cu ochii licărind în fundul găvanelor, șters, mort. Unii au adormit pe scaun, cu burta în sus, și mucul de, țigare stins lipit de buza de jos. Alții dorm cu obrazul lipit de masă și mâinile prăbușite de-alungul trupului, inutile.

In fund, la masa din dreapta, un cerșetor treaz desface o scrumbie cu unghiile, sugându-și degetele pe rând, cu voluptate. Îi asudă fruntea de plăcere, și din când în când își șterge nasul cu podul palmei, pe care apoi o freacă repede de genunchiul pantalonului. Reia operația și în fine, când a terminat de jupuit scrumbia, începe să mănânce, sorbind câte o înghițitură de ceai, cu plescăituri sunătoare de limbă.

Alături de el, un cerșetor ciung, își plimbă limba pe buzele uscate, pofticios. Are în ochi sclipiri vii, intense, de nebun.

— Dă și mie o bucățică de scrumbie, Troacă! îi ceru el cald, apropiindu-și scaunul.

— La muncă! îl repezi celălalt, continuând să mănânce.

— Dă, mă, că mi-e foame...

— La muncă! repetă Troacă impasibil.

— Păi n'am unde.

— De ce nu te duci la Colmân, să-ţi facă rost de lucru.

— Am fost, mă, dar în cartierul care mi l-a dat, nu ieşea nimic. M'am lăsat păgubaş.

— Eşti leneş, îţi place să stai la căldură. Că de «bulcă» tot ieşea.

— Hai, mă, se rugă Ciungu, dulce. Mă topesc de foame. N'am mai îmbucat de vreo două zile.

Glasul lui, pluşat, învăluitor, începea să-l înmoaie pe Troacă. Stătu puţin la cumpănă, îl cântări un moment pe Ciungu, şi mărinimos, îi întinse o felie de scrumbie. Rupse o bucată de pâine şi mai comandă un serviciu de ceai.

— Na, bea şi mănâncă să plesneşti, calicule.

Apoi îşi şterse gura de grăsime, îşi scoase banii din buzunar şi îi numără rar, tacticos.

Optzeci de lei! Se simţea mulţumit. Se uită la Ciungu cum înfuleca de-l treceau sudorile, şi cu sufletul inundat de-o duioşie bruscă, neînţeleasă, îl bătu frăţeşte pe ceafă:

— Mănâncă tată Ciungule, mănâncă...

Deodată îşi aminti, ceva faţa îi deveni serioasă, încruntată, şi aplecat peste masă, îi şuieră Ciungului:

— Dacă nu lucrezi mâine, poţi să te întinzi pe duşumea, că nu-ţi mai dau o înghiţitură, auzi?

— Să fiu al dracului dacă nu mă duc, se jură omul înnecat, de leama să nu-i ia mâncarea înapoi.

Troacă nu-l mai asculta. Ştia că mâine se va

repeta din nou scena. Plăţi şi eşi din cafenea, gândindu-se compătimitor la Ciungu, la toţi acei alde el. Se sprijini bine în cârjă şi o porni spre « Lupiţa », unde îl aştepta o nevastă şi cinci plozi...

Pe ziua de azi câştigase destul.

Printre mulţimea de cerşetori « omul care râde » e unul dintre cei mai ciudaţi. Locueşte singur, fără femeie, fără copii, într'o odaie cât o cutie de chibrituri, din cartierul « Lupiţa ». Nimeni nu ştie de unde a venit, dacă are sau nu familie. E roşcovan, de statură potrivită, iar buza de jos îi lipseşte, desvelindu-i gingiile roşii şi dinţi mari, putrezi. Dela o distanţă oarecare ai iluzia că râde. El nu cere niciodată pomană, sigur de efectul infirmităţii sale. Se postează într'un colţ de stradă, întinde mâna şi tace. Stă cu ea întinsă, ore întregi, ca şi când ar fi de lemn. E o obişnuinţă născută dintr'un exercitiu zilnic. Noaptea, câte un mahalagiu « cu chef » se împiedică de el, şi ameţit de vin, îl cercetează supărat:

— Ce râzi domne?

Dar nu aude hohotul, şi se apropie de el, din ce în ce mai mirat. Se retrage un pas înapoi, îşi dă pălăria pe ceafă, scoate o monedă din buzunar şi i-o vâră cerşetorului în palmă.

— Zi, aşa, neică, de ce nu vorbeşti? Şi eu care credeam că râzi de mine. Eram să ţi-o « cardesc ». Ai avut noroc că nu sunt beat.

Şi săltând în hohote scurte de râs, chefliul se îndepărtează. Omul care râde consultă polul, în-

ţelege, şi-l bagă repede în pantaloni. Işi trage şapca peste ochi şi dispare din colţ. A doua zi chefliul se trezeşte fără niciun gologan, amintindu-şi vag de chipul unuia fără buza de jos...

Boşorog a ajuns cerşetor din viciu. Impletea un scaun pe lună şi consuma cinci litri de ţuică pe zi. Nevastă-sa îl părăsise şi rămase singur cu o fată de 17 ani. Trăiau amândoi din cerşitul lui. Pe ea nu o lăsa. Era un ultim rest de demnitate. Umbla îmbrăcat, cu un scaun găurit pe cap, strigând prin curţile mahalalei, peltic:

— Scaune de'mpletit, de rep...arat.

La început, nevoiaşii cari aveau să-şi repare câte un scaun, i-l încredinţau bucuroşi, pentrucă Boşorog, (aşa-l striga lumea în «Lupiţa») avea pretenţii modeste. Ii acordau şi un mic aconto, ceea ce nu-l împiedeca să dispară şi cu una şi cu alta. Nu din rea voinţă, ci din dragoste pentru ţuică. Evita mahalaua cu pricina, căutând alte noui, cu oameni tot atât de naivi. Cum aduna câţiva gologani îi topea pe ţuică la «Mazilu». Aşa odată, de două ori, până ce-l prinseseră nişte păgubaşi, care îl *turmentaseră* în pumni. Si atunci s'a lăsat de împletitul scaunelor, apucându-se de cerşit. Ii mergea mai bine. Bea până îl culegea de sub masă câte un coleg, sau fiică-sa, chemată în grabă să-l ducă acasă. Operaţie dificilă. Boşorog, era gras, greoiu, şi de-o vulgaritate care-i desgusta

până și pe cerșetori. Il spunea « vorbe de ruşine », fetei sale ca să-i dea drumul, să-l lase să bea. Şi asta se întâmpla regulat în fiecare după amiază.

Intr'o noapte aţipise în pat, pe jumătate beat. Fată-sa se spăla într'un lighean, în faţa lui, aproape goală. Nu aveau decât o odaie. Boşorog auzind clipocitul apei, deschise un ochiu. Trupul proaspăt al fetii. îi trezea simţurile atrofiate de alcool. Ii urmărea cu privirea linia sinuoasă, caldă a pulpelor, până sus şi nerezistând ispitei, o trase cu un braţ puternic înspre el...

Când fata scăpă de sub trupul gras, fugi înspăimântată în uliţă, adunând lumea, cu ţipete. Boşorog se repezise după ea s'o prindă.

Cerşetorii ieşeau în uliţă, buimăciţi de somn, cu capetele sburlite, numai în cămăşi şi indispensabili, cari le reliefau mai plastic defectele lor fizice. Tremurau de frig, se înghesuiau, întrebându-se unii pe alţii, nedumeriţi, sperioşi.

— Ce s'a întâmplat, ce s'a întâmplat?

Fata se opri în grupul cel mai apropiat, cu răsuflarea tăiată de fugă. Precipitat, printre sughiţuri, povesti întâmplarea. Din urmă venea Boşorog, alergând legănat ca un răţoi. Fata o luă la goană, înainte ca cineva s'o poată reţine.

Unul mai îndrăzneţ, cu braţele lungi ca nişte lopeţi, contrastând caraghios cu statura lui mărunţă, îl înfruntă pe Boşorog:

— Nu ţi-e ruşine, bă, porcule.

De fapt întâmplarea nu produse prea mare emoţie printre cerşetori. Era un lucru banal în promiscuitatea în care trăiau. Dormeau toţi laolaltă, taţi cu fiice, fraţi cu surori, mame cu băeţi, şi noaptea urinau fiecare pe rând în acelaşi lighean aşezat în mijlocul odăii. Pe întuneric, cu mintea turbure de somn, nu se mai osteneau să deosibească cine e, ci pipăiau doar pieptul celui de alături, să se convingă dacă e băiat sau fată. Aşa că firesc, se împerecheau la nimereală ca animalele, nestingheriţi, fără scrupule morale. Când copula unul, celălalt, avertizat de scârţitul patului, se întorcea cu faţa la perete, aşteptând indiferent să se termine. Restul nu-i interesa.

Boşorog, cu faţa aprinsă, se răsti la oameni, neluând în seamă insulta piticului.

— Unde-i fata, bă, aţi ascuns-o, ai?

— Ce, eşti chior, n'ai văzut că şi-a luat câmpii...

Ceilalţi cerşetori, când au observat că Boşorog era descheiat la pantaloni, au izbucnit într'un hohot de râs, prelung, isteric. Uliţa se umpluse de râsete, femeile se ţineau cu mâinile de pântece şi copiii îşi făceau cu ochiul, sărind în sus de bucurie.

— Ascunde-ţi-o, bă, isbuti să îngaime unul, şi se încolăci de râs, ca un şarpe.

— Ptiu, fir'ai al dracului.

De necaz s'a dus din nou să se îmbete la « Mazilu », şi când nu mai distinse pe cârciumar de tej-

ghea, începu să vocifereze prin cârciumă, obsedat de trupul fetii.

— Bă, nu-i fata mea. Fac cu ea ce vreau, ce moașta...

Fata se angajase servitoare la un mic negustor din calea Dudești.

... Neamul cerșetorilor se împarte și el în trei categorii sociale. Intâi cerșetorul muncitor, adică cel care de la șapte dimineața până seara la șease colindă cartierul, consemnat de « șeful » organizației. Chielu. De obiceiu nu merge unul singur, ci câte doi. Fie un bătrân cu o femeie, fie două femei împreună. Una intră în casă alta rămâne afară. Evident că primește pomana pentru amândouă și împart egal suma primită. Câte o cerșetoare mai șireată dacă se întâmplă ca una din ele să zacă bolnavă, cere pentru amândouă, spunând că tovarășa o așteaptă afară, ca de obiceiu. Cel care nu are curiozitatea să se uite pe geam, nu va avea ocazie să vadă că la poartă nu e nimeni. Tovarășa bolnavă nu primește nimic din ceea ce câștigă cealaltă. In ziua în care nu « lucrează », indiferent din ce motiv, nu are dreptul la vieață. Să se plângă « șefului » e inutil.

El nu-i poate ajuta cu nimic. Intervenția lui vine numai atunci când o cerșetoare e capturată de « Trîajul vagabonzilor ». E singura lui răspundere față de ei.

Sunt cerșetori pe care îi « *simpatizează* » unii oameni mai înstăriți ai cartierului. Aceștea au zile

stabilite, când vin să-şi încaseze « leafa ». In afară de asta primesc şi haine mai vechi, cămăşi, pantofi, iar de sărbători o « gratificaţie ». In mod obişnuit cerşetorii nu se folosesc de îmbrăcămintea dăruită, ci o vând la Taica Lazăr, strângându-şi bănişorii unii, sau cheltuindu-i pe ţuică la « Mazilu », Rar sunt cei cărora le place să umble curat îmbrăcaţi. Li-e teamă să nu facă o impresie « proastă ». Dar e ciudată psihologia pe care o capătă cerşetorii cu timpul. Dacă uneori omul nu le dă odată atât cât le fixase, sau îl amână, milogul se supără, protestează, socotindu-se frustat în drepturile lui.

In a doua categorie intră cerşetorii leneşi. Mulţi din ei sunt ofticoşi, epileptici, preferând să stea la căldură, în cafenea, nemâncaţi, nebăuţi, fără o o ţigară. Când sunt la ananghie iau mucurile după jos şi le fumează. De mâncat, numai dacă se îndură de ei vreun «tovarăş» muncitor. Dorm unde nimeresc. Fie la cafenea, pe mese, fie în Lupiţa, în nişte bordeie prin care vântul organizează nişte curse nebune. Mor ruginiţi de boală, de mizerie şi îngropaţi la repezeală de comunitate, într'un maidan în apropiere de cimitir. Nu mai stârnesc milă. compătimire. E un sentiment atrofiat la cerşetori. Nu-s ei de vină, ci viaţa de târîtori pe care o duc, prin nămol, prin întuneric.

A treia categorie o formează « gentlemanii », cari sunt consideraţi nobilimea neamului cerşetoresc. Metoda lor de « lucru » e absolut diferită de

celorlalţi. Şi din două motive: sunt perfect sănătoşi, fără nicio metealhmă fizică şi apoi mai « întorşi cu lopăţica », ceea ce în limbajul lor vrea să însemne mai inteligenţi. Se poartă corect îmbrăcaţi evident nu în zilele de lucru, frecventează saloanele de dans mai spălate, din cartierul Dudeşti sau Văcăreşti, îşi dau ifose de boieri. Cu Chielu sunt amici, dar nu-i plătesc niciun fel de bir. Ei nu au nevoie de protecţie. Când se duc la « muncă » îşi schimbă înfăţişarea. Locurile lor alese sunt centrele negustoreşti, instituţiile, sau casele boiereşti. Unul se face că e un provincial naiv, sărac, care a fost prădat de bani într'un hotel periferic, şi nu are cu ce să se întoarcă acasă, în orăşelul lui, din fundul Moldovei. Se vaită, plânge, implorând mila oamenilor.

Negustorii se înduioşează şi îi colecţionează o sumă, care depăşeşte întotdeauna costul biletului. Uneori i se mai dă şi o haină, un pantalon, ca să aibă ce îmbrăca, « Sărmanul provincial » mulţumeşte mişcat, şi pleacă direct la Taica Lazăr, unde se « uşurează » de haine.

Acelaşi truc se mai repetă şi altfel. Se îmbracă în uniformă de soldat, şi după ce a adunat suficientă lume în jurul lui, povesteşte printre lacrimi. că avusese săracul bani de drum şi « nenorocirea » lui, i-a vârît tocmai în buzunarul rupt. Când şi-a dat seama mai târziu că a pierdut banii i-a venit « să se spânzure nu altceva » şi acum nu ştie ce să

facă. Până mâine trebuie să se prezinte la regiment, altfel îl dă drept dezertor. Rezultatul e că lumea, impresionată de ghinionul bietului soldat, îi adună suma necesară.

Cel mai specialist în astfel de trucuri e Levi, un basarabean voinic, rotund şi întotdeauna bine dispus. Pasiunea lui e dansul. Singura, în afară de cerşit. In fiecare Duminecă se organizează matineuri dansante în sala « Isbânda », din calea Văcăreşti, pe care Levi nu le neglijează niciodată. E pentru el o voluptate inedită să danseze cu fetele de «familie» ale cartierului, să le mângâie, să flirteze cu ele. Când îl întreabă ce meserie are, Levi răspunde foarte de sus, foarte mândru: funcţionar de birou! Ştie să scrie, vorbeşte frumos, în cuvinte alese, de « sărbătoare », cum le numeşte el când povesteşte în « Lupiţa », succesul lui la femei. M'am împrietenit cu el la « Izbânda », improvizând o teorie în favoarea dansului. Intr'un târziu i-am mărturisit că sunt publicist şi am de gând să scriu ceva despre cerşetori. Levi nu s'a jenat, ci dimpotrivă s'a oferit bucuros să-mi dea noui amănunte:

— Dacă vrei, vino să vezi ceva interesant Sâmbătă seara, la Mazilu. Dacă-l găsim şi pe Mopsu are să fie o nebunie. Dar... Levi îşi luase o înfăţişare gravă, oarecum impunătoare:

— Nu care cumva să mă dai de gol pe la salon.

— Nici o grijă, l-am asigurat zâmbind, strângându-i mâna cu căldură.

« Mazilu » e o cârciumă de lângă « rondul » Dudeştiului, unde ziua beau căruţaşii şi ungurenii, iar noaptea cerşetorii. Localul nu se deosebeşte cu nimic de celelalte din cartier. Doar că preţul băuturii e mai ieftin. Optzeci lei kg de vin şi şaizeci cel de ţuică. Când m'am strecurat înăuntru, prin uşa din dos, cârciuma era plină de clienţi. M'am aşezat la o masă în fund, neobservat aproape de nimeni. De altminteri cerşetorii nu dădeau nicio importanţă străinilor cari intrau, simţindu-se aici la largul lor. Vorbeau între ei, râdeau, tuşeau şi scuipau flegma pe jos, ştergând-o cu talpa ghetei. Aerul avea un miros dens de sudoare şi nicotină. Cred că cineva care intra pentru prima oară într'o astfel de tavernă, nu rezista mai mult ca 2—3 minute şi deborda. De două săptămâni de când umblam prin lumea lor, devenisem mai puţin sensibil la mirosurile pe care le emanau trupurile lor şi tavernele. Il zărisem din primul moment pe Levi, instalat între un bătrânel cu obrazul luminos şi o femeie tânără, obeză. Nu l-am chemat şi nici nu doream să mă ştie aici. De altfel nici nu mă căuta. Probabil că mă uitase. Şi recunoşteam mai pe toţi. Era « Omul care râde ». Boşorog, Ciungu, Troacă, Mititelu, Crac, « Şeful » cu familia, o mulţime de femei, cu părul nepieptănat, palide, cari beau păhărele de ţuică, una după alta, ronţăind covrigi

uscaţi. Nici bărbaţii nu se lăsau mai pe jos. Paharele se umpleau şi se deşertau în aceeaşi clipă. Discutau gălăgios, băteau cu pumnul în masă, fiecare lăudându-se cu câştigul lui, întrecându-se la « cinste », galanţi. Prăjină, un cerşetor ofticos, cu ochii mici de viezure, se înecase cu un pahar de vin şi izbunci într'o tuse violentă, hodorogită, stropindu-i cu salivă pe cei din jur. Vinele dela gât i se umflară şi figura i se congestionă, vânătă.

— Auleu mierleşte Prăjină, se sperie unul.

— Lucru rău, nici dracu nu-l ia, mormăi Boşorog, care se cam afumase cu ţuică.

Prăjină mai tuşi de câteva ori încet, limpede, şi se potoli. Inghiţi un pahar cu vin, îşi răsuci mustăţile şi râse satisfăcut, caşicum ar fi scăpat dintr'o primejdie. In pragul uşii dela intrare se ivi un ţigan, urît, cu nasul crăpat. Mopsu! m'am gândit imediat. Era el. Strânse mâinile la câţiva, şi se aşeză la masa lui Levi.

— Ce mai faci, Mopsule?

— Noroc, să trăieşti. Ce se mai aude ? îl întâmpinară voci din toate colţurile. Comandă băutură. Bea într'una, pe nerăsuflate ciocnind cu cei de lângă el. Levi îmi spusese de el că e artist în arta de-a simula diverse ticuri nervoase. De mult, voise să se facă actor, dar pentrucă nu avusese noroc se lăsase păgubaş. Acum îşi întrebuinţa arta ca să câştige mila spectatorilor, nu râsetele lor. Se desbrăca de haină, îşi sufleca mâneca până la cot

și prin diverse mișcări, ritmice, spontane, reușea să obție un tremur al brațului, continuu, ca și când nu ar fi avut nicio legătură cu restul corpului. Cu piciorul făcea exerciții de același fel, gol, insuflând desgust trecătorilor, cari îi aruncau o monedă în pălărie, îndepărtându-se fuga, cu mâna la ochi. Mopsu observă pe un cerșetor orb, încălzindu-se lângă sobă, cu o armonică atârnată în spate. Il chemă cu vocea lui ascuțită, cu un pronunțat accent țigănesc.

— Nea Gălbează, vin acilea...

Orbul se ridică și orientându-se cu un baston își croi drum printre mese.

— Na, întâi toarnă un pahar... așa...

Gălbează se așeză comod și își scoase armonica depe spate.

— Știi să-i zici ceva?

— Știu.

— Ia să te aud «Foaie verde maghiran».

Orbul își acordă armonica și începu să cânte, acompaniat din gură de Mopsu:

Foaie verde maghiran,
Sunt fată de ghinărar, mă

Mopsu întorcea ochii pe dos și-și tremura glasul prelung, nostalgic. Ceilalți cerșetori îl ascultau cu fruntea sprijinită în palme, cu țigarea pe vârful buzelor. Unii îngânau și ei cântecul încet,

apoi mai tare, până ce glasurile se amestecară într'o învălmăşeală de ţipete stridente, răguşite. Totul se confunda, se topea într'un urlet gros, răsunător, care anestezia suferinţele, îi înduioşa ca pe nişte copii. Câţiva începură să plângă, apoi deodată, să râdă aşa, fără motiv, tăvălindu-se sub mese. Mopsu s'a ridicat brusc în picioare, a agitat mâinile în aer, strigând cât îl lua gura:

— Ho, hooo!

O linişte de-o clipă înghiţi urletul. Tăceau, neînţelegând dece îi oprise Mopsu tocmai acum.

— Ce faci pă nebunu, bă, garoiule, se răsti Boşorog, fără să-şi dea seama, unde se afla Mopsu.

Celălalt îl repezi înfuriat:

— Ţine-ţi «muia» că faci praf când vorbeşti.

— Bravo Mopsule!, îl aplaudară cerşetorii.

— Ia imită-l, mă, îl îndemnă unul.

— Da, da, Mopsule, ia fă-l pe Boşorog, săriră ceilalţi, excitaţi de această idee.

Mopsu nu se lăsă mult rugat. Intr'un sfert de oră nu mai rămăsese unul mai important, pe care să nu-l fi creat. Avea o mobilitate a feţii extraordinară. Îşi modula vocea perfect, reproducând inflexiunile, nuanţele aceluia pe care voia să-l imite. Era când şchiop, când ciung, mergea strâmb, îşi înghiţea buza de jos, imitându-l pe «omul care râde».

Cerşetorii aplaudau frenetic, sorbeau iute un pahar cu vin şi, îl încurajau pe Mopsu, cu gesturi, cu strigăte:

— Nu te lăsa, nu te lăsa, « garoiule ».

— Da' pă tine nu te faci, mă?

— Hai Mopsule, mă, hai tată, îl rugară câțiva cu privirile umede.

Mopsu se codi puțin, dar împins de insistențele cerșetorilor se sui pe masă, își ridică pantalonul până peste genunchi, și execută un « tremurici » intens, grotesc, care te înfiora. Piciorul, negru și păros, tatuat de jeg, se svârcolea în convulsiuni epileptice, se întindea moale, un moment, ca deodată să-și reia din nou mișcările lui crispate, violente. Cerșetorii râdeau cu lacrimi, asvârleau scaunele la o parte ca să vie să-l felicite.

— Halal de tine, Mopsule!

— Artist, nu glumă, mama lui de « garoi ».

— Dă-i drumul, Gălbează, îi ordonă Mopsu, să aud muzică. Și se reașeză pe scaun, obosit, asudat, copleșit de complimente.

De-afară se auzi țignalul ascuțit al sergentului de noapte. Era ora unu...

Când Bucureștiul se trezește din somn, din ulițele murdare, obscure, se desprind umbrele cerșetorilor, cari se târăsc înspre centrul plin de viață și lumină, biruiți, înfometați. Reîncep iar dibuirile oarbe prin întuneric, ca viermii. Reîncep din nou drumurile istovitoare, și cerșetorii dârzi, fără lacrimi, își înfruntă destinul...

O CAFENEA ŞI DOUĂ LUMI

Nu cunosc un viciu mai teribil, mai greu de vindecat, decât cafeneaua. Închipuiți-vă o lume amestecată de covrigari, de talali, artiști, haimanale, șmecheri, meseriași, ambulanți și mici negustori, cari trăiesc cea mai mare parte din viață în cafenea. Pentru ei nu există stradă, cămin, bucurii în afară de ea. Orizontul li-e limitat între cei patru pereți afumați ai sălii de joc. Aci unii își consumă mai repede trupul, voința, nemișcați dela masă, iar alții lent, urmărind doar cu un ochiu fix și lacom jocurile de cărți sau de biliard. Deși în aparență monotonă existența lor, dedesupt însă mocnește o tensiune, o trepidație nervoasă, care-i ține încontinuu încordați, macină nervii, îi transformă în niște posedați. Obsesia zarurilor, a bilei albe de fildeș care alunecă ușor, ireal, pe postavul verde, îi atrage ca un magnet, le turbură până și somnul. Pe zi ce trece viciul se înrădăcinează mai adânc în sângele, în carnea lor. Voința le e paralizată și în scurt timp devin biete fantome, lipsite de frâna unui echilbrul interior, pierzându-se încet, sigur. Singura lor reacție, singura sclipire de viață intensă, e numai atunci când țin din nou în mână,

fie tacul, fie zarele, pe care le amestecă în palmă iute, frenetic, cu o voluptate ce le depăşeşte simţurile. Dar totul nu durează decât o noapte. Apoi iar se înneacă într'o apatie, grea de moarte. Aceeaşi voluptate, dar mai leneşă, mai înăbuşitoare îi pătrunde pe ceilalţi, spectatorii. Vin de dimineaţă ca să plece a doua zi în zori. Beau ceaiu, se încălzesc la sobă şi privesc la jucători, uneori îndrăznesc o părere, dar amuţesc îndată ce unul se uită oblic la ei. Discută între ei cancanurile cafenelii, îşi povestesc anecdote, râd, aranjează mici afaceri, şi în felul acesta uit de timp, de femeie, de copil, de ei înşişi. Mulţi adorm pe mese, pe scaune, în poziţii groteşti, chinuite, cum i-a prins somnul şi oboseala. Adormiţi şi goi parcă se contopesc cu cafeneaua murdară, definitiv, până la anihilare, formând o singură şi nedeslipită fiinţă...

«Comerciala» e cafeneaua cea mai specifică din Dudeşti-Văcăreşti, şi prototipul tuturor celora din mahalale, în genere. Spaţioasă, neîngrijită, cu mobilier putred, cuprinde trei saloane, dintre care, unul pentru băut ceai, altul biliard şi cărţi, iar ultimul pentru «Chemin de fer» (fost de barbut).

Aci se adună pleava suferindă şi pestriţă a uliţelor văduvite de soare. Aci vin misiţii, talalii, bătrâni meseriaşi neputincioşi, şmecherii cu şapca pe-o ureche, şi-o carte ascunsă în mâneca hainii. Aci se fac micile negustorii şi înşelăciuni, se depun

amaneturi, se umplu de păduchi şi îmbătrânesc fără să ştie când, fără să ştie de ce. Domneşte în cafenea o larmă veselă, asurzitoare, ce nu reuşeşte totuşi să împrăştie pâcla tristeţii ce pluteşte deasupra capetelor lor, nevăzută ca un destin.

Sorbiturile de ceaiu se repet ritmic, lung, ascuţit. Iată, în dreptul uşii dela intrare, şed la masă câţiva talali bătrâni şi tineri, în semicerc. Unul dintre ei, slab, bărbos, cu figura şireată, cu ochii scăpărători, dosiţi după nişte sprâncene groase, răsfirate, netezeşte o pereche de bocanci, pe care un « oagăr » (ungurean) vrea să le cumpere. Se tocmesc. « Oagărul » se ţine morţiş de preţ. Talalul cedează, şi îi urcază să-i poarte sănătos, scărpinându-se cu unghia în vârful bărbiei. Şi după ce omul a plecat: — L'am prăjit! Bocancii sunt găuriţi în talpă, astupaţi cu noroi şi lustruiţi cu cremă. Ce să ştie oagăru!

Alături vreo 3—4 inşi joacă maca şi mai încolo alţii. la fel, în jurul lor, îndesaţi, unul peste altul, haimanalele şi ambulanţii observă atent jocul, făcându-şi semne cu ochiul:

— E baftos azi, Biţă.

Li se usucă gâtlejurile, le tremură genunchii, şi cu pupilele dilatate măsoară movilita de monede albe, strălucitoare, ce creşte mereu. Biţă e de meserie misit şi la ocazii « mardeiaş ». Trage cartea, ridică buza de sus, semnificativ, şi obrazul i se luminează brusc. Iar a câştigat. Cei din spate îl

încurajează. Ei întotdeauna sunt de partea celui norocos. La sfârşitul jocului le dă poate şi lor câte-o piesă. După dispoziţie. Dacă nu, se duc la un altul, mai generos.

In fund sunt aranjate în linie paralelă, meselc de biliard. Se joacă doar la una. Celelalte sunt acoperite cu un postav decolorat. Unul din jucători e proaspăt picat în local, stângaciu, iar celălalt, client vechiu, maestru în mânuirea taculuí. Rezemaţi de biliardele libere, în picioare, câţiva indivizi soioşi, cu un rest de îmbrăcăminte pe ei, meseriaşi dubioşi şi « curăţaţii » admiră loviturile precise ale celui de-al doilea. Bila evoluiază rotund şi elgant pe postav, execută o curbă scurtă şi apoi se îndreaptă direct la ţintă.

— Ce-o vrăjeşte Mititelu, se bucură un ambulant, fără un motiv real. Un altul îl tachinează pe jucător:

— Las-o neică, nu vezi că nu face canci (nimic).

Dar acesta nu aude nimic. Cu trupul aplecat deasupra mesei, concentrat, urmăreşte traseul parcurs de bilă, strânge maxilarele. Când ea îşi schimbă direcţia, chipul i se descongestionează, dar bila pare că-şi încetineşte mersul şi apoi alunecă perfid tocmai în mijlocul cheglilor, răsturnându-le pe toate... se aud înjurături, ameninţări... In faţa geamului ce dă în stradă « italianul » a încins un tociu cu un vânzător de covoare. De fapt e doar ambulant, şi numai la ocazii « ita-

lian ». Vinde pietre de ascuțit cuțite. Poartă pălărie neagră, cu boruri late și e înalt, mustăcios. La câte un colț de stradă, când s'a adunat suficientă lume lângă el, « italianul » debitează cu voce tare, sonoră:

— Nu trebe apa la cosa. Aceasta faina piatra diamanto...

Dar într'o bună zi i se înfundase. Din mulțime se desprinse un găligan, păcălit odată, și fără multă vorbă îi arse două palme. La care « italianul » a ripostat și el cu palme, cu înjurături autohtone, uitând de dialectul său italienesc, spre încântarea prostimii.

— E d'ai noștri, mă...

Acum numai e « italian », ci doar un cinstit vânzător de ochelari « fără defect ».

In cafenea e stăpân, temut și respectat « directorul ». Fizicul lui viguros contribue la impresia de atotputernicie. In fond omul nu-i rău. Meseria însă nu-i permite nici să fie bun. Prea sunt multe haimanale, prea mulți pierde-vară aci. Și apoi trebue și el să trăiască. Cu ăștea... De aia se uită urît la ei, îi înghiontește în « glumă », și dacă-l supără vreunul îl svârle în pumni afară. Una din atribuțiile lui e să controleze jocurile și să strângă « miza » ce i se cuvine. Nu are leafă. Adeseori el deschide jocul. Il lasă pe partener să câștige și când socoate că ceilalți din jur sunt îndeajuns de excitați, se re-

trage. Jocul se încinge, «miza» lui se îngroaşă, iar în cele din urmă e singurul care profită. Tactica asta, deşi cunoscută, e de efect sigur. Jucătorii au nevoie de-un stimulent doar, să vadă bani sunători pe masă, hârtii mototolite, ca să se aprindă în ei scânteia. Pasiunea le transfigurează chipurile, se comunică la mesele vecine, îi molipseşte ca o boală rea. Trupurile se mistue, ard de-o febră lăuntrică, şi degetele se svârcolesc agitate, se împleticesc printre monede, ca bete. Directorul tremură calm, cu mâinile la spate. Inconjoară sala, absent, ignorând prezenţa golanilor, cari îşi şoptesc între ei speriaţi:—Vine directorul...

Unii se înghesuiesc, alţii se retrag la o parte, lăsându-i loc liber. Directorul de data asta nu-i înjură, şi un zâmbet imperceptibil i se încheagă în colţul buzelor. Golanii au priceput. Mesele sunt înţesate de oameni, jocurile în toiu.

— Ce-i mă, tot nehaliţi? îi întreabă directorul într'o doară, începând să se dispună.

— Ne vine şi nouă «amanu» odată, îndrăzni unul.

Directorul îl măsură de sus până jos, cu dispreţ.

— Când mă, pe lumea ailaltă?

Ceilalţi râseră aprobativ, în timp ce omul se îndepărtă grav, sigur de sine, inspectând centrele de joc...

Boala copiilor sau cum i se zice mai prescurtat «Boală», e numele unui talal, cel mai elegant

dintre colegii săi. Brun, subţire, nervos, apare în sala de joc neaşteptat, dă la o parte un scaun, întinde pumnul pe masă, şi întreabă scurt:

— Cine face o maca?

Amatori se găsesc în deajuns.

— Pe cât Boală? se interesează unul.

— Pă ce-i aici, şi îi arată pumnul osos, închis.

— Pă nevăzute.

— Pă...

Celălalt ştia că ăsta-i năravu lui Boală.

— Cine vrea joacă, cine nu, nu.

— Bine, mă, fac, consimte partenerul, cu inima palpitândă. De-ar bănui câţi gologani are Boală în pumn! Să câştige. Da ce te faci dacă pierde? Pe jucător îl trec năduşelile. A tras cartea, precaut, cu nervii încordaţi la maximum. Îi vine să sară cu capul în tavan, îngaimă sufocat, cu buzele late de fericire:

— Opt, Boală!

Celălalt tace un moment, apoi răspunde sec:

— Ai câştigat.

Şi întoarce pumnul pe masă dintr'o singură mişcare:

— Na.

Dispare înainte ca cineva să prindă de veste, asvârlind mucul de ţigară pe podea. «Boală» e renumit în cafenea pentru două motive. Intâi pentrucă e cinstit, şi al doilea pentru « modul » cum practică meseria, de unde i se trage dealminteri şi porecla.

Faptul că e simpatic şi corect îmbrăcat îi facilitează relaţiile cu boierii cari doresc să se descotorosească de hainele uzate. De obiceiu negustoria el o face cu femeile, căci în astfel de cazuri sunt mai îndemânatece; chemat sus într'o cameră, Boală aşterne pe podea cârpa lui curată, pe care aşează frumos, cu gesturi fireşti, neprecipitate, lingeria, hainele, pălăriile, toate fine. Le numără pe rând în faţa boeroaicei, ca nu cumva să creadă că vrea s'o înşele, şi îi oferă un preţ ridicul, cu aerul că face un efort să plătească atâta. Cealaltă protestează, şi în timpul tocmelii, deodată, tânărul talal rămâne imobil, cu privirea aţintită în gol, devenind de-o paloare bolnăvicioasă. Buza de jos îi tremură ritmic, şi înainte ca femeia să poată articula un cuvânt, se prăbuşeşte cu trupul întreg pe maldărul de haine. Femeia ţipă înspăimântată, chemând servitoarea. Trupul se svârcoleşte convulsiv, membrele vibrează intens, se sucesc, se închircesc, stau liniştite o secundă, ca să reînceapă din nou dansul lor crispat, cu mici tresăriri electrice. Capul se învârteşte violent spre stânga, gura se contractează, şi o spumă groasă, albicioasă, i se scurge printre dinţi, pe bărbie, alunecând lăptos pe îmbrăcăminte.

— E boala copiilor, cucoană, spune servitoarea, cu un amestec de desgust, de milă.

— Dă-l afară, dă-l afară, să nu-l mai văd aici, strigă cucoana, isteric, ducându-şi palma la ochi.

Svâcnirile trupului se răresc cu încetul, pierd din violenţă, şi în cele din urmă încetează. Talalul se ridică în genunchi, rotind în jurul lui o privire halucinată, ca de om venit depe alte tărâmuri, şi strânge maşinal hainele răvăşite.

— Lasă să le ia de aici, să plece cu ele iute. n'auzi?

Servitoarea îl ajută pe tânăr să se îndrepte, şi cu vârful degetelor îl împinge uşor, afară...

In stradă Boală îşi aranjează repede «ţinuta», şi cu legătura preţioasă o coteşte vesel în spre strada Lazăr, unde vinde toată îmbrăcămintea, nici nu ştie când. Dar îl cam scarpină palma şi banii în buzunar nu-i dau linişte. La un braţ depărtare o cafenea... Şi cărţile dreptunghiulare, lunecoase, catifelate, cheamă irezistibil, îi turbură simţurile...

...Din fund, patroana aşezată comod la casă, observă tot ce se petrece în cafeneaua asta îngustă şi murdară, asemănătoare unei taverne. Fumul gros, acru, estompează figurile oamenilor, cari se înghesuiesc unul într'altul, scuipă, tuşesc, amestecând febril cărţile soioase de joc. E impresionant de grasă, cu o pereche de mâini ca nişte burlane, pe care şi le odihneşte cruciş pe tăblia de lemn. Din când în când îşi înalţă pieptul voinic, încercând să distingă chipurile celor ce intră. Se povesteşte în cartier că e bogată, şi directorul, omul tăcut dealături, e amantul ei. Dar el mai mult leneveşte.

Singura lui ocupaţie e să-i evacueze pe scandalagii. Restul e în seama ei. Cafeneaua merge bine. Consumaţia nu o interesează, şi nici cele câteva zeci de tociuri, ci amancturile şi barbutarii. Când vreunul s'a «lefterit», patroana e ultima şansă. Amanetează un ceas, un inel, sau altceva de preţ, şi în schimb primeşte o sumă de bani infinit mai mică în raport cu valoarea obiectului. Dar jucătorul e orb. In frigurile patimei primeşte oricât, e mulţumit. Numai să poată continua jocul. Patroana ştie că dacă va avea chiar bani, nu-l va mai scoate şi în cazul cel mai rău îl amăgeşte cu vreo câţiva poli, când e cu laţul de gât. Şi atunci obiectul se numeşte «vândut». Unii însă sunt mai arţăgoşi, porniţi pe bătaie. Patroanei nu-i e frică. E obişnuită cu ei, şi are palma grea. I-a mai pocnit ea o lovi ură unui slăbănog, cu dosul palmii şi l-a umplut de sânge. Odată, în lipsa directorului, a coborît dela casă, legănându-se ca o raţă, să despartă doi inşi ce se luaseră la ceartă. Işi repeziseră ei mai înainte câte o palmă peste ochi, dar când vrură să riposteze din nou, se împiedicară de crupa solidă a madamei Raţă, care îi distanţă vizibil. Eforturile lor de-a şi mai plasa câte-un pumn, erau inutile. Se încurcau mereu de fesele patroanei, care cu câte-o lovitură dată unuia şi celuilalt, reuşise să-i calmeze. Mai erau două ore şi trebuiau să vie barbutarii. Odaia lor se afla în curte, ascunsă de privirile nepoftiţilor. Madam Raţă se plictisea.

Işi numără inelele depe degete, aburi pietrele cu aburul gurii, şi apoi le frecă de sân. Străluceau viu. Un surâs gras i se întipări pe obraji.

— Ce-i mă, îl întrebă ea, fără să se uite la jucătorul ce se apropiase de tejghea, încurajat de dispoziţia patroanei. Era livid, cu părul răvăşit şi ochii jucăuşi de spaimă, în găvanele adânci şi întunecoase.

— Imprumută-mi madam Raţă vreo doi poli, ţi-i dau îndată înapoi.

Vorbi iute, înghiţi cuvintele, nerăbdător, chinuit de calmul femeii.

— Amanet, ai?

— Amanet?

Omul sări ars. Cum, iar? I-a luat două inele, unul al nevesti-si, de cununie. Şi paltonul... Acum e numai în haină, gol, şi asta-i cere... pentru doi poli!

— Păi de, cum crezi, replică patroana neturburată.

— Amanet... hai... amanet... să-ţi dau oftica mea amanet... isbucni ţipând.

Şi înainte ca ea să-şi revie din uimire, celălalt pieri din cafenea, încovoiat, cutremurat de tuse...

Barbutarii s'au strecurat prin uşa din dos, unul câte unul, înfăşuraţi în umbră, cu mucuri de ţigări aprinse în colţul buzelor. Vreo doi din ei sunt relativ mai bine îmbrăcaţi, iar ceilalţi numai cu haină de pânză şi flanea vărgată, cu pantaloni

mototoliți, pătați de grăsime. In fiecare noapte între 11—12 vin să joace barbut. Uneori până la ziuă. Bani au mai întotdeauna. De unde? Pe madam Rață n'o privește. Sunt clienți credincioși și plătesc cum zice dumneaei « *Jan contan* », nu există să-i «tragă chiulul». Ăstora le împrumută câteodată o sumă oarecare, pentrucă e sigură că peste o oră, două, vin cu banii în dinți. Totuși asta n'o împiedecă să ceară și câte-un amanet. Cum e obiceiul, chelnerul vine să-i anunțe pe șoptite că au venit « mușterii ». Un om de serviciu, ungurean voinic și fără teamă, împreună cu directorul trec dincolo la « cutie » pentru o eventuală bătaie care adeseori se întâmplă. Odaia de jos e o încăpere mică, strivită între alte magazii, jegoase, cu vreo două, trei scaune și atât. Podeaua e goală, nespălată, cu găuri negre de mucuri de țigare, ca niște bube. Pe vine, sau rezemați în șezut barbutarii adunați roată încep jocul. Sunt mai multe jocuri. Dar cel mai preferat e barbutul. Pierzi mai repede și nu încap înșelătorii. Zarurile îngălbenite de-atâta frecat, și sudoare, se rostogolesc pe podea, cu un sunet straniu de oase ciocnite. In dreptul fiecăruia se află o grămăjoară de monede.

— Cine face zaru? întreabă unul, și înghite un nor de fum, adânc, cu voluptate. Are obrazul supt de insomnii și barbut ca și ceilalți jucători, cărora lumina albăstrie a unui bec electric le împrumută un aer ciudat, fantomatic.

— Nae Strâmbu.

Nae ia zarele în palmă, le ciocneşte una de alta, îndelung şi scuipă printre dinţi, subţire:

— Cât merge?

Din cauza capului întors spre stânga, cu profilul aproape perpendicular pe umăr, el nu vede decât oblic şi nu poate să cuprindă în raza sa vizuală cercul întreg de jucători.

— La mine un pol.

— Şi la mine două piese.

— Vasăzică trei poli, merge...

Mestecă din nou zarele, scuipă şi le asvârle pe podea, cu un gest pe jumătate săvârşit, în cap. Cade o dublă. A câştigat.

— Nu se 'nghite, nentule, sar ceilalţi înfuriaţi. Să dai zaru' să se învârtească. Faci pă nebunu ... ţi una la mână şi-o dai în cap, ai?...

Nae protestează slab, şi în cele din urmă cedează. E adevărat că ţinuse un zar strâns şi mestecase numai unul. Dar nu s'a prins. Aruncă încă odată zarele, cinstit. Ieşise tot o dublă.

— Eşti născut în zodia porcului, baftos.

Un barbutar s'a ridicat de jos şi a ieşit afară. A revenit după puţin timp şi a început să joace.

— Nae, facem una la mai mare.

— Facem.

Nae strânge zarele în palme, le mestecă de câteva ori şi le asvârle din tot lungul mâinii, pe podea: Şase, şase.

— Ptiu, mama lor de zare...

Celălalt năduşeşte. Le ia în mână, le mestecă nervos şi le aruncă scurt, scrâşnind din maxilare. Nici măcar perechi. Nu se poate stăpâni şi dă cu ele de podea. Abea atunci au remarcat ceilalţi că nu mai avea «ghiulul» (inel) pe deget. Dar n'a spus nimeni nimic. Unul din spatele lui Nae, ca să destindă puţin atmosfera, i se adresă acestuia, în glumă, piţigăiat:

— Mă cauţi Nae, sunt aici !

Celalt se întoarse, cu trupul, surprins, supărat.

— Cin' te caută, bă...

— Păi râd că-ţi suceşti capul după mine...

Intr'o boltă a sălii din faţă se adună visătorii rataţii, oameni de afaceri «colosale» şi iluzorii, care primesc cu voluptate un pahar cu ceai, autori de studii nescrise dar de-o valoare necontestată, regizori cu perspective noui în teatru, fără întrebuinţare deocamdată, tenori răguşiţi, subrete cu trei rânduri de guşi, o întreagă lume pitorească, vie care se agită şi trăeşte pentru fărâma de vis îngăduită un ceas sau două, la masa cafenelii înecată în fum şi obscuritate, ca într'o boare fantastică, din care răsar chipurile expresive, palide, cu ochii arşi de himere. Iată-l pe tânărul din fundul sălii, subţire ca un fir de aţă, privind fix, neclintit în paharul fierbinte, cu aur lichid, ca într'un cerc magic, în care parcă ar voi să-şi descifreze destinul.

La dreapta lui, în spate, câţiva bărbaţi maturi dintre cari unul îmbrăcat cu flanelă, cu cap pătrat, solid, suge un vârf de trabuc: e financiarul. Lângă el, regizorul, cu nasul ca o undiţă, cu mâini lungi, nervoase, uscate, închipuie decoruri ireale. Al treilea e mărunt, chel, are o faţă albă, luminoasă şi un surâs de om blând în scrânteala lui poetică. Are în cap un poem dramatic de aproape treizeci de ani. I-a căzut părul, i s'au muiat gingiile, dar niciodată n'a mai pus mâna pe condei; aşteaptă coacerea inspiraţiei. E de altminteri singurul care mai aşteaptă...

— Ei, ce mai face Sulamita? Il întreabă câte un camarad de ceaiu, ironic.

Poetul nu se supără şi răspunde blajin:

— Incă nu-i copt poemul. Mai aştept...

— Ce să mai aştepţi nene Iankl, e timp de aşteptat? Sulamiţa dumitale a ajuns pensionară la azilul de bătrâni şi ca mâine, poimâine...

Financiarul râde gros. A fost contabil calculator. Ii ameţeşte pe cei dela masă cu calcule neînţelese, în care se rostogolesc cifre astronomice şi dovedeşte negru pe alb că e o imposibilitate logică să nu-i reuşească proiectele lui pe care odată le va pune în aplicare. Ii trebue însă un om cu bani şi imaginaţie, care să fie în stare să-l urmeze în speculaţiile sale de cifre. Poetul Iankl îi savurează cuvintele, ochii îi strălucesc de bucurie. El se bucură de orice fantezie. Regizorul, rezemat de spe-

teaza scaunului priveşte nostalgic printre pleoapele întredeschise şi cu degetul arătător al mânii drepte înalţă decoruri magnifice, cetăţi orientale înnecate în lumina solară, peisajii de cretă sau săli sprijinite în coloane de marmoră, cu basoreliefuri şi... el! ce feerii ar crea să uluiască lumea, dar ce folos!... Pe nesimţite s'a apropiat de el Şloime Ţicnitul. I se dă un ceaiu, îşi freacă mâinile de mulţumire, vesel, îşi aprinde o ţigară: — E, ce mai e nou? Ştiţi, că e vorba să fiu ales iar preşedinte şi... să vezi atunci traiu! Ce ceaiu o să beau şi ce scrumbii o să mănânc! Uite cum se linge pe buze! bătu din palme Şloime arătându-l pe poet.

— Peste cine o să fii preşedinte? se prefăcu regizorul a nu şti.

— Cum? preşedintele ceauşilor!

E convins că e într'adevăr o personalitate, că va ajunge preşedinte, că va purta joben şi că se va plimba în trăsură, dar nu o trăsură ca oricare alta, ci una lăcuită şi cu perini moi de piele.

— Altfel o să faci bătături dacă n'o să fie perne moi? îl apostrofă poetul până atunci cuminte.

Ceilalţi ascultă tăcuţi năzdrăvăniile lui Şloime, cu o umbră de tristeţe şi fiecare dintre ei are o clipă impresia că se leagănă cufundaţi în perinele moi ale « trăsurii » nebunului...

Printre ei e nelipsit şi bătrânul Spaţăr, fost actor la un teatru evreesc din provincie, ba jucase chiar odată un rol neînsemnat şi la « Jigniţa ».

Potrivit de statură, cu o bărbiţă aspră şi rară de ţap, cu ochelarii fumurii, cu pălărie tare şi soioasă Merge încet, măsurat, cu mâinile la spate, plimbându-se prin cafenea, ca printr'o imaginară moşie, până când găseşte o masă potrivită. Din când în când îşi scutură praful de pe vârful reverului şi-şi resfiră cele câteva fire de păr din barbă, fixând lumea prin ochelarii lui negri, cu rama groasă, ceea ce-i întunecă faţa mică şi osoasă.

Obsesia lui e celebritatea. Spaţăr? Cine n'a auzit de el! Numai holodronţii ăştia de-aici, care n'au nici pentru ceai, numai ei îşi râd de el. A ajuns rău... In pofida bătrâneţii şi a astmei care-i turteşte pieptul, e gata oricând să-ţi povestească succesele lui, şi îndeosebi o întâmplare ce « n'o va uita câte zile va avea ». O cunosc mai toţi, şi ambulanţii şi meseriaşii, dar când li se usucă gâtlejul, o mai ascultă odată, ca să soarbă un ceaiu, nu de alta.

Bătrânul e generos cu cine-i ascultă « aventurile », deşi trăieşte în mizerie, cu o pensie de nimic a nevesti-si, fostă casieriţă la o societate filantropică. Are mai întotdeauna alături de el pe Milu, un calic surd, mereu zâmbitor, dispus să asculte orice şi să te întrerupă în ficce clipă:

— Ha! Ce-ai spus?

Pe bătrân însă nu-l mai opreşte. Odată se supărase şi-l lăsase flămând. Il întrerupsese tocmai când trebuia să trântească poanta. De aceea fie

că ştia sau nu despre ce e vorba, clătina într'una ca capul, aprobativ.

— Ia spune-ne tată Spaţăr, chestia aia cu Franz Iosef, îl îndeamnă un misit, cu un picior strîmb sprijinindu-se cu bărbia în bastonul de cireş.

Spaţăr îl suspectează pe om pe după ochelarii lui fumurii, trage puţin tabac într'o nară, apoi în cealaltă şi cu glas monoton începe:

— Hehe... ce ştiţi voi?

Tace. Se scarpină în creştet, gânditor, şi iar începe, de astădată mai viu:

— In tinereţea mea am călătorit unde vrei şi unde nu vrei. Am fost şi la Viena, departe... La teatru mare juca Moriţ Moriţsohn, bun prieten al meu! M'am dus să-l vizitez în cabina lui. Când m'a văzut, ce să-ţi mai spui! mi-a sărit de gât, m'a pupat...

— Spaţăr, ce mai faci dragă? ce-i cu tine?

Deodată am auzit însă câteva ciocănituri în uşă... Cine crezi c'a intrat? (o pauză). Franz-Iosef în persoană! Eu m'am dat la o parte. Ce, să mă bag în sufletul omului? Impăratul l-a sărutat pe Moriţ şi l-a felicitat. Am văzut cu ochii mei. Moriţ când m'a văzut aşa retras, într'un colţ, m'a tras în faţă şi m'a prezentat.

— D-l Spaţăr...

— Franz-Iosef...

— I-am strâns mâna prietenește, când spre surpriza mea, împăratul mi se adresă mie:

— Mă bucură cunoştinţa, d-le Spaţăr. Am auzit de d-ta, mare artist...

Şi bătrânul convins, simulează o temenea graţioasă.

Ceilalţi nu se mai pot reţine şi isbucnesc în râs. Numai Milu tace. Când încetară ironiile, râsetele, Spaţăr grav, perfid, cu un aer natural, îl întreabă pe misitul cu piciorul sucit, ce tocmai se pregătea să plece acasă:

— Barabule, tu mergi drept acasă?

Misitul nebănuind nimic, răspunse mirat:

— Cum drept? De ce vrei să ştii?

— Păi, cum să mergi drept, mă..., făcu un ambulant înnecat de un sughiţ de râs şi-i arătă cu degetul piciorul strâmb...

Motl, impresar şi aventurier privea impasibil scena. O vreme s'a bucurat de faimă, izbutind să iasă din anonimatul cenuşiu, în care se cufundă apoi toţi, încet, ca într'o baltă nămoloasă.

Mărunt îndesat, cu faţa smolită, încălţat cu cisme de piele roşie, cu o pălărie cu boruri largi şi o pipă strânsă între dinţii puternici şi galbeni de tutun, Motl a aţâţat o bună bucată de timp imaginaţia evreilor cuminţi, rescmnaţi din uliţa plină de vicaţă.

Fiecare vedea întruchipată în el îndrăsneala, riscul, aventura şi-l înconjurau cu o sfială admirativă. Era un privilegiu să fii primit la masa lui, la ora cinci, când îşi bea ceaiul, înconjurat de un

grup de prieteni. Veneau şi negustori graşi, gravi, ca să asculte uimiţi isprăvile lui Motl, care cutreierase mări şi ţări.

Motl şedea liniştit, sorbea calm ceaiul, râdea din când în când şi atunci toate feţele se luminau, dar păstra mereu o atitudine distantă, ca oamenii să simtă că exista totuşi o deosebire între ei şi el.

Îi plăcea să fie înconjurat de lume, să i se admire cismele galbene, pălăria de feutru, pipa şi îi plăcea mai ales pe stradă să meargă cu pasul apăsat, să audă răsunând asfaltul trotuarului şi să urmărească cu coada ochiului cum întorcea capul după el prostimea. Lumea credea că e umflat de bani şi Motl le hrănea această iluzie cu gesturi generoase, făcute însă cu socoteală şi rar.

Aventurile lui care mai de care mai fantastice, ajunseseră cunoscute până şi de copii. Motl nu era frumos, dar avea ochi negri, vii şi respira fiinţa lui o severă bărbăţie.

Bărbaţii nu conteneau să-l admire: Motl ista e odată bărbat!

Faima îi ajunsese la apogeu, atunci când într'o zi se iscase un « conflict » între el şi un măcelar zeflemitor, care-şi râdea în gura mare de aventurile lui Motl. Cum s'a făcut, cum nu s'a făcut, Motl l-a «întors» dintr'o palmă pe măcelar, cu toate că devenise neînchipuit de galben şi tremura. De frică, de mânie, nimeni nu ştia. Dar măcelarul

după ce-a mormăit ceva, a răsturnat paharul cu vin pe gâtlej şi-a plecat din cârciună.

Dela un timp Motl începu să aibă neliniști. Părea preocupat, mai puțin vorbăreț şi ocolea oamenii. Nu prea avea chef să vorbească, şi începură să-i dispară pe rând cismele, pălăria de feutru cu boruri largi şi chiar pipa.

Intr'o bună zi Motl nu mai era Motl. Părea un om oarecare din uliță, cu haine roase, nebărbierit şi sta la ceai cu cine se nimerea. Schimbarea aceasta trezise o clipă curiozitatea ca pe urmă să se stingă cu totul. Motl îşi făcuse intrarea în gloată, se pierdu în ea, ca într'o pădure de ființe vii. Tot o ceartă, de data asta însă cu o haimana, îl înlăturase definitiv din rândul « personalităților » uliței. Il insultase golanul şi Motl în loc să se repeadă la el, îl amenință furios: — Când ți-oiu da un dos de palmă, când ți-oiu da un dos de... Dar nu se urnea şi haimanaua râdea dispreţuitor: — Ce te umfli ca un curcan?

— Mă, când ți-oiu da un dos de palmă...

— Lasă Motl, interveni un mucalit, i-ai dat destul cu dosul palmei, mai arde-l cu latul.

A râs cafeneaua de s'au cutremurat pereții. Şi Motl a ieşit mototolit rău din afacerea asta. Mulțimea simțea pentru el un fel de milă amestecată cu dispreț. Decăzuse. Nu se mai uita nimeni la el. Il bătea oricine pe umăr: — E, cum mai merge Motl? Şi el clătina din cap: — Aşa şi aşa...

— Mă Motl, mă, ai plecat în lume un prost şi te-ai înapoiat o nătăfleaţă, îi încheie cariera Şloime, nebunul cafenelii...

In această lume l-am descoperit pe Hamletul adolescenţei mele. Reconstitui apariţia prinţului nefericit, torturat, întruchipată în fiinţa acestui om tânăr, cu obrazul tăiat de cute adânci, cu părul prematur-înălbit, cu hainele neîngrijite. Il revăd în costumul lui de catifea neagră, suplu, cu priviri incandescente, când fremătând de pasiune, când sceptic, nedumerit, reflexiv. Scena: un simplu podium într'o clasă, o pânză neagră atârnată pe perete, două candelabre aprinse. Pe un fotoliu cu fruntea cuprinsă în palmă, palid, chinuitul prinţ monologa. O voce caldă, melodioasă, stranie... Totul se însufleţeşte, respiraţia spectatorilor se înnecă... apoi aplauze. Poate în urechia actorului aplauzele se repercutau nesfârşit şi podiumul sărac se transforma într'o scenă imensă... Şi iată-l aci, după trecere de ani, la o masă, nici trist, nici vesel, sorbind licoarea caldă şi blondă, unul din marea masă a anonimilor, el fostul prinţ Hamlet. Il întâlnesc uneori pe stradă. Merge legănat, stângaci cu labele picioarelor întoarse de nu ştiu ce boală ca şi când ar înainta pe picioroange.

Şi ca să-mi îngroapă definitiv amintirile, îl găsesc într'o zi cu braţele încărcate de haine, cu aţe pe pantaloni, umil, strecurându-se prin mulţime. Hamlet devenise... croitor.

Dar în el mai trăieşte fiorul artei. Uneori, se abate din drum şi trece pe la « teatru ».

Priveşte nedumerit ulicioarele cu casele bătrâneşti şi ceardacuri de lemn, cu pereţii galbeni mucegăiţi de vreme. Ferestrele îl fixează străin, ca nişte ochi turburi, înceţoşaţi. Rătăceşte cu senzaţia că aci timpul a încremenit de mult odată cu casele, cu oamenii, cu pietrele de pe stradă, cari răsună stins sub paşii lui. In după amiaza asta de vară, niciun sgomot, nici un om. Ceva mai încolo o poartă de lemn, înaltă pe jumătate surpată, cu şipcile rupte, atârnând ca nişte coaste. Se uită înăuntrul curţii. Pe la margini, pe lângă ziduri, au crescut bălăriile şi iarbă sălbatecă. In fund o scenă, desgolită, cu podeaua ruptă, cu pereţii de un alb cenuşiu. Totul e umil, neîngrijit, lipsit de mister, în bătaia crudă a luminii, care desveleşte toate colţurile acestei curţi în paragine, năvălită de ierburi ca un maidan. Şi nu ştie de ce, dar are deodată impresia că e prada unei puternice iluzii, că această realitate e artificială, se clatină, e răsturnată de toată viaţa tainică, subterană, ce curge prin pietre, prin iarbă, prin podeaua scenei. Toate viţiile care au trăit, s'au consumat pe această scenă, toate pasiunile care au vibrat, toate suferinţele, râsetele, muzica, toate la un loc se topesc într'o simfonie amplă, cresc ca un torent şi înnecă umila realitate:...

Aici a fost teatrul « Jigniţa! »

E ca o descoperire în adâncul fiinţei sale. O descoperire care trezeşte atâtea sentimente copleşitoare. Indreaptă farurile amintirii spre îndepărtatul, fumuriul trecut, şi din fundurile conştiinţei răsar imaginile bogate, colorate, vii. In locul buruienilor apar scaunele frumos rânduite, luminile atârnă în aer ca nişte licurici. Chipuri multe lucesc straniu. Se face întuneric. Grelele draperii de pluş ale cortinei despart lumile: cea de pe scenă şi cea din sală.

Incet se înlătură draperiile ca două imense aripi de vultur. O lumină albă, inundă scena. Acum se râde, acum se plânge. Muzica scoate când acorduri vesele, când plânge pe-o coardă de vioară. Lumea din grădină se înfioară, ochii strălucesc în lacrimi, feţele sunt concentrate, atente. Apoi totul se transformă: a intrat comicul în scenă. Trupurile saltă de râs, se descreţesc frunţile, gurile îşi desvelesc larg dinţii lucioşi ca nişte oase minuscule.

Spectacolul s'a terminat! Oamenii se risipesc prin ulicioarele întunecate. Câte un felinar clipeşte mărunt, orbit de beznă... Hamplet îşi şterge ochii, să alunge strălucitoarele vedenii. Umbre. Toţi sunt umbre. Nici nu-l bagă de seamă pe actorul de lângă el, comicul. Poate nici nu-i pasă. Uscat, bătrân, cu masca chipului suptă, cu buzele subţiri ca o tăietură de lamă, cu umerii feţei

ca două dealuri surpate, cu ochii mici, cenuşii. Capul e prelung, tragic, bizar.

— Când te găsesc acasă, domnule Askenazi? — îl întreb.

— Asta-i lesne de ştiut. Dacă vezi o cămaşe atârnată pe frânghie atunci să ştii că sunt acasă.

L-am găsit, dar n'am băgat de seamă dacă spânzurase vreo cămaşe pe frânghie. Amintirile se deapănă liniştit, ca un fir de lână. Magia scenei mai luminează încă expresia bătrânului comic. Da, da, nimic nu descurajează pe adevăratul actor. Nici zilele de post, nici peregrinările prin orăşele şi târguri, unde spectatorii evrei, cuminţi şi habotnici, nu puteau fi urniţi din casele lor, iar actorii n'aveau cu ce să-şi plătească la han masa şi înnoptatul. Dar atunci când într'un orăşel mai mare izbuteau să umple jumătate de sală! Cu ce 'nfrigurare, cu ce pasiune îşi risipeau talentele, tinereţea lor generoasă, caldă, pe-o scenă îngustă. Apoi, după spectacol, la restaurant, artiştii îşi comentau succesele, comandau pe socoteala directorului, cu aer degajat, sigur de ei. Ei, dar se întâmpla de multe ori ca mai toţi spectatorii să fi intrat cu bilete de favoare şi atunci, în seara aceea, trupa se hrănea cu... succesul. Şi dimineaţa, nevăzuţi, nesimţiţi, o ştergeau din orăşel.

Intâmplările acestea însă nu descurajau pe nimeni. Pentrucă uneori lucrurile luau şi o întorsătură veselă, ca, de exemplu, în Tg.-Frumos.

Aici trupa de teatru evreiesc nici n'a apucat să joace. Erau cu totul vreo cinci spectatori. Hangiul, un evreu de treabă, dar nu prea isteţ, cerea să i se achite banii cuveniţi pentru găzduirea şi ospătarea trupei. «Directorul» dădea din colţ în colţ:

— Ascultă, ştii ceva domnu' Haim? i se năzări brusc. Uite, eu am aici în cufăr bilete de intrare în valoare de cinci mii de lei. Facem o afacere. Eu ţi le vând d-tale pentru o mie de lei. Ei, ce zici?...

Hangiul, nedumerit, se cam codea, cumpănea. Dar la urma urmei... să vadă biletele. «Directorul» a deschis cufărul şi i le-a arătat. Domnu' Haim s'a uitat la fiecare bilet în parte şi spre mirarea lui scria pe ele 2 lei, 1 leu, 50 de bani, tipărit cu litere mari. Convins, a numărat biletele în valoare de cinci mii şi i-a înmânat «directorului» o mie de lei, bătuţi pe muche, bucuros de afacere. Ca după orice afacere, s'a încins o masă la care artiştii înfulecau de parcă ar fi vrut să se sature pentru o lună.

Actorul era obişnuit cu tot soiul de surprize. N'avea nici o însemnătate dacă pe scenă fusese un «milionar» şi după spectacol îşi întorcea buzunarele pe dos; n'avea nici o însemnătate că de opt zile ploua şi nu încasase nici un ban. N'avea nicio însemnătate, căci în astă seară juca rolul lui

Polonius în «Hamlet», rol aşteptat şi râvnit de-atâta vreme.

Şi atunci când Hamlet, în nebunia lui lucidă, îl chemă pe sfetnic lângă el şi arătându-i cerul, îi spuse: — Polonius, vezi norul acela?... bietul Polonius evreu, răspunse abătut: — Dacă-l văd?! îl şi simt, ca pe-un nod în gât!

Toţi aceşti «prinţi, «milionari», «mari sfetnici» stau acum în jurul meselor cu ceai, obsedaţi de pâine pentru a doua zi, unii rămânând până târziu noaptea, ca să mai amâne cu încă câteva ceasuri înapoierea spre casa tristă şi flămândă,...

Zorile spală ferestrele cafenelei cu o lumină pală, indecisă. O fâşie a pătruns înăuntru, a lunecat vie pe mobilele uzate, pe trupurile amorţite de osteneală şi somn, animându-le. O parte din sală e înnecată în umbră şi cei cari dorm risipiţi pe mese, pe scaune, se profilează viguros din pânza tremurătoare şi ceţoasă a fumului. Persistă mirosul dens, acidulat, al nicotinei amestecată cu sudoare şi totul se pierde — fiinţele, lucrurile — într'o culoare cenuşie, moartă, dominatoare. Până şi aerul pe care îl respiră pare cenuşiu. Dorm duşi, palizi, ca nişte narcotizaţi. Unul a gemut din somn, s'a întors cu obrazul într'o parte şi a rămas aşa, nemişcat, ca într'o crispare de groază. Nu dau impresia că sunt fiinţe vii, ci mai curând fantome secate de substanţa misterioasă şi fluidă a vieţii.

Pasiunea jocului le-a desumanizat până şi trăsăturile. Mâinile lor osoase, vibrând de nervozitate se odihnesc acum calme, inerte, dealungul trupului, sau pe masă. In fund biliardele domină din întuneric, aşteaptă...

VIAŢA ŞI MOARTEA IN SANATORII

Doisprezece km distanță de oraș, la o altitudine de 740 metri, sub piciorul lui Petru-Rareș (numit astfel, fiindcă aci s'a adăpostit domnitorul, prigonit de turci) se înalță imensul sanatoriu din Bisericani. Innecat de bogăția verde a pădurilor îl deosebești de jos doar ca pe o pată albă. Cu cât urci însă mai sus, ți se desfășoară sub ochi o fantastică horă de munți, cu vârfurile scăldate în albastrul cerului. Departe, la poale, alunecă în ondulări repezi, Bistrița, ca un șarpe argintiu, nesfârșit de lung.

Cercul de munți, printr'o curioasă așezare, în loc să întunece zarea, deschide o perspectivă de o nebănuită frumusețe, plină de lumină. Curtea sanatoriului e deasemeni inundată de o vegetație abundentă, iar la mijloc e străbătută de o panglică groasă cu « Regina Nopții », ca un cordon alb de mireasă.

In apropierea uneia din aripile clădirii, se ridică biserica învechită de vreme și legendă, unde bolnavii își fac rugăciunile zilnice.

Ceeace izbește pentru prima oară retina și îți produce o ușoară înfiorare a întregei tale ființe, e

albul uniform al sălilor largi şi liniştea ce domină încăperile. O linişte de nefiinţă.

Surorile trec prin coridoare, cu paşi tăcuţi. Până şi uşile se desfac fără sgomot. Pustietatea aceasta copleşeşte, pare stranie. E oare gol?

Medicul intern îmi explică. E ora cinei. Pe verandă, cu faţa în spre panorama naturei, tuberculoşii întinşi în chaise-long-uri, bine înveliţi, înhalează aerul. Unii citesc, iar alţii fixează cu privirile şterse, un punct în zare. Ceasuri întregi stau întinşi, fără să facă o mişcare, tăcuţi, sorbind oxigenul, ca pe un elixir al vieţii. Nemişcarea amorţeşte, oasele dor, dar rămân totuşi liniştiţi ca să nu-şi turbure repaozul.

Se apropie de 12 şi aşteaptă vizita medicală, nerăbdători. Se vor ridica apoi. Doctorul trece pe rând dela unul la altul, le ia pulsul, spune câte o glumă, la care i se răspunde rar, cu un surâs înghеţat, sau cu o totală tăcere. S'au obişnuit unii cu alţii, nu le mai miră nimic.

Coboară din chaise-long-uri bolnavii, cu mişcările încete, evitând o sforţare şi se împrăştie mohorîţi în spre camerele lor. Stau câte 4—5 într'una, iar uneori când odaia e mare, şi mai mulţi. La Bisericani încăperile sunt spaţioase, curate şi în fiecare sunt instalate câteva chiuvete de porţelan.

Mobilierul e simplu. O noptieră, un şifonier şi patul de tablă. Pereţii văruiţi, goi. Pe lângă sărăcia interiorului, dezordinea aşternuturilor îngroaşă

tristețea atmosferei de-aci. Lipsește mâna unei femei! Spre deosebire de camerele bărbaților, cele ale femeilor au ceva mai luminos. Câte o glastră cu flori înviorează privirea; pe ziduri tablouri, o fotografie înrămată a celor dragi. Mirosul de fard și odicolon risipește pe cel al medicamentelor. Au ele un dar de-a transforma, de-a da un farmec și locului cel mai urît. Cum pătrunzi înăuntru ai un sentiment că ai violat o intimitate, că te afli în încăperea unei femei, și nu într'una impersonală, rece, de sanatoriu. Desprinzi imediat, în oricare din ele, amprentul unei anumite femei, cu toate că majoritatea sunt lucrătoare, neveste de meseriași, simple.

Instinctul cochetăriei e mai puternic decât boala. Se fardează, se îngrijesc, temătoare de bărbatul ce le evaluiază... Arăt vioaie, zâmbesc, ca să atragă atenția, sau mângâierea catifelată a unei priviri....Atât doar. Nu le e îngăduit mai mult. Rare ori, o vorbă, două în treacăt. Ii supraveghează surorile. De altminteri bărbații sunt izolați într'o aripă extremă a clădirii, iar femeile în cealaltă. Nu au cum să se întâlnească... Nici măcar la masă. Sufrageriile sunt separate.

Își simt necesitatea deopotrivă, se chiamă, prin gesturi ascunse, deși știu că chemările le sunt zadarnice. Privirile li se întâlnesc, se caută, se pierd într'o îmbrățișare ireală, se contopesc. Dar sunt atât de departe unii de ceilalți, atât de străini

totuşi. Nici nu se cunosc pe nume, apoi această iritaţie sexuală le face rău. Se calmează cu încetul, gândesc la altceva, şi nu se mai uită la veranda femeilor.

Ele îşi revin de asemeni, închid uşile şi intră în camere. Numai cele mai grave rămân indiferente la toate din jur. Mai au puţin. Urechile s'au subţiat, au devenit transparente şi glasul ca un fir de aţă. Nici fardul nu mai poate anima masca de var a chipului. Atunci la ce bun. Celelalte, pentru ultima oară se oglindesc, îşi aranjează pieptănătura. A sosit timpul mesii. Pe scara principală se vor încrucişa de sigur cu bărbaţii. In acea singură clipă, imaginea lor, efemeră, aşa cum cu migală şi-au creiat-o, se va plasticiza în mintea unora, pentru îndelungată vreme. Şi o vor păstra ca pe o icoană de vis, în tainiţile sufletului.. Umilă bucurie a locuitorilor albelor sanatorii...

Bolnavii se îndreaptă în grupuri către sufrageria mare. Celor gravi, sau cu febră li se aduce mâncarea la pat. Când sunt mai bine, susţinuţi de surori, se târăsc la sufrageria mică de pe culoar.

Masa e un prilej de agitaţie, de discuţii aprinse. Membrele se destind, trupul e parcă mai elastic, capătă o vioiciune neaşteptată. In sala vastă domneşte o rumoare, se aud glasuri şi din când în când câte un râset răzleţ. Aici sunt numai bărbaţi. Câte patru şi cinci oameni la o masă. Ca la un restaurant. Nu e o masă comună pentru toţi bol-

navii. In modul acesta li se dă iluzia că sunt liberi. Işi aleg masa unde vor să şeadă.

Menu-ul fixat pe o săptămână. Uneori bucătarul ia înţelegere cu bolnavii ce anume să gătească. Azi de exemplu e supă, tocană de vacă şi ca desert gogoşi. Nu-i rea mâncarea, dar nu îndestulătoare, Tuberculoşii au nevoie de supra-alimentaţie. Şi ei nu mănâncă decât de trei ori pe zi, ca oamenii sănătoşi. Lapte nici un kilogram pe zi şi dulciuri mai deloc. De cumpărat e greu, pentrucă oraşul e departe. Ţăranii nu vin până sus la Bisericani, şi când vine vreunul, cere preţuri exagerate. Şi cine să cumpere?

Aicea cea mai mare parte sunt muncitori, meseriaşi, lucrători, săraci lipiţi pământului. Unii au fost internaţi de Ministerul sănătăţii, alţii de Casa asigurărilor sociale. Ei sunt mulţumiţi cu ce li se dă. Când li se urăşte de sanatoriu fug ca de piazărea. Dar adeseori sunt siliţi să plece fără voie. Cele două instituţii plătesc întreţinerea bolnavilor pe o lună, două şi pe urmă îi lasă în plata Domnului. Numai că oftica nu se vindecă în două luni. Şi atunci muncitorul se înapoiază acasă şi mai face o cerere. Dar până să-l interneze din nou, îl cuprind negurile sfârşitului. Baccilul n'a vrut să aştepte rezoluţia şi a săpat tranşeie în plămânul bolnavului, ca să aibe adăpost pentru la iarnă.

Cu toate astea, fondurile Casei asigurărilor sociale pentru tuberculoşi, se ridică la vreo 600 de

milioane. Ce se face cu banii ăştia, muncitorii nu prea ştiu. Ei ştiu doar că au plătit cu sudoarea frunţii corporaţie, impozite. Dar că n'au un sanatoriu al lor, că mor colindând spitale unde sunt îngăduiţi.

Pentru 26 lei alocaţiune pe zi, nici injecţii cu aur, nici îngrijire omenească... Ei, da, ce pretenţie să aibe? Dacă n'au încotro or să moară... S'au obişnuit cu acest gând şi primesc sfârşitul ca pe ceva firesc. Numai uneori îi turbură viziunea, şi atunci dispar în oraş ca să-şi irosească ultimele picături de vlagă, cu femei şi vin tare ca oţetul. Sunt doar tineri şi tinereţea lor e încă netrăită. Nici nu li s'a copt bine viaţa în trup când microbul perfid a prins rădăcini adânci. Le-a supt măduva încet, şi le-a murdărit tinereţea lor înflorită şi arzătoare.

Trei sute de inşi sunt aici la Bisericani, bărbaţi, femei şi toţi tineri. Unii adolescenţi aproape, străvezii, cu pupile deschise uimit în faţa vieţii, din care nu au avut timp să se înfrupte. Şi fete subţiri şi palide, cărora le-a pierit frăgezimea cărnii, feminitatea. Ţi se înfige desnădejdea în inimă, ca un cuiu. Câtă tinereţe sugrumată, inutilă. Sanatoriul nu-i decât un cimitir al tinereţelor. Putrezesc în fiece zi câte o bucată până când se surpă deodată ca un mal săpat pe ascuns de-o apă rea. Imi amintesc de fraza unuia din ultimul stadiu, spusă cu un rânjet de animal agonizând: — Suntem atât de

putrezi, că nu suntem buni nici să îngrășăm pământul... atât de putrezi...

După masă, o parte din bolnavi au ieșit în curte. Unii să se încălzească la razele domoale ale soarelui, alții să se plimbe. Cu pași moi se învârtesc dela un capăt la celălalt, gânditori, absenți dela realitatea înconjurătoare. Au în înfățișarea lor ceva ştiu ce amestec de suferință şi blândețe. O blândețe specifică oamenilor, ce nu mai au nimic comun cu viața. Au depășit-o, şi înțelesul ei nu e mister pentru dânșii. Deşi simpli şi-au dat seama în mod inconştient că totul e materie. Ei, materie, ce se descompune...

Nu mă miră refexiile lor asupra vieții. Adevărurile sunt carnale, smulse din trup viu. Şi de aceea dor. Dar sunt obişnuiți să vorbească atât de rar! Îi ascult cu acea pioşenie cu care asculți spovedania unui agonic. Iată-l şi pe văcsuitorul de ghete, vagabondul. Şade pe treptele de ciment, încălțat cu pantofi groşi de pâslă, o căciulă de lână pe cap. Ochii nu i se văd. Sunt blindați de-o pereche de ochelari de soare, negri. Suferă de tuberculoză osoasă. Vine la sanatoriu când i se năzărcşte lui.

Fugile şi întoarcerile lui au rămas fără explicație. Muncitorii cred că e niţel trăznit. Pentrucă văcsuitorul mai pretinde că cunoaşte oamenii după cum aşează piciorul pe talpa cutici.

Da, aşa a învățat el să descifreze caracterul oamenilor.

Şi nu se înşală niciodată. Ceilalţi, răsfoiesc un ziar, se opresc la răstimpuri să admire o floare, sau munţii cu vârfurile topite în nouri albăstrii. In fundul curţii, aşezat pe o bancă, cu spatele întors priveliştei, se odihneşte un tânăr. A fost student. Ce a urmat nu mi-a spus. Ţine în mână «Prolegomenele» lui Kant. Nu citeşte, stă cu privirea înfiptă în pământ. E mărunt, cu un obraz descompus, tragic. Tânăr şi totuşi sbârcit. Doar pupilele acelea jucăuşe ca mercurul, trăiesc. Acolo s'a concentrat tot ce mai e viaţă, elan în el. Nu mi-aş fi închipuit niciodată energia ce-o conţinea fiinţa lui neînsemnată. L-am întrebat de ce nu întâmpină priveliştea. Nu ştiam că am atins un punct nevralgic. S'a încordat întreg, ca un arc, ochii i-au lucit violent, apoi a început să vorbească apăsat. Cuvintele se răsuceau ca o frânghie, cu rezonanţa lor ciudată, rupte parcă din carne. Ura natura până la nimicire. Era prea nesimţitoare cu verdele ei exuberant, plină de sănătate. Plesnea de sevă, de vigoare, în imensa şi inconştienta-i forţă. Avea impresia că natura îl sfidează. Fusese odată fiul ei, fiu de ţăran, şi voise să o stăpânească, dar nu cu dârzenia braţelor. A răsturnat întunericul neştiinţei din el, nopţi de-a-rându-l, înfometat, sleit, precum taică-său brazdele negre. Dar când să ajungă la lumină, s'a răzbunat lutul... Munca lui a rodit sterpiciune. Şi ar fi vrut ca în jurul sanatoriului pământul să

fie sterp, tare ca piatra. Ca să nu-l batjocorească bogăția roadelor sale. Nu, nu-l mai putea iubi. Uneori, e adevărat, îl amăgea. Avea sensația că a renăscut din nou, că-i circulă fluide de sevă prin sângele anemiat, că s'a înfrățit cu iarba și copacii. Atunci îi venea să se repeadă chiuind în pădure să se tăvălească pe jos, și să absoarbă aromele sălbatice ale florilor. Dar, un junghiu între coaste, ascuțit ca o înțepătură de stilet îl vestea că mlădița vieții e rănită... Și se trezea în el iar ura, năvalnică și neputincioasă.

A asudat omulețul ăsta sumbru, gâfâie, se șterge cu palma pe frunte și tace. E epuizat, a vorbit prea mult. Se apropie un pricten deasemeni student, și îi întinde un număr din revista lor: « Gânduri ». Are sub braț un teanc și le împarte. Abia au venit dela tipografie, proaspete. El e unul din redactori. Revista e literară. Are poezii, proză. Exemplarele nu se vând afară. Sunt doar pentru tuberculoși. Aci își încredințează gândurile, desnădejdiile. Slova ne gră conturează materialul vibrant, uman al tinereții lor pierdute. Bolnavii citesc cu înfrigurare, și cu toate că îi răvășește, nu o lasă din mână. Revista e scrisă în întregime de câțiva intelectuali. Puținii din Bisericani. Pentru ei e deopotrivă o ușurare și un mijloc de a se distrage boalei. Sanatoriul nu prea are distracții. O bibliotecă

săracă, cărţi vechi. Lipsa hranei intelectuale îi amărăşte. Le accentuiază disperarea. N'au mijloace să-şi procure cărţi mai actuale. Această hibernare spirituală îi demoralizează. Involuntar se cufundă într'o delăsare totală. Nu au cum să i se sustragă. Mediul îi înnăbuşe. Muncitorii, ucrătorii, sunt oameni cumsecade, dar cit se pu'in. Singura femeie din sanatoriu, o studentă, e retrasă. Nu se pot isca prietenii, nici un mediu prielnic uitării de sine. Readucerea la animalitate îi micşorează faţă de ei în işi, îi destramă sufleteşte. De aceea atmosfera e apăsătoare, cenuşie. Revista îi mai desţeleneşte din amorţeală, trecător însă. Convorbitorul meu a răsfoit revista în grabă, nervos. L-a întrebat pe celalt ce se aude cu aprobarea lui, şi a avut un zâmbet de infinită bunătate. Acolo, la colţul gurii s'a închegat un mic punct luminos. Celălalt, calm, i-a răspuns că nu a venit.A cerut să-l mute dela ei. Aerul Bisericanilor e prea tare şi nu-i prieşte. Au trecut patru luni de când a înaintat cererea. S'a resemnat. Nu-i singurul. Va veni cu siguranţă la cântecul cocoşului, sau de loc...

Umbrele înserării se aştern nesimţit pe munţi, pe albul sanatoriu. Omul care urăşte natura s'a ridicat. Îl însoţesc până în fundul aripii drepte. E alături de mine şi îi surprind căutătura blajină, alunecând pe corola diafană şi pură a floarei «regina nopţii». A observat că-l urmăresc.

S'a strâns între umeri, mi-a întins mâna fără o vorbă, şi a dispărut în salon. Ura natura, dar aşa cum urăşti o amantă înşelătoare...

Nu mai era nimeni afară când birja a intrat în curte. S'a oprit cu un scârţâit de osii neunse, troznind din toate încheieturile ei şubrede. Dinăuntru a coborît mai întâi o femeie îmbrobodită, apoi o fată delicată, înfăşurată strâns într'un palton. Susţinută de braţ, se legăna în mers, abia atingând pământul. Au pătruns temătoare în sala de aşteptare şi în urmă la doctor. Femeia a îngăimat că a venit să-şi interneze fata. A scos actele de aprobare şi i le-a întins omului de după birou. Erau în regulă. Fata a izbucnit într'un început de plâns, şi obrazul i s'a crispat să-l reţină. Mama a încercat s'o liniştească, dar au năpădit-o şi pe ea lacrimile. Doctorul s'a ridicat de pe scaun şi s'a apropiat de Lenuţa. Aşa-i spunea fetei. I-a trecut o palmă catifelată pe păr, şi i-a vorbit îmbietor. Să nu-i fie frică. Aici se va face bine. Are odihnă, aer, mâncare. Îşi va găsi şi o prietenă, nici nu va şti când o să-i treacă vremea. Era obişnuit cu astfel de începuturi. Pentru întâia dată bolnavii, au oroare de sanatoriu. E înrădăcinată în ei superstiţia că or să moară. Sălile albe, surorile medicii, le inspiră o nedefinită spaimă. Oameni străini, pat străin... Mai curând să moară în patul lui. Tot ce e străin, i se pare duşmănos. Mai târziu însă se învaţă. Obiectele, fiinţele din jur

îi devin apropiate, se recunoaşte în fiecare din ele, nu li se mai poate smulge. Până ce nu mai vrea singur să părăsească sanatoriul. Cunoştea schimbările astea, doctorul... A chemat o soră şi i-a dat-o în primire pe Lenuţa. Impreună au urcat sus, la baie. Fata înainta şovăelnic, alăturându-se de maică-sa, ca un pui speriat. O înfiora solemnitatea vastelor săli, tăcute, neospitaliere. Participa la un rit straniu, necunoscut, a cărui gravitate o simţea instinctiv, fără s'o înţeleagă. Se petrecu în ea o turburare când sora, cu un gest simp'u o invită să se desbrace pentru baie. Se supuse, pierdută. Terminase. Nu-şi mai găsea îmbrăcămintea. Fusese dusă la desinfectat. Sora i-a întins pe rând o cămaşă aspră de in, alte vestminte, mirositor de curate. Fata s'a uitat la ele nesigură. Erau largi, disgraţioase şi îmbrăcându-le a avut sensaţia că se integrase într'o altă viaţă, că ceva din făptura ei nu-i mai aparţinea. De acum încolo nu va exista pentru ceilalţi şi nici chiar pentru mama. Intrase într'o nouă orânduială, unde dirijau legi invizibile, ce aveau să hotărască destinul ei. Sora o conduse în odaia de dormit. Mai erau trei fete înăuntru. Lenuţa de emoţie n'a dat bună ziua. Se mişca stânjenită ca şi cum ar fi fost o intrusă. Nu îndrăsnea să le întâlnească figurile supte, curioase.

Tovarăşele ei... Mama a ajutat-o să-şi aranjeze pachetul cu alimente, obiectele de toaletă.

Patul îl avea în fund, și alături o noptieră joasă de lemn. La despărțire, Lenuța a căzut în brațele mamei, pe jumătate leșinată apoi s'a întins cuminte în pat. Când a ieșit din cameră, s'a ridicat încet, apropiindu-se fantomatică de fereastră. Celelalte au lăsat-o, urmărind-o doar din ochi. Da, știau, așa se va întâmpla o zi, două... Nu va mânca dela început, va slăbi, va umbla ca o somnambulă. Dar va trece. Și se va obișnui pe urmă...

Cu fruntea lipită de geam, Lenuța se uită în curte, fix, încordat. O deslușește pe mamă-sa. S'a urcat în birje. tânărul de pe capră love ște caii cu biciul, și o pornesc. Îi tremură un strigăt pe buze, se stăpânește, cu toate că simte că i se frânge ceva în piept. Îi scapă un scâncet mic, subțire: «mamă». O ultimă chemare în singurătatea care o învăluie, crește treptat, în jurul ei, în timp ce birja dispare la vale...

Cu toată hrana insuficientă, lipsa medicamentelor, Bisericanii nu e dintre cele mai rele sanatorii. Societatea pentru profilaxia tuberculozei care îl întreține, nu dispune de prea multe mijloace. E adevărat, că și Casa Asigurărilor Sociale și Ministerul Sănătății îi dau ceva fonduri. Majoritatea bolnavilor sunt gratuiți. Cei cari plătesc 180 și 200 lei pe zi nu rămân vreme îndelungată. Au aceeași mâncare ca și restul bolnavilor. Același tratament. Adică față de 26 lei cât se plătește

alocaţiune pentru un gratuit, nu există nicio deosebire. Asta îi înrăieşte, îi sileşte să caute un sanatoriu mai ca lumea. De altfel toate sanatoriile statului suferă de acest neajuns.

Administraţia e nevoită să ia din gura celui ce plăteşte ca să completeze hrana bolnavului sărac. Pe de altă parte nu poţi să dai unuia mâncare mai bună, iar celuilalt nu. Fiind în acelaşi salon, se supraveghează şi de aci nasc invidii, conflicte. Bolnavii se demoralizează şi e mai rău. In sanatoriu trebue să domnească o deplină egalitate. Fiecare bolnav să fie îngrijit la fel, omeneşte. Necesităţile acestea se satisfac în măsura posibilităţilor.

Printre cei ce au colindat sanatoriile, e o pereche, devenită caracteristică Bisericanilor: logodnicii! Ii ştiu toţi, îi înconjoară cu inexplicabilă afecţiune. Le urmăresc plimbările la braţ, prin curte, cu o uşoară nostalgie. Numai ei au voie să fie împreună câte o oră, două pe zi. Povestea lor e tragic simplă.

S'au cunoscut într'un mic orăşel de provincie. Erau atinşi amândoi la plămâni, şi se vede că şi-au dat seama deopotrivă că momentul cunoaşterii lor era însemnat de fatalitate. Că de acum înainte esenţa făpturii lor pământeşti, se îngemănase desăvârşit într'una unică. La Bisericani au venit logodiţi. Pentrucă aici nu li s'ar fi admis unirea. Preotul bisericii nu sfinţeşte decât logodne cu hâda fecioară: moartea. Aşa că neavând încotro nu s'a

mai împotrivit nimeni. Împreună fiind, dorul de vieață s'a trezit în ei cu sălbătecie, răvășitor. N'au mai cunoscut astâmpăr, și setea de mântuire, i-a mânat ca pe două epave rătăcite, prin toate spitalele. Dar mântuirea nu s'a ivit nicăieri. Și atunci au căutat-o în iubirea lor. Au găsit-o. Convulsiile căutării s'au risipit, lăsând loc unei păci senine. E în această iubire ceva din ircalitatea unui sbor de pasăre. O umbră de tristeţe le aduce doar măsurile severe. Se văd prea rar și dorința-i mistuie. Nu cea fizică, ci nevoia de-a fi unul oglinda celuilalt, de a-și reconstitui imaginile mereu pieritoare. Intr'una din zile, un fotograf ambulant, nu se știe cum, a ajuns în curtea sanatoriului... Voia să fotografieze bolnavii? I-au întrebat câțiva ironici, dispuși de ceartă... Omul căuta pe cineva. Dar până una alta se odihnea pe iarbă. Dacă voiau să-i fotografieze, de ce nu! 15 lei două fotografii, mărime naturală. Au râs amar unii, ceilalți s'au îndepărtat, indiferenți. Logodnicii au consimțit însă, îmbujorați, ca și cum ar fi făcut un act nepermis. Ce-i îndemnase să-și fixeze chipurile pe cartonul negru? Poate pentrucă era fotograful, poate dintr'un sentiment obscur de narcisism viciat. Fotografia executată, o priveau înmărmuriți, fără să se recunoască. Ceea ce le ascundea ochiul lor sufletesc, uneori claritatea oglinzii, înregistrase, rece, inuman, placa de celuloid. Se aflau pentru întâia oară față de ei înșiși, identici, cum le-ar fi fost

frică să se privească. Fata a rupt cartoanele dreptunghiulare, şoptind catifelat logodnicului:

— Tu nu semeni.

— Nici tu, i-a răspuns el, dintr'un acelaşi imbold puternic de amăgire şi a strâns-o cald alături de sine.

Când s'au despărţit, fiecare îndreptându-se în spre salonul lui, i-a sărutat mâna cu vârful buzelor, într'o atingere nepământeană, gest care pecetluia în fiece înserare, pura şi eterna lor logodnă a morţii...

...Spre deosebire de Bisericani, sanatoriul din Aiud e netăgăduit mai rău, din toate punctele de vedere. Până şi poziţia geografică e neprincioasă. Situat la marginea oraşului (care nu prea e departe de centru) înaintea verandelor sale nu se desfăşoară decât o câmpie uniformă, cu orizontul limitat de o dungă neagră de copaci. Infăţişarea lui exterioară, cu toate că modestă, nu lasă să ghicească crâncena mizerie dinăuntru. Sanatoriul cu faţada sa îngustă, cu grădina miniaturală din faţă, împrejmuită de un gard de zid, face mai de grabă impresia unei case arătoase. Ceea ce îl trădează e culoarea albă, imaculată.

Odată intrat înăuntru şi după ce ai pătruns toate ungherele, ai viziunea completă a ceea ce e în realitate. Aici mizeria se târăşte prin camere, pe ziduri, prin culoare, ca un vierme. Numai Leamna şi Ni-

fon îl întrec, altminteri nu cred să existe un altul mai infam. Ce ți se impune în primul rând întregei tale ființe, cu o nestăpânită repulsie, sunt culoarele. Lungi ca niște tuneluri, friguroase. Le străbat unul după altul, și umezeala îmi trece încet în oase. Dacă te uiți înapoi la celălalt capăt al culoarului, nu-l mai distingi. E cu desăvârșire înghițit în umbră. Geamurile cari dau afară, sunt rare și la distanțe mari. Șuvițele de lumină ce se strecoară înăuntru, în loc să împrăștie întunericul, prin contrast, îl intensifică. Se formează un joc de umbre și lumini, în cari cele din urmă sunt doar sclipiri anemice într'un ocean de obscuritate.

Cobor jos, în încăperile ce vor deveni mai târziu camere pentru bolnavi. Neavând mijloace să construiască odăi noui, administrația s'a gândit să transforme pe cele din subsol. Dela ușă îți răbufnește în nas un miros de mucegaiu, de aer stătut. Același întuneric, mai dens aici și o umezeală care-ți suge măduva din trup. Pereții sunt în bună parte asudați. Pardoseala e zidită cu cărămizi roșii. Un beciu sinistru, asemănător cu coridorul gherlei închisorii din Tg.-Ocna. Odăile înșirate pe o lature și cealaltă, semi-obscure, cu ferestre al căror nivel se ridică abia cu jumătate metru deasupra pământului. Cum vor locui bolnavii în beciul ăsta? Oricâte transformări s'ar face, igrasia tot va roade pereții ca o râie, ferestrele nu vor aduna mai mult soare în încăperi. Cu fondurile de care dispune

administraţia, sau mai bine zis nu dispune, nu se va putea decât arunca ici colo câteva palme de tencuială, de reparat o uşă şi atât. Faţă de nedumerirea mea, doctorul ridică din umeri, neputincios. Ce e vinovat el. Face tot ce-i stă în puteri. De nenumărate ori a cerut bani ca să amenajeze cumsecade interiorul, dar fără nici un rezultat practic. A obţinut promisiuni, promisiuni şi iar promisiuni. In cele din urmă va fi nevoit să repare în modul rudimentar beciul. Nu are încotro. Sunt prea mulţi bolnavi, nu are unde să-i mai culce.

Şi ministerul trimite mereu alţii, iar Casa asigurărilor sociale de asemeni. Unde să-i puie? Stau câte şapte, opt inşi într'o cameră, cu paturile aproape alăturate. Ca să mă conving le iau la rând. Nu e nimic exagerat. Saloanele sunt prea înguste pentru numărul oamenilor dinăuntru. Paturile îndesate unul într'altul, cu picioarele jupuite de vopsea, de parcă ar fi năpădite de bube. O chiuvetă nespălată, ziduri care au fost odată albe. Acum nu poţi să le desluşeşti bine; galbene, sau cenuşii. In capul fiecărui pat e înfiptă o tablă neagră pe care sunt însemnate cu cretă gradele temperaturii. Ceea ce mi se imprimă imediat pe retină e goliciunea salonului. Ei bine, sanatoriul din Aiud nu are mobilier în camere. Lucrul pare nefiresc şi totuşi aşa e. Hainele bolnavilor sunt trântite în dezordine pe tăbliile de fier. Nu există un şifonier, un scaun, dar nici măcar un cuier. Pă-

turile cu care se acoperă sunt vechi și cele mai multe peticite. Când vreunul obosit de-a sta întins pe pat, ar vrea să se ridice, nu are unde să se așeze. Acesta e « confortul » specific al sanatoriilor noastre. E parcă anume aranjat ca să-i amintească permanent bolnavului că nu-i decât un tuberculos. O lepădătură a cărui unică menire e să moară cât mai repede. De aceea odată internați, se simt condamnați dinainte, fără drept de apel. Figurile lor au tristețea schiturilor părăsite. Ideia morții e înrădăcinată organic în ei, ca însăși boala. Ceea ce-i desnădăjduitor până la sinucidere, e că acestor oameni li s'a luat dreptul de a spera. A mai spera nu într'o însănătoșire, dar într'o viață omencască, o îngrijire reală, a devenit, absurditate. Și cum să mai spere? Câte opt inși într'o odaie, unul mai grav decât celălalt. Noaptea, în liniștea profundă, câte-o isbucnire de tuse, care îți încordează nervii până la isterie. Un altul sufocat de febră bâiguie cuvinte fără șir. Sudorile trupurilor se amestecă, infectează aerul. Din acest mediu, ce-i trage la fund, ca o mlaștină, nu se mai ridică nimeni. Ii văd întinși în paturile lor mizere. Pământii, construiți doar din proeminențe osoase, cu licăre stinse în orbitele căscate ca niște prăpăstii. Nu mișcă nici unul. Au o fixitate fascinantă în priviri. Se uită dincolo de obiecte, de ființe, privirea lor îmbrățișează neantul. Mumii fără suflet, asta sunt. Am ieșit afară, ca să mai respir puțin aer în culoa-

rul întunecos, prin care la răstimpuri trecea câte un bolnav, cu chip prelung şi paşi fără sunet, ca o fantomă...

Pe măsură ce descifrez angrenajul intim al sanatoriului, îmi dau seama treptat de dureroasele lui lipsuri. E în aşezarea şi gospodăria lui o stare de provizorat, care prelungeşte agonia, desechilibrează. De aceea nici personalul medical nu are dispoziţia necesară ca să muncească mai cu tragere de inimă. Aşteaptă de azi pe mâine o îmbunătăţire, ce întârzie să vie. Medicamentele ca de obiceiu nu sosesc la timp, şi niciodată atât cât trebuie. Şi sunt unele pe care ministerul le are în cantităţi enorme. Uleiul de camfor şi clorura de calciu. Doctoriile zac în pivniţele magaziilor, iar în spitale bolnavii se usucă, cerşind leacurile de alinare. Murmurele de revoltă stinsă se înalţă de pe buzele albe de suferinţă ale bolnavilor. De ce i-au adus aici? îmi şopteşte unul, cu glasul sfârşit. Decât să moară în spital, mai bine acasă, nu printre străini... De trei zile îl sfredeleşte un junghiu între coaste şi nu se găseşte o picătură de ulei de camfor ca să-şi amorţească locul. Omul în alb a încercat să-l îmblânzească. A mai înaintat o notă, cerând să i se trimeată o cantitate din ambele doctorii. Va veni, nu se poate altfel. Să aibă numai răbdare. Ştie bolnavul că atunci când are uleiul, nu-l precupeţeşte. E doar pentru ei. Dar să mai aibă niţel răbdare. «Nu mai pot», se vaită încet bol-

navul și adâncindu-și capul în pernă, isbucnește într'un plâns mic, de copil chinuit. Ceilalți, ridicați în coate îl pironesc pe tânărul ce plânge, pe doctor, fără să scoată o vorbă. Din atitudinea lor așa cum stau cu spatele curbat și gâtul întins, isvorăște un reproș mut, adânc, pe care omul în alb nu-l suportă. Incearcă să-i liniștească și iese apoi. Scenele astea se petrec zilnic. E deopotrivă de abătut.

La fiecare pas se izbește de nevoi. Dar asta încă nu e nimic față de celelalte găuri. Cu ce să le umple? Cu brațele goale? A început să se resemneze, copleșit de indolența celor de sus. Trimite rapoarte peste rapoarte, dar totul e inutil. Nu se deranjează nimeni ca să constate halul de mizerie. Fug bolnavii de sanatoriu, ca de ciumă. Pentrucă știu că îi îngroapă de vii, că nu vor mai pipăi lumina. Numai constrânși, disperați, numai atunci consimt să rămâie, când iluzia unei reveniri la viață s'a prăbușit definitiv. Mijloacele de căutare sunt aproape tot atât de primitive ca și acasă. Nici medicamentele, nici injecțiile, nici intervențiile chirurgicale, nu contează atât cât hrana îndestulătoare și higiena. Dar ei nu le au pe amândouă. Știu bolnavii că oftica se vindecă greu, că trebue să lupte în fiece ceas împotriva microbului dușman. Cu ce însă? Bucătăria în care se gătește mâncarea e o hrubă sumbră, cu o vatră de pământ, neagră, afumată. Alimentele stau răsturnate peste tot iar

mormanele mărunte de gunoaie se pitesc pe după colţuri ca nişte căciuli. Prea strâmtă încăperea, că nu ai unde să te mişti şi pereţii spongioşi, ca un burete. Oricât s'ar osteni bucătăreasa n'are cum să ţie curat. Din vasele astea cât un hârdău, nespălate, nefrecate, mănâncă peste o sută douăzeci de bolnavi. Măsuri de higienă, naivităţi. Nu există nicio urmă de instalaţie. In locul bucătăriei moderne, zidită cu faianţă, cu vase de aluminium, cu chiuvete de porţelan, o rudimentară bucătărie de ţară.

La fel şi spălătoria, sufrageria, cazanele pentru desinfecţia rufelor, călcătorul, uscătorul, sunt aparate pe cari sanatoriul din Aiud nu le-a visat măcar. Rufele bolnavilor din diferite stadii, la spălat, se amestecă între ele, la nimereală. Agravarea celor mai slabi e neîndoelnică. Baccilul nu moare decât la 130 gr. căldură. Totuşi sanatoriul posedă toate aceste aparate. Chiar de multă vreme, îmi spune doctorul, Glumeşte? Nu, chipul lui respiră o seriozitate înăsprită de tristeţe. *Aparatele există, dar la vamă.* Toată povestea asta are în ea ceva absurd, de necrezut. Ministerul sănătăţii a comandat în străinătate maşinile. Neplătindu-se taxa la vamă, au fost reţinute. Până când, dela o anumită dată s'a perceput un nou impozit de 40 la sută asupra obiectelor tehnice cari vor fi aduse din străinătate. Or, aparatele sanatoriului fiind de mai înainte, nu trebuiau să sufere plusul de im-

pozit. Cei dela vamă n'au găsit argumentul destul de puternic. A intervenit ministerul sănătății, a intervenit și ministerul de finanțe, fără rezultat. Plictisindu-se amândouă, au lăsat afacerea baltă.

Și aparatele continuă să ruginească la vamă, iar bolnavii în sanatoriu...

Pentru cei peste o sută de bolnavi, sanatoriul nu are decât o singură sufragerie cât o odaie de dormit. E murdară și cu câteva mese jegoase, împrăștiate la întâmplare. Scaunele sunt răsturnate, iar duşumeaua pătată cu stropituri de var. Se spoieşte. Unde încap aici toți? Douăzeci, treizeci de inși e deajuns ca să umple sufrageria până la strivează. E lesne de înțeles că suferinzii fac cu rândul, ca la corvoadă. Mânâncă iute, înghiontiți de foamea celor ce așteaptă să le ia locul. De curățenie au învățat să nu se mai sinchisească. Nici vesela măcar nu e sterilizată, fiindcă aparatul special pentru asta lipseşte. Farfuriile, furculițele sunt spălate la repezeală cu puțină apă caldă, și redate mesei, spre folosința nouilor veniți. E câte unul începător, care refuză să mănânce. Ii e teamă să nu se îmbolnăvească mai rău. Cine ştie ce bolnav pe ducă s'a servit de furculița, sau lingura ce-o ține în mână. A mai fost el la alt sanatoriu și a văzult cum e acolo. O albie pătrată de metal, străbătută de un curent electric, unde apa tare ca acidul desinfectează vesela. Un ascensor mic aduce mâncarea de sus dela bucătărie, iar altul urcă cu

farfuriile sterilizate, atât cât durează dejunul. Nu ca aici. Stropeşte farfuria cu o gură de apă căldicică, sau rece, apoi o netezeşte cu două trei ştersături. De cele mai multe ori rămâne umedă şi cu fărâme de mâncare, lipite de margine, ca nişte bobiţe. A refuzat să mănânce. A răbdat până la sfârşitul mesii, dar a simţit că i se moaie genunchii şi îi năvăleşte un leşin la inimă. S'a strecurat printre ultimii şi a început să înghită mâncarea, rar, ca pe noduri. Asta a fost la început, când şi schimbarea scuipătoarelor de mână, îl îngrozea. Scuipătoarele cari în ficce zi se umpleau cu flegma bolnavilor, nesterilizate. Acum de voie, de nevoie, s'a obişnuit.

In zidul unei odăi alăturate sufrageriei e instalată o cutie de metal, cu arcuri de oţel, pentru desinfectarea scuipătoarelor. Dar nu funcţionează. Şi mai sunt alte două aparate, de asemeni inerte. Aici şi-a vârît ghiara, fiscul. O afacere încurcată, din care e limpede doar că sanatoriul e întristător de zadarnic. De când sufrageria e în reparaţie, reparaţie mereu prelungită, prânzurile şi cinele bolnavilor au loc pe culoar. Mi-a fost dat astfel să văd una din cele mai cutremurătoare scene din vieaţa mea. La capătul unui coridor obscur, era pusă o masă neaşternută, iar pe ambele ei laturi, două bănci lungi, fără rezemătoare. Din toate părţile se târau bolnavii, căutându-şi un locşor să se aşeze. Nu mai încăpeau. Stăteau înghesuiţi,

strânși și când ridica vreunul mâna, se lovea cu cotul de celălalt. Din cauza curentului ce alerga dealungul culoarului cu ușile deschise, se îndesau mai tare în vecin ca să se încălzească. Unii mai debili izbucneau în tuse, și înghițeau mâncarea nemestecată, să termine mai iute.

S cufundați în obscuritate, ca într'o apă neagră, înfășurați în paltoane, cu căciuli de lână pe cap, nu distingeai decât degetele vii și osoase, executând mișcări nervoase, ciudate. Un dans al degetelor, neregulat, fără ritmică, dar expresiv prin mimica lui extraordinară. Mă uitam fascinat cum se întind să apuce un obiect, se crispau toate odată, se destindeau, făceau gesturi neprevăzute, se încordau din nou și jocul reîncepea în acelaș ritm. Figurile lor, prin contrast, aveau o imobilitate, o severitate, accentuată și de umbră. Nu le desprindeam bine din această pricină, mai ales că intunericul fi uniformiza. Doar pupila câte unuia strălucea intens, punctând ca un sâmbure de lumină, ceața ce-i învăluia. Sgomotul furculițelor, al farfuriilor din tinichea, cu smalțul crăpat, suna straniu în liniștea cuprinzătoare. Nu se auzea o șoaptă. La un moment dat însă cineva a bătut cu pumnul în masă:

— Dă-mi o altă cană! asta îmi taie buzele. I s'a adus o alta. La gură avea smalțul plesnit și tinicheaua desgolită, tăia. De altfel așa era toată vesela. Tinichea smălțuită. Tăcerea ruptă, părea

că aceşti oameni, ale căror mâini aveau doar fluide, vor deveni vii. Un tânăr s'a ridicat, şovăind, murmurând celor de alături:

— Nu mai mănânc, m'a apucat febra şi trage ţimentul... Nu-mi mai simt picioarele.

Treziţi, ficcare din ei îşi pipăiau picioarele răcite, zorindu-se să se înapoieze în odaie. Un râs hodorogit, rău, se sparse deodată în mijlocul bolnavilor, plesnindu-le nervii, înfiorându-i. Limpezit de o rază a zilei, se desluşea în fundul mesii vag, un cap respingător, rânjit.

— E, ce să-i faci, deocamdată pe culoar, mâine în grajd şi poimâine te pomeneşti la cimitir. Acolo nu trage la picioare...

Bolnavii îi întorseseră spatele, îndepărtându-se nesimţiţi ca umbrele. Cineva îl drăcuise şi-şi făcu cruce. Cel din fund râse crud, dar sufocat pe neaşteptate de un val de tuse, se duse înspre camera lui. La fiece pas se oprea, trupul îi vibra, sgâlţâit de tusea, a cărei ecou răsuna pe culoar, grav, profund, ca un clopot dogit...

« Gândacul » îl porecliseră bolnavii din sanatoriu. Nu era duşmănos, dar avea un râs care-ţi strecura fiori sub piele. Alminteri băiat deştept. Fost învăţător. Era darnic cu ceilalţi, însă avea o voluptate curioasă să-i înspăimânte. Vorbea de moarte, ironic, cu cinism. Poate ca să alunge propria sa obsesie. Era în ultimul stadiu. Îşi făcea o plăcere de-a-şi aminti sieşi şi celorlalţi că sunt pe

copcă. El, mai ales el, care avea zilele numărate. O lună și jumătate, cel mult două... Cu prima frunză de toamnă... Uneori nu se uita la nimeni, era morăcănos, nu-l mulțumea nimic. Mâncarea era infectă, medicamentele mucegăite... Nu exagera: nu voia să admită că nu avea pe de-a'ntregul dreptate. Pe urmă îi trecea criza. Așa sunt toți cei cari mai au puțin. Aruncă la o parte hrana, îngrijirea medicală nu-i satisface, văd cele mai neînsemnate neglijențe, oriunde. De ce îi spuneau ăstuia gândac? Era un tic răutăcios al lui. Când devenea brutal pomenea des de « gândacul » care roade plămânii. « Gândac » înseamnă tuberculoză în argot popular. Și el se folosea des de argot. De aceea l-au botezat așa. E culcat pe pat, într'o cameră, împreună cu alți bolnavi. Are un cap urît de maimuță, cu buze subțiri, care când râde desvelesc gingiile galbene și dinții lucioși ca un craniu iustruit. Râsul i se încheagă greu, desfigurând obrazul brăzdat de nenumărate cute. Stă culcat, solemn, cu ochii închiși. Visează? Somnolează? Sgomotul ușii l-a deșteptat. A ridicat pleoapele, surprins, îngânând ca pentru sine:

— Credeam că e maica, i-am cerut ceva.

Nelămurit de prezența mea, nu știa ce atitudine să ia. Avea una răuvoitoare, nesigură dacă să alunccе în brutalitate. Când a aflat, liniile obrazului i s'au destins într'un zâmbet ironic, tăios. A uitat pentru o clipă că e bolnav, că se destăi-

nuieşte. Şi a urmat să-mi povestească vieaţa sa, de aiurea, de aici.

Boala i s'a agravat la sanatoriu. Mâncare insuficientă, proastă, o promiscuitate de neînchipuit. Cărţi de citit nu există. Câteva vechi, fără mare valoare. Niciun mijloc care să te sustragă boalei. Ba dimpotrivă. Imi descrie toate lipsurile, cu patimă, cu furie. Medicamente nu, curăţenie nu, mâncare bună nu. Atunci? Veselă de tablă, nesterilizată la masă. Odăi fără mobilier. Asta se numeşte sanatoriu? Lagăr de leproşi, mai rău, de o mie de ori mai rău. Respiraţia i se precipită, tuşeşte înfundat în palmă şi urmează mai potolit:

— Cel mai bun lucru e să te resemnezi.

O scânteie de nebunie i se aprinde brusc în ochi: Cum să te resemnezi cu ideia că mori, că nimic pe lume nu te mai poate scăpa, cu niciun preţ. Cum? Dacă ar fi cei puţin o moarte fulgerătoare, dar mori în fiece clipă, putrezeşti încet, încet...

Glasul lui are rezonanţe turburătoare, învăluie tot din juru-i într'o plasă de desnădejde. Tace, cercetează minele tovarăşilor de boală, cari îl pironesc, năuci. Are o isbucnire de râs scurt, crispat. Dar râsul se prăbuşeşte în el, neînchegat: — Şi te gândeşti că unii din ăştia mai au curajul să spere. Hm! Ar trebui pe frontispiciul fiecărui sanatoriu să graveze cu litere negre: Lăsaţi orice speranţă, voi ce intraţi... Iţi aminteşti versul? Privirea lui sfredeleşte, aţintită spre mine. Se culcă apoi pe

spate, își trage plapuma până la gât, spunând simplu:

— Acum vreau să dorm.

Și închide pleoapele, ignorând cu desăvârșire existența celorlalți...

Ca atâtea alte povești din sanatoriu, e și asta tot atât de tristă, de neprevăzută. Lucrurile s'au petrecut simplu, tragic, fără să iște nici un ecou, nicăieri. Cu crâncene economii, administrația a reușit să adune o sumă ca să cumpere un porc și o scroafă. Mai târziu a mai cumpărat un bou și o văcuță. Mâncarea nu-i costa nici un ban. Resturile de hrană dela bolnavi erau sterilizate, și date apoi vitelor. De Crăciun se tăia câte un porc gras și aveau bolnavii slănină, jumări, de toate. Vacile se înmulțiseră de asemeni și la un moment dat numărau vreo douăzeci și patru. In fiecare zi era lapte proaspăt, îndestulător. Ce rămânea, îngrijitorul îl prefăcea în unt. Așa că bolnavii nu jinduiau după un pahar cu lapte, sau o felie de pâine cu unt. Toate astea au mers bine până la un timp. Fiscul a prins de veste și a venit să puie impozit pe vaci și pe porci. Asta nu se mai numește sanatoriu, ci fermă, așa pretindea. Degeaba a vrut să-i explice doctorul că fiece sanatoriu ar trebui să aibe o mică fermă, ba și una mare, care să producă toate alimentele necesare. Pentrucă pe piață costau însuțit mai scump. Apoi ce avea el, nu era chiar

fermă. Acolo, câţiva porci şi două duzini de vaci, ca la casa unui om gospodar. Şi dacă e vorba de impozit, să plătească statul, că tot e sanatoriul lui. Dar fiscul n'a vrut să înţeleagă. Neavând încotro, administraţia s'a scutit de porci. Mai rămâneau însă vacile, şi li-era teamă să nu le confişte. Teama a fost întemeiată. Intr'o bună zi s'a ivit un om, cu o autorizaţie semnată de minister, că are ordin să ducă vacile.

Doctorului nu-i venea să-şi creadă ochilor. A sucit şi a răsucit hârtia, galben de emoţie. Nu încăpea nici-o îndoială. Omul avea autorizaţie. De geaba s'a înverşunat că vacile sunt ale sanatoriului, nu ale ministerului. Nu avea nici un drept să-i ia vitele, n'a dat măcar o para chioară. Ce să facă ministerul cu ele, să le ţie în birouri? In zadar. Era scris negru pe alb. Aşa sunt fii de sus, anapoda. Când era cu construcţia gardului de ciment, n'a întrebat nimeni administraţia sanatoriului, cam cât ar costa. S'au pomenit cu un inginer ungur, care luase antrepriza. I-o dăduse lui ministerul. La sfârşit când a terminat gardul, i-a prezentat factura directorului ca să semneze că i l-a predat gata. Pe factură era trecută suma de cinci sute de mii! Şi gardul nu valora mai mult decât o sută. Acum nu mai era nimic de făcut. A semnat. Cu diferenţa de patru sute de mii ce n'ar fi realizat! O parte pentru îngrijirea parcului, căzut în paragină, alta pentru alimentaţie, pentru grâu...

Grâul îl vinde ţăranul cu 3.50, iar negustorii făina cu şapte lei. Dar cu ce să macine grâul? Fiscul spune pe urmă că are fermă. Şi după toate astea îi mai lua acum şi vacile. Nici nu ştie măcar unde i le duce. Omul trimis de minister a intrat liniştit în ţarcul vacilor, le-a adunat, le-a numărat, apoi a îndemnat turma să iasă. Vitele şi-au frecat coastele unele de altele, au mugit nehotărîte şi îmboldite de strigătul omului, au năvălit în drum cu boturile în vânt, neştiind încotro s'o ia. Bolnavii deşteptaţi de mugete s'au apropiat de ferestre, privind contrariaţi, fuga vacilor, a căror ugere pline. cu lapte jucau încoace şi încolo, vesele, ispititoare...

După câtăva vreme s'a aflat că au fost duse la administratorul spitalului central de boli mintale... Iar celui de aici dela sanatoriu, i se mai pune poprire pe salariu, pentru impozitul vacilor...

La Leamna, mizeria e mai crâncenă, mai stridentă. S'a înfiltrat în lucruri şi fiinţe, le-a diformat contururile, impregnându-se în ele ca o amprentă. E atât de înrădăcinată în materia moartă a obiectelor, încât nici nu izbuteşti să ţi le imaginezi altfel. E o simbioză desgustătoare între microbul mizeriei şi trupul sanatoriului.

Inainte de a intra, curtea cu pământul răscolit, cu copaci neîngrijiţi, sălbateci, îţi sugerează mizeria dinăuntru. Parc nu are sanatoriul. Doar priveliştea unei câmpii, străbătute de şosele,

ca de râme încolăcite, din mijlocul cărora se ridică nouri groşi de praf. Clădirea e tatuată cu pete de tencuială, care din aruncăturile mistriei, au luat forme ciudate, împodobind etajul inferior. Se mai clădeşte unul deasupra. Prea mulţi bolnavi şi nu mai sunt nici paturi, nici saloane. Când pătrunzi în culoare, te izbeşte asemănarea cu cele ale sanatoriului din Aiud. Tot aşa lungi, obscure, cu uşi nevopsite, sau vopseaua roasă, cu ciment murdar pe jos. Numai că aici pasul ţi se înfundă în praful de var, împrăştiat pe podea, lipit de ziduri, de ferestre. Mirosul de calcar are ceva apăsător, înnăbuşe. Camerele la fel ca şi dincolo. Nevăruite, neluminoase, fără urmă de mobilă. Nu au nici măcar chiuvetă să-şi spele mâinile bolnavii sau să bea noaptea un pahar cu apă. Zac în paturi de fier, cu saltele rupte, neînvelite cu cearceafuri. Se acoperă cu pături, şi când le e frig pun şi hainele pe deasupra.

E copleşitor cât de inutile sunt sanatoriile Statului. Nu contribue cu absolut nimic la însănătoşirea tuberculoticului, dar nici măcar nu-i ameliorează boala. Ba, dimpotrivă, majoritatea se agravează. O ştie fiecare, şi în deosebi medicii, că tuberculoza e o boală cu substrat social. In medie nu ies vindecaţi din sanatoriile statului mai mult de 1%. Restul uşor ameliorați, mai gravi şi morţi. Acesta e tristul adevăr, ascuns de con-

ducătorii spitalelor. In bună parte, sunt recidiviștii. Adică acei cărora li s'a dat drumul, aparent vindecați, și se întorc îndărăt cu focarele deschise. Chiar dacă se întâmplă să plece vreunul ameliorat, fatal e să se înapoieze mai grav. Pentrucă la noi încă se mai face greșeala de a-i izola pe bolnavi în vârful munților, când ei s'au născut și au trăit în aerul de șes. E dovedit că aerul tare nu e de prima necesitate pentru însănătoșirea bolnavului. Cea mai bună dovadă e că ai tuberculoși și la polul nord și la ecuator. Ori vindecarea bolnavului trebue să se săvârșească în clima în care el viețuește. Pentrucă dacă îl tratezi la o altitudine ridicată, cicatricile lui se vor redeschide în scurtă vreme. Veți găsi la noi bolnavi din Oltenia, internați în sanatoriile din Transilvania sau cei din regiunea dealurilor la spitalele din șesurile Olteniei. Aruncați la întâmplare, unde dă Dumnezeu, fără niciun criteriu medical, fără cel mai mic interes pentru soarta suferindului.

Plămânii bolnavilor au nevoie de aer curat. Da, dar de ce nu există parcuri bogate în jurul sanatoriului? Nu numai pentru aer, ci și pentru încântarea sufletească a bolnavului. Natura exercită o influență binefăcătoare asupra psohologiei sale. Liniștea, abundența plantelor, culorile variate ale florilor, îi creiază o permanentă stare de calm, de regăsire lăuntrică. Nu parcuri veștede, aride, a căror viziune înnăspresc sentimentul de

gol, de ineluctabil sfârşit. Şi astea sunt lipsuri relativ exterioare, cu toate că tot atât de necesare ca hrana, ca medicamentele.

Inchipuiţi-vă că sanatoriul popular din Viena are băi la fiece salon, cameră de muzică cu instrumentele respective, o bibliotecă asortată, o sală de lectură, afară de imensul parc împodobit cu speciile dintre cele mai preţioase flori. Iar în ce priveşte alimentaţia şi în deosebi dulciurile, fructele, sunt aşternute pe masă. Bolnavii pot mânca cât vor, cât le ajunge.

Când mă întorc la cele ale noastre, şi în special acum la Leamna, mă cuprinde groaza. Aproape nici nu merită numele de sanatoriu. Mai de grabă azil, dar un azil pentru golani, unde plăteşti cinci lei pe noapte, ca să-ţi torturezi oasele pe un pat de scânduri. Leamna îşi revendică totuşi o mică superioritate asupra sanatoriului din Aiud. Are aparate. Pentru desinfectatul rufelor, pentru uscatul lor. Un motor «Diesel» care să le puie în mişcare. Toate maşinile necesare păstrării unei higiene riguroase. In subsolul necurăţat, doctorul mi le indică pe rând, numindu-le. Maşinile stau culcate, inerte, nevibrând de viaţa lor mecanică. Trag puţin afară uscătorul, nu e nici o rufă; cunosc sistemul dela celelalte sanatorii. Medicul zâmbeşte subţire... Din o sută douăzeci de bolnavi trebuia să fie ceva lingerie. Rufele se spală măcar la două zile. Mă uit mai atent, nemişcarea maşinilor îmi

devine suspectă. Nu-i nici una unsă, nu au aspectul să fi fost întrebuinţate. « Disel »-ului nu i se zăreşte cureaua de transmisie. Aflu. Aparatele nu funcţionează. Sunt aduse de vreun an, dar pentru instalarea lor şi punerea în mişcare, e nevoie de 18.000 de lei. De luni întregi se amână mereu trimiterea acestei modeste sume. Un sanatoriu fără întreg aparatul tehnic, nici nu poate fi considerat astfel. E peste putinţă să ai cea mai elementară măsură de higienă. Rufele bolnavilor din ultima fază, se amestecă cu cele ale începătorilor. Contaminările, agravările se ţin lanţ, şi eşti silit să stai cu mâinile în şorţul halatului, dezarmat. Acelaşi lucru cu scuipătoarele, cu vesela. Spălătoria Leamnei e instalată într'o baracă de scânduri, din mijlocul curţii. Rufele se tăvălesc pe pământ, mormane, una peste alta, aşa cum îi vine la îndemână femeii. Spălătoreasa le freacă cu săpun într'o albie, tot atât de mare cât ar ajunge să îmbăiezi un copil de opt ani, şi le aruncă ghemotoc într'un cazan de fiert. După câteva secunde le scoate afară, le scutură niţel, şi le atârnă pe-o frânghie, în curte. Numai curate şi albe nu sunt. Ce să pretinzi dela o singură femeie! Lă şi ea zor că altminteri nu mai termină într'o lună. A frecat rufele de i-a ros pielita mâinilor. Mai bine se lăsa păgubaşă. Şi-aşa, şi-aşa, mare pagubă nu e. Şi bolnavi, şi o albie, că nu ştie cum să mai întoarcă rufa... I-a frânt braţele, nu alta. Spre convingere, spălătoreasa ne întinde mâinile:

— Ia poftim, mint don doftor?

Degetele îi sunt tumefiate, roşii, ca vârfuri de sfeclă. In unele locuri pieliţa e crăpată, descoperind urme de carne sângerie. Ne îndepărtăm şoväitori, neîndrăsnind să-i mai răspundem ceva. Mâinile rănite ale femeii umilesc...

Atât bucătăria cât şi sufrageria se află în acelaşi hal de murdărie. Pentru gătitul unei cantităţi enorme de mâncare nu e decât un bucătar. Ajutor nu are. Omul e descumpănit neştiind singur de ce să se apuce mai întâi. Să pregătească carnea, să cureţe ceapa, sau să îngrijească de curăţenie. Azi face friptură. In săraca listă de mâncare zilnică e un eveniment. De ciorbe şi supe, bolnavii sunt sătui. Cu toate că e carne de vacă, le place. Parcă în friptură şi cu niţel sos, are alt gust. Fiind ora nimerită înaintea mesii, intru şi în sufragerie. Decor neschimbat. O odaie ceva mai largă ca una obişnuită, tapetată cu flori umile, galbene şi şterse. O masă acoperită cu un fel de cearceaf imprimat cu pete de grăsime. Un miros greu, de aer putred îţi năvăleşte în nări. Una din femei a uitat să deschidă ferestrele. Fără grabă se duce să le înlăture, apoi se întoarce şi şterge farfuriile. Intreaga veselă e ca şi în celelalte părţi, de tablă smălţuită. Smalţul însă îl descoperi mai rar. Iţi face impresia că are bube. Ridic o farfurie, o întorc. E asudată pe dos, umedă. Doctorul pune degetul şi prinde o picătură de apă pe vârf. Iar? Asta se întâmplă

regulat, de pomană se răsteşte la femeie. Sanatoriul are mai curând nevoie de ea. Cine se angajează să servească? Pe de o parte femeilor le e frică de molipsire, iar pe de altă parte nu le convine salariul de 500 lei pe lună. Nici cât să trăeşti o săptămână. Deşi în genere ţărănci, au totuşi instinctul, nu propriu zis al curăţeniei, dar al decorului. E altceva acolo unde dau de faianţe, unde e pretutindeni lustruit. Faptul că nu trebue să-şi bage mâna oriunde, că lucrează cu obiecte metalice, aparate, le dă o inexplicabilă siguranţă. Nu se mai tem de molipsire, fiindcă îşi dau seama că contactul cu bolnavii e limitat. Au încredere şi dispoziţie de muncă. Aici dimpotrivă; salariul e mizerabil şi mereu se isbesc de bolnavi. Deaceea fug dela sanatoriu, uneori cu câte un pachet la subsuoară. Când se descoperă dispariţia unor lucruri e prea târziu. Cele care rămân sunt obraznice, înrăite. Au un dispreţ nestăvilit pentru bolnavi. Toată robusteţea lor plină de sevă se revoltă. Nu-i suferă şi o arată pe faţă, crud. Asta se vede mai ales la masă. Le aruncă farfuriile cu mâncare, ca la câini. Răspund în doi peri, şi când un bolnav le cere ceva, se prefac că nu aud. Şi atunci când devin mai umane, încă se petrec conflicte cu bolnavi. N'au experienţă cum să servească şi nu-s îndemânatece. Certurile ce se iscă sunt întreţăiate de sclipiri surde de ură. Aşa a fost şi în ziua când s'a servit friptură.

Nevoind să se aplece prea mult peste masă, servitoarea a întins farfuria susținută doar cu două degete. Farfuria a oscilat odată la dreapta, apoi la stânga şi pierzându-şi echilibrul, s'a răsturnat brusc. In clipa în care i-a restabilit poziţia normală, jumătate de sos se vărsase. La reproşul bolnavului, înfuriată de propria ei stângăcie, îmbulzită de alte servicii, femeia i-a « dat dracului ». A fost dată afară. Iar bolnavii au rămas cu coatele pe masă, uitându-se unul la altul, muţi. Apoi au început să mestece alene, chinuit, cu ochii fixaţi în farfur e. In fundul mesei unul mai tare, îşi încurajează tovarăşul: — Hai bă, nu fii prost, azi e friptură.

Friptură, da, uitaseră. Era sărbătoare.

Odată cu căderea nopţii, când se sting luminile în sanatoriu, bolnavii trec la culca e. Noaptea pentru ei nu e de obiceiu prilej de linişte. In tăcerea care-i învăluie, au atenţia încordată asupra celui mai neînsemnat junghiu, asupra unei mici tresăriri nervoase. Ii urmăresc contorsiunile de-alungul trupului, aşteptând într'o crispare nedefinită, efectul ce va veni. Cunosc natura fiecărei senzaţii, şi prevăd dinainte, ravagiile ce le vor deslănţui în organismul lor. Nu numai după intensitate, ci şi după perfidia cu care se însinuiază, fie în piept, fie în coaste.

Intr'o astfel de noapte, s'a consumat faptul. După ce isbutiseră să somnoleze, au auzit vag, prin

întuneric, svâcnetul subit al unui bolnav. A scos un geamăt şi parcă rămăsese înţepenit pe pat, cu coatele în pernă. A urmat o tăcere, apoi deodată un gâlgâit abundent, ca dintr'o damigeană. Lichidul plesnea cimentul, straniu, însoţit de horcăituri aproape ritmice. Cuprinşi de panică, bolnavii s'au dat jos din paturi, împiedicându-se unul de altul. Cineva a aprins lumina. Un piciu de vreo 11 ani, cel mai tânăr pensionar dela Leamna, a început să-şi frece mâinile spasmodic, învârtindu-se în cămăruţa goală, rătăcit:

— Auleu! se scurge nea Tudose.

Până acum nu văzuse încă o hemoragie. Un bolnav apăsa disperat soneria. Nu venea nimeni. A eşit pe culoar, a strigat. Ecoul răsună în culoar, repetat, sumbru. In cele din urmă se desluşi nişte paşi ... O soră. Ce e, ce s'a întâmplat? Are o hemoragie Tudose? Ce e pustiu sanatoriul?! de cinci minute tot sună, strigă. Sora se frământă, îşi cere scuze. Era într'un salon, la căpătâiul unui bolnav cu febră ridicată. Ce vor dela ea? Să se rupă în bucăţi. Are patruzeci de paturi pe partea ei. La o sută douăzeci de bolnavi, nu-s decât trei surori. Fac şi ele tot ce-i omeneşte posibil. Impotriva hemoragiei, nu se pricepe mare lucru, să-l cheme pe doctorul intern. A trimis un om de serviciu după el. Internul n'are locuinţă în spital, ci la vreun kilometru distanţă. Până o să vie... măcar să pregătească injecţia. Când a sosit şi doc-

torul, hemoragia se potolise. Bolnavul pierduse mult sânge. I-a făcut injecţia, şi l-au culcat uşor pe pernă. Constituţie viguroasă Tudose, dar se lăsa în voia mâinilor abile ale sorei, ca un copil. Parcă nu mai avea greutate, atât de uşor se simţea.

Sângele lui bolnav se împrăştiase pe perne, pe podea, înroşindu-le violent. Bolnavii se uitau magnetizaţi la petele de un roşu viu, strălucitor, străpunşi de friguri...

A doua zi de dimineaţă era vizita medicală. Nedormiţi, cu cearcăne sub ochi, ca nişte curcubeie, bolnavii treceau la consultaţie, multora trebuia să li se facă injecţii. Zăceau la pat. Cu seringa în mână, urmat de sora care ţinea cutiuţa de metal plină de alcool, medicul înţepa bolnavii în moalele şezutului. Numai lui Tudose i-a făcut în braţ. Spăla seringa în alcool şi o înfigea iute în carne. Un scurt efort, o convulsionare a feţii şi gata. Un altul. Când a ajuns la piciu, în timp ce-şi ridica sfios cămăşuţa, desvelind o coapsă îngustă cât un fuior şi străvezie, doctorul a observat că i se contractă trăsăturile a plâns.

— Ce-i micule, ţi-e frică? îl întrebă doctorul prietenos, frecând cu puţină vată îmbibată cu eter, locul unde să-l înţepe.

— Nu, spuse încet şi plânse.

— Atunci, de ce plângi?

— Tot cu seringa asta aţi făcut la toţi... şi lui nea Tudose.

Doctorul avu o scurtă ezitare. Se încruntase. Să-l mintă, să-i spuie că alcoolul desinfecta vârful seringei? E adevărat, era una singură în tot sanatoriul.

— Nu e tot asta, murmură omul în alb, dar mâna șovăia, nu dovedea siguranță. Il atinse doar cu vârful, fără să i-o înfigă în carne.

— Ai scăpat, gata.

Piciul se uită la doctor, nepricepând ce se petrecuse. Nu-l duruse de loc. La zâmbetul complice al acestuia, îi răspunse cu un surâs la fel, abia perceptibil, urmărindu-l cu semnul de întrebare al ochilor săi pluşați, larg deschişi...

Printre bolnavii cu « experiență de sanatoriu », adică acei cari au trecut prin mai toate, pronunțarea doar a numelui « Nifon », e de ajuns să-i înfioare. O internare aici, e o garanție pentru eternitate. Aureola sinistră cu care s'a învăluit acest sanatoriu, inspiră o teamă bolnavului, mai greu de vindecat decât însăşi boala. Au atâtea încredere că dela « Nifon » nu se mai întoarce nimeni, cum numai un cimitir reuşeşte să ți-o insufle. Afară dacă nu dispari înainte...

Totuşi nu e atât de « personal ». Are destule puncte de asemănare şi cu celelalte sanatorii descrise până acum. Tot aşa de primitiv ca şi ele, cu saloane părăsite de lumină, şi unde mizeria se cuibăreşte prin colțuri, te înțeapă, ca ghimpii unui ariciu. Câte şase sau opt bolnavi într'o încă-

pere, întinşi în paturi mâncate de rugină. Se acoperă cu pături, şi ca să nu le ajungă frigul folosesc hainele drept învelitoare. Au aceleaşi caracteristice fizice, ca şi bolnavii dela Lemna. Contururile trupului topite, mişcări încete, ca de râmă. Dela o depărtare oarecare, capetele lor icşite de sub pătură, osoase, cu orbitele negre şi adânci, cu umerii obrajilor proeminenţi ca nişte movilițe cenuşii, au lucirea mată a unor cranii. Acolo unde mai distingi încă buzele subțiri, fără culoare, va eşi în curând la iveală rânjetul gingiilor. Se şi desenează sub pielița subțire insinuant, perfid. Ca şi ceilalţi, au un aer străin de lucruri, asemănător, ceva rătăcit în modul cum lunecă privirea nesigură.

Vizita medicală nu se face decât de două ori pe săptămână. Şi atunci la repezeală, superficial. Dealtminteri oricum ar fi e inutilă. Pentrucă nu există absolut nici un fel de medicament. Până şi uleiurile pentru frecții sunt rare. Bolnavii s'au obişnuit, nu mai protestează. La ce ar folosi?

Dar ceea ce-i cu deosebire îngrozitor, e foamea dela «Nifon». De orice se pot lipsi, dar de mâncare nu. E prea puțină şi rămân mereu flămânzi. Şi-ar cumpăra câte ceva, țăranii însă cer preţuri exagerate. Ei nu au de unde să cheltuiască. Mai toți sunt săraci, internați de minister şi Casa asigurărilor sociale. Se sting nefiresc de foame, în loc de boală. Unii, curagioşi pleacă. De foame rabdă şi acasă. La ce să rămâie la sanatoriu?

Intr'una din zile i-a răsbit foamea. Li se înmuiase genunchii şi călcau uşor pe ciment, ca într'un sbor. Deveniseră uşori, şi la cel mai mic efort, li se părea că aveau să se surpe. Cu un ultim imbold de voință au fugit în pădurea din apropierea spitalului. Aici au început să caute înfrigurați fructe. Fetele culegeau mure, fragi, iar bărbații rupeau poamele din copaci, atârnați de câte o cracă. Mâncau lacom, pe săturate, ca să umple golul dureros din stomac. De acum înainte, ori de câte ori erau înfometați, alergau în pădure şi se hrăneau cu roadele crude. N'aveau încotro. Cei mai mulți se îmbolnăvcau de friguri. Asta nu-i împiedeca să-şi astâmpere foamea, care le devora ființa, ca un demon. Pe ascuns, când se aflase originea frigurilor, se furişau în pădure, unul câte unul, şi se aprovizionau pentru mai multă vreme. Perspectiva «tremuriciului» cum îi spuneau ei, nu-i înfricoşa. Doar atunci când la întoarcere, treceau pe la cimitirul lor, care îi aştepta cuminte, liniştit, cu crucile strâmbe de lemn, înfipte în movilele de pământ, simțeau o înfiorare.

Maşinal aproape, vârau atunci mâna în buzunare, şi scoteau fructele verzi, aruncându-le prin iarbă, nevăzuți, ca pe bulgări de otravă, ferindu-şi privirile...

O ZI IN TEI ŞI O NOAPTE ÎN BUJAVERCA

Într'o bună zi mahalaua toropită de somn, cu ulițele desfundate și înguste ca un gâtlej, cu casele supte de burta pământului și gardurile încurcate din nuiele, se trezește brusc.

Își destinde mădularele ei bolnave la soare, respiră aerul, se împrospătează. Trezirea asta la viață însă, nu e lentă, ci dimpotrivă, trepidantă, furioasă. Mahalaua pare cuprinsă de-o frenezie, se svârcolește, se frământă, ca și cum ar vrea să se lepede de coaja ei buboasă. Până și lucrurile capătă însuflețire, participă și ele la această magică transformare.

Mai întâi e urît și mizeria dosită în ungherile odăilor se revarsă abundent afară în curte, în întreaga-i hidoșenie. Perne vărgate, din care sbor fulgii, cearceafuri nespălate, scaune bune pentru echilibriști, divane cu încheieturile sclerozate, sobe de tinichea, pahare colorate, câștigate la Moși, glastre de lut vopsite în toate culorile, într'un amestec grotesc și umil. Așa trântite la întâmplare, lucrurile astea, ciudat, îți dau sensația unor ființe batjocorite, ciuntite. Au o tristețe nemărturisită,

moartă, ce te cuprinde şi te stăpâneşte, o tristeţe aproape umană.

In uncle curţi, pe frânghiile întinse dela un capăt la celălalt, spânzură rufele de curând fierte, din care se răspândesc aburi grei, mirositori. Bărbaţii sunt duşi la fabrici, ori ambulanţi prin centru. Meseriaşii, cum de pildă tâmplarii, croitorii şi cismarii, rămân acasă. Se vâră în magazie, sau pe după un zid al bordeiului şi muncesc neîntrerupt din zori până în miez de noapte, ca să termine lucrul. Nu crăcnesc o vorbă, aplecaţi deasupra ghetei, a hainei, sau a dulapului, numai să nu işte scandal cu femeile lor.

Femeile sunt nervoase, încruntate, puse pe ceartă. Se spetesc curăţind, spălând duşumelele, spoind, cu mâneccle suflecate şi legate cu basmale pe cap. Una ajutată de fată-sa, a ridicat în două picioare divanul, turnând apă fiartă prin crăpăturile şi ascunzişurile scândurilor. Numaidecât s'a ivit o armată de ploşniţe grase şi gândaci roşii, lucioşi, care o luară la fugă prin toate direcţiile, strecurându-se pe unde puteau. De geaba se repezise fata să-i strivească cu tocul pantofului, căci gândacii, lunecau iute pe sub picior, furişându-se peste pragul uşilor. O vecină, galbenă de mânie, cu Lăiuia ascuţită şi ştirbă, a ţipat către dânsa, învârtindu-şi braţele ca pe nişte lopeţi:

— Păi bine frate, abia făcui şi eu curăţenie, şi-mi umpli casa cu murdăriile alea; ce n'ai scuturat divanul pe trotar?

— Care murdării? I'acolo nişte gândaci şi ploşniţe de care ai şi tu.

— Cine, eu fă, neghioabo?... Şi ce sgâieşti ochii la mine, crezi că mi-e frică, ai?

— Vezi de tine, fă, scobitoare, spuse ccalaltă cu vocea îngroşată, întorcându-i spatele, dispreţuitoare.

Femeia slabă n'am mai zis nimic şi a intrat tăcută în casă. După puţin a ieşit cu un morman de covoare, pline de praf şi petice. Le-a desfăcut calmă, le-a ridicat în sus, plesnind aerul cu o singură scuturătură. Curtea s'a umplut cu rotogoale de praf. A mai scuturat pe al doilea şi al treilea. Praful se înălţa în nori denşi, împrăştiindu-se într'o pulbere fină pe feţele de perne, pe ccarceafurile abia spălate.

— Fir'ai a dracului de ofticoasă; praf să te faci. Acu ţi-ai găsit să scuturi sdrenţele? Vasile, ia vino mă şi tu de vezi, că dacă m'oi înfige în ciuma ei...

Vasile a ieşit încovoiat din odaie, cu ciocanul în pumn şi o gheată netălpuită în altul. Era sbârlit, murdar, plictisit. A potolit femeile şi s'a întors în văgăuna lui, ca să ciocăncască mai departe, ghemuit pe un scăunel cismăresc.

Afară, bătrânele mahalalei, alături cu găleata cu var şi bidineaua în mână, vopseau faţada bordeielor. Jos, bordura era neapărat neagră sau albastră şi strâmbă. Bolboroseau între ele, gemeau

văitându-se de şale. Asta oridecâteori trebuiau să ajute la treabă. Mai stăteau la sfat, comunicându-şi botezu ile, nunţile, înmormântările, unde să capete colivă şi covrigi. Pentrucă deşi bolnave şi cu teama că « acuşica îmi sună şi mie ceasu, maică », mănâncă de prăpădesc. Nu de alta, dar să moară sătule.

Câte o babă, ostenită, îşi suflă nasul într'o basma colorată, târîndu-se în curte, după ce a mai admirat odată faţada. Cu căciulele acoperişurilor într'o parte, spoite, şi ochiul geamurilor lustruite, bordeiele au înfăţişarea unor târgoveţi cheflii, îmbrăcaţi de sărbătoare...

Când îşi fac apariţia cositarii, uliţele mahalalei răsună de strigătele baritonale şi uşor legănate ale cositarilor: — « Spoi tingir, spoi tingir, spoiii...».

Gospodinele năvălesc în poartă cu braţele încărcate de tingiri de aramă, tăvi, vase, chemându-i cu mâinile. De obiceiu însă, nevasta cositarului, colindă curţile adunând vasele de spoit. Rar să nu aibe un ţânc în braţe, ori unul mucios ce se ţine de fustele ei. Ca să impresioneze. E nepieptănată, miroase a jeg şi un sân plin se revarsă prin bluză, supt cu nesaţiu de pui. Doar ochii negri, incandescenţi, au o stranie frumuseţe. E tânără încă. Pricepe să se tocmească şi să se vaiete. Până ce se învoieşte. Apoi cu un glas insinuant, mieros şi plângăreţ ca o litanie:

— Milostiveşte cocoană cu o hăinuţă pentru copil, că-i gol mânca-ţi-aş ochii, una veche, şi să-ţi ajute Dumnezeu şi Maica Domnului...

Ţigănuşul încurcat în fuste, scânceşte încet, apoi mai tare:

— Asche moz, că dă mudarafte, se răsteşte măsa pe ţigăneşte, şi iar către cocoană, dulce: « O bucăţică de pâine, e foame, nu se găseşte la matale, să-i astup gura.

Şi după ce i s'a dat, ezită puţin, dar nu se poate stăpâni înainte de-a pleca:

— Bogdaproste, cucoană, sănătate la bărbăţel şi la copii, şi noroc şi bucurie; da ceva, o fustă d'a matale, n'ai, să pui şi eu pă mine, zău aşa, să-ţi trăiască copiii.

— Păi n'oi fi vrând să mă desbrac, se supără femeia, haide i-aţi valea şi să spoieşti bine tăvile, auzi?

Când a strâns destulă văsărie, ţiganca se întoarce pe maidan şi se aşează cu picioarele sub trunchiu alături de bărbat. Maidanul e vast, cu urme de iarbă pârjolită pe la margini şi îmbuibat de gunoaie. Cositarii sapă gropi, pun înăuntru cruciş două-trei lemne şi aprind focul, încingându-l cu foalele lungi de piele. Copiii au uitat de joacă, se apropie de ţigani, curioşi. Se ghemuiesc unul într'altul lăsaţi pe vine, urmărind jocul febril al degetelor. E mai ales unul înconjurat de-o droaie de « ţuşti » admirativi cari se înghiontesc, îşi fac cu ochiul: — Alam de meşter ».

Lat şi păros ţiganul. Sburlit, sprâncene îmbinate, groase, sub care scapără luminile ochilor. Braţe desgolite şi vânjoase care se sucesc şi frământă, încordându-şi vinele. Pielea aspră, lucioasă. Cu capul plecat, nu-şi ridică privirile de pe lucru, pufăind dintr'o lulea neagră. Când vrea să scuipe, o strânge între dinţi, şi cu vârful limbii împinge într'o parte, scuipatul gălbui. Fruntea e inundată de sudoare. Se şterge cu palma mânjită de cenuşă. Câteva broboane i-au răsărit şi pe piept, ca nişte boabe de rouă pe iarba părului creţ. A prins o tingire cu cleştele, o freacă bine cu cenuşă, răsucind-o într'una, îndemânatec. După asta a îmbibat o cârpă cu apă tare, să scoată rugina. Lucrează iute, dârz, fără să se oprească. Gâfâie, dar e întărâtat. Ţine o tavă deasupra focului, o încinge, apoi aruncă o bucăţică de cositor înăuntru. Bobiţe argintii, vii, aleargă fluide în cerc. Inainte de-a se topi, ţiganul le întinde şi unge cositorul din câteva mişcări rotunde şi dibace. A isprăvit un morman de vase. Pufăie din lulea şi scuipă, ştergându-şi buzele cu dosul palmei.

— Or eşti meşter, or la loc comanda, exclamă extaziat un băiat cu pantalonii despicaţi în faţă.

Cositarul surâde şi se uită la nevastă-sa. Femeia îşi desveleşte dinţii într'un râs mut, şi-l priveşte. E în uitătura ei o nedefinită preţuire şi dragoste. Scoate un măr din traistă şi-l întinde, cu o nebănuită graţie a braţului de culoarea lutului galben,

molatec şi plin. El îl ia, mormăie ceva pe ţigăneşte şi-şi înfige dinţii puternici în miezul acrişor. Inghite repede, dar nu lacom. Ţiganca potriveşte sfârcul sânului în gura ţâncului, îl mângâie şi-l strânge. E greu de sevă, rotund. «Ţuştii» sgâiesc ochii de parcă abia acum l-au zărit. Femeia nu-i bagă de seamă şi continuă să surâdă bărbatului, cu o ascunsă bucurie. Cositarul râde, îl învesclesc mutrele ameţite ale puştanilor, dar deodată se încruntă: — Ce te-a apucat, fa?

Fa fără să-i răspundă îşi acoperă sânul cu o cârpă, cu un gest firesc, stăpânit.

Inserarea s'a furişat în mahala, umbreşte maidanul, transfigurându-l. Cositarii îşi adună sculele, femeile îşi iau ţâncii în spinare, se caută, se cheamă, împrăştiindu-se la întâmplare. Maidanul a rămas gol şi liniştit, cu gropile încă roşii de jar, ca nişte răni sângerii. Rar, câte-o voce mlădioasă şi sonoră mai rupe tăcerea nopţii ce s'a lăsat deasupra mahalalei:

— Spoi tingir, spoiii...

Dar când încep să cutreiere străzile, căruţele cu lăeţi cerşetori, oamenii se închid în casă să nu audă jelania ciungilor, orbilor, şchiopilor, desfiguraţilor, a tuturor betegilor din lume. Copiii au spasme nervoase şi visează urît la noapte. De când a paralizat Niculiţă a Ioşcăi de frică, mamele scuipă în sân şi-şi fac cruce, ferindu-şi copiii de arătările astea diavoleşti. Singurele curajoase şi

miloase sunt babele. Ele nu se sperie, dar tot îşi fac semnul crucii să alunge duhurile rele. In curţile cari există şi porţi, nu-i prea lasă înăuntru. Dar cele mai multe sunt fără, libere ca un maidan. Se zice că sunt răi şi blastămă în gând pe cine nu-i milostiveşte. Că ce-i însemnat de Dumnezeu, cu un beteşug, om rău e. Că toţi sunt încruntaţi, schimonosiţi şi au uitătura fioroasă.

Inainte de Paşti se înmulţesc, de parcă ar răsări peste noapte din pământ ca stafiile. Merg câte doi, şi abia pleacă unii că vin alţii după ei. Până pe înserate. Cortegiul acesta funambulesc de măşti slute ţine o săptămână, terorizând imaginaţia copiilor. Umblă dela o casă la cealaltă, cântând un cântec straniu, cu inflexiuni de aramă în voce, cerşind milă. Sunt unele glasuri cari îţi strecoară fiori sub piele şi îţi evocă nu ştiu ce atmosferă de noroioasă umilinţă. E un întuneric, un barbarism în umilinţa asta, care nu mai e creştină, ci sadică şi drăcească. In plină zi şi lumină, odată ce auzi cântecul lor sumbru, te cuprinde frigul şi teama. Trebue să fii cu desăvârşire insensibil ca să le asculţi melopeele. Când încetează, figurile lor sunt concentrate, atente, aşteptând obolul. Femeile le aruncă un ban sau o bucată de pâine, prin întredeschizătura uşii. Un epileptic cântase cu atâta pasiune, încât răscolise sufletele. Ceea ce trezise nu era milă, ci un fel de superstiţioasă spaimă de ameninţări ne-

văzute. Căscase globurile albe ale ochilor săi morţi, dârdâind de friguri, şi se prăbuşi la pământ, cu gura însângerată şi băloasă. Se svârcolea ca un şarpe, se crispa nebuneşte, strângând până la scrâşnet din dinţi. Trupul se contracta, tresărea brusc, scuturat de spasme. Nici bărbaţii nu suportau scena. Femeile se ascunseseră în casă, ţinându-şi copiii lângă ele. O babă a ieşit cu o cană cu apă rece şi l-a stropit pe cap. Calicul care îl însoţea, l-a muşcat de degetul mic, adânc. Omul a gemut ca din somn, a deschis gura, s'a ridicat rătăcit, sprijinindu-se de braţul celuilalt.

— Bogdaproste, a mulţumit babei.

Baba şi-a făcut cruce, a însemnat cu degetul cele patru zări, închinându-se:

— Ducă-se pe pustii...

In urmă cu ani, ţiganii calici, umblau în căruţe, o familie întreagă laolaltă. Goi, îşi arătau rănile purulente şi nevindecabile, cioturile braţelor, sau ale picioarelor. Cântau tare, plângător, storcând mila prin desgust. Copiii fugeau înfricoşaţi în curte, când îi auzeau. Se spunea că prind puii de om alb, îi ologesc, ori le scot ochii, ca să-i trimeată la cerşit. Aveau părul creţ şi înfăţişarea sălbatecă. Au trecut ca un blestem prin mahalale. Au rămas doar calicii români şi ovrei. Aştia abundă de sărbători şi pe urmă trec ca un vis urît, risipindu-se prin cartierele îmbelşugate...

Nicăiri nu apasă căldura mai pătrunzător, mai dens ca în mahalaua desgolită subt bătaia arzătoare a soarelui. Se târăşte soioasă ca o râmă, se înfiltrează pretutindeni, în fiinţe, în lucruri, pe care parcă le topeşte şi le descompune.

Casele resfirate şi lipite de pământ primesc razele soarelui în creştetul acoperişurilor, inundate de-o lumină prea tare şi vie. Câte un singuratec îşi fereşte ochii cu palma închipuită streaşină ocrotitoare deasupra frunţii. Lumina arde ca vitriolul. In urma lui rămân tipare de paşi în asfaltul moale ca o ceară.... Nu-i încă nimeni pe stradă. Linişte şi o căldură grea, bolnavă. Aerul e atât fierbinte, de material în densitatea lui, încât îţi vine să-l dai la o parte cu mâna ca pe-o pătură, aşa cum noaptea, fiindu-ţi prea cald, înlături prin somn, aşternutul. Pe la vreo poartă, un câine lăţos, murdar, doarme cu botul în praf şi limba atârnând afară din gură, lungă şi aprinsă de sete. Gâfâie neîntrerupt, iar pupilele au luciri turburi de apropiată turbare.

Văzută dela o margine de drum, mahalaua întreagă, cu bordeiele ameţite de căldură, cu oamenii blegi ca nişte momâi, are ceva dintr'un tablou proaspăt pictat, dar a cărui vopsea s'ar topi şi lăţi de căldură încât orice contur, orice relief s'ar şterge şi transforma până la grotesc.

Oamenii de aici stau mai de grabă în curte. Odăile sunt scunde şi din podeaua de pământ se

ridică valuri de căldură. Uneori se înalţă şi un copac în curte, solitar, cu o umbroasă coroană de frunze. De aceea se aşează la umbră, în cămaşe şi ismene, în picioarele goale, sau cu papuci. Femeile de asemeni în capcanele subţiri se tolănesc pe covoarele mâncate de mucegai, alături de bărbaţii căzuţi în toropeală. Nu se sficsc. Nu se sficsc nici măcar fetele. E atât de fierbinte încât nu mai ţin seamă de nimic. Dealtminteri cei din mahala nu prea ştiu ce se numeşte decenţa, nu se sinchisesc femeile şi fetele chiar când un bărbat îşi scoate cămaşa şi rămâne cu pieptul gol şi păros ca un urangutan. Numai ismenele să nu le dea jos, altminteri treaba lui. Dar dacă se întâmplă să-i facă cineva o observaţie, îl repede. Cine îl roagă să se uite unde nu trebue. Aşa are poftă, aşa face. Cui nu-i place, n'are decât. I'auzi vorbă! Dar nu se revoltă nimeni. Dacă s'ar desbrăca şi gol. Prea e zăduf şi gândurile le sunt năclăite, nu se pot desface ca şi cum ar fi lipite cu pap. Orice gest, orice vorbă e sugrumată de lene. Nu doresc nimic, nu au nici măcar voinţa de-a voi ceva. Cel mult apă. Setea e aspră, dar apa căldicică tocmai bună pentru gargarisceală.

Dacă trece un bragagiu cu bragă rece, îşi potolesc puţin setea. Apoi recad iar într'o apatie grea. Unii dorm cu gura deschisă în jurul căreia roiesc muştele bâzâind — răsturnaţi lacl altă pe iarbă, desveliţi, fără să-i pese unuia de celălalt...

Când soarele a atins punctul lui de foc, în unele curţi cu nuelile gardurilor mai strâns împletite, să nu se vadă înăuntru, femeile şi băeţii rahitici se întind la soare, cu spatele desgolit, acoperindu-şi doar capul. Un prosop încolăcit ca un turban. Sparg seminţe ca să le treacă plictiseala, bârfesc... Numai că micile haimanale ale mahalalei n'au astâmpăr. Crestează cu briceagul o deschizătură în gard atât cât să încapă rotundul ochiului, şi pe rând, iscodesc ce se petrece înăuntru, atenţi, nemişcaţi.

— Ce-ai văzut bă? lasă-mă şi pe mine, îl împinge unul întărâtat de bucuria senzuală zugrăvită pe obrazul celuilalt.

Dar băiatul se ţine tare, cu mâinile crispate pe gard, lacom de privelişte: — Uite pă ţăţica Floarea... şi pe fii-sa, goală, bă... Când spune « goală », gura i se rotunjeşte şi i se umple ca de un fruct dulce şi zemos. Îi sticlesc pupilele ca la pisicl, noaptea, şi gura îi e umedă. Ceilalţi dau semne de nerăbdare, se scarpină la subsuoară, enervaţi. Până când cel mai voinic îl îmbrânceşte la o parte şi îi ia locul, potrivindu-şi un ochi în deschizătură.

— Tu ai văzut destul!

Se face o mică tăcere, în care băieţii aşteaptă părerea cestuia mai tare. E ceva mai în vârstă decât ei, cu ciolane lungi, un cap turtit, şi o voce

de bărbat. Femeia nu-i un secret pentru el. Are treisprezece ani.

— E ceva? se înghesuise ceilalţi, pofticioşi, urmărind trăsăturile băiatului pe care nu se zăreşte nici o schimbare: ai mă Tudorică?

Tudorică se desdoaie, mut, apoi cu vârful degetului arătător îl loveşte uşor peste nas, dispreţuitor, pe cel ce fusese înaintea lui.

— Care goală, mă, nătântolule, nu vezi că are cracii acoperiţi... numa spatele şi mâinile, spuse desamăgit, ai o luăm din loc.

— Mai stai mă niţel, mai ştii că se întoarce cu burta în sus, fu de părere un altul.

— Haideţi, bă, la Victoriţa, mai ne batem joc de ea, că aia are costum de baie ca la ştrand, îi chemă Tudor, scuipând printre dinţi, lung.

— Să nu fie nea Costică acas'.

— Nu-i bă, că-i la tăiere...

Victoriţa e fată palidă, subţirică şi tăcută. Mahalaua nu o prea suferă. Tăcerea ei o iau drept sfruntare. Fiindcă, spun ele femeile şi fetele « bea lapte dimineaţa, nu ceai, de aia nu-i ajunge nimeni cu prăjina la nas ». Intr'o vară a zărit-o un băiat căţărat pe gard, încălzindu-se la soare, în costum de baie. Şi i-au scos svonul că e ofticoasă. Fata nu avea însă nimic. Era numai slăbuţă şi necoaptă. Când nu se afla acasă nea Costică, tatăl ei, om temut şi rău cu străinii, dar bun ca pita caldă cu fii-sa, se adunau grămadă de haimanale, se

suiau pe gard, spuneau porcării, iar dacă îi gonea cineva, sau îi stropea cu apă, aruncau cu pietre. Asta a fost până într'o zi când nea Costică a pus mâna pe unul şi l-a schilodit în bătaie. A venit tatăl celui bătut să ceară socoteală, dar l-a întâmpinat cu un cuţit lat şi tăios de s'au înspăimântat şi cei din jur. Acelaşi cuţit cu care tăia mieii şi viţeii la abator şi cu care se lăuda fetei sale, s'o bucure: « azi am dat gata peste două duzini ». Ea îi răspundea cu un zâmbet, ştiind că asta însemna că azi câştigase bine. Şi îi mângâia braţul vânos, încet.

Tiptil, haimanalele s'au apropiat de gardul curţii, căznindu-se să se uite înăuntru, printr'o crăpătură. Nu era chip. Câţiva mai îndrăsneţi s'au urcat ca maimuţele, adică cu mâinile şi picioarele în acelaşi timp.

Victoriţa tolănită pe un covor se frigea la soare, acoperită cu costumul de baie, ale cărui bretele lunecaseră de pe umerii mici şi rotunzi ca două mere crude.

N'au apucat să se sprijine bine în mâini, şi din fundul curţii s'a ivit nea Costică în cămaşe lungă ţărănească, sbârlit şi cu părul ud. Se spălase la cişmea, pe cap, să se mai răcorească.

— Şest, se auzi un semnal scurt, strident.

Se aruncară dintr'odată la pământ şi goniră spre maidan, risipiţi, să puie la cale alte năzbâtii, fără primejdii însă...

Oricât de cald ar fi, picii între 5 şi 8 ani se joacă în mijlocul străzii. Rar dacă adoarme vreunul la o margine de gard, sau undeva, printr'un ungher al curţii. Neţesălaţi, în picioarele goale, şi o cămaşe sfâşiată la spate, uneori cu pantaloni fără un crac, sburdă gălăgioşi încoace şi'ncolo. Voluptatea lor cea mai de soi e să-şi arunce cu praf în ochi. Când nu se duşmănesc se aşează roată, unul lângă altul, strecurând printre degete, pulberea fină şi fierbinte. Işi îngroapă picioarele, să imprime forma lor în pulbere. Totul se petrece în linişte, până când unul plictisit de monotonie strică închipuirile vecinului... Se bat, ţipă, se înjură. Işi descoperă deodată o precoce virilitate, amestecându-şi rudele femeieşti în ceartă.

Răzbunător, un pici cu nasul mânjit de un clei verzuiu, îşi cuprinde între degetul gros şi arătător, mugurul bărbăţici, îl potriveşte în dreptul închipuirii din praf, şi, pe neaşteptate, ţâşneşte un arc lichid şi fosforoscent. Numa decât ceilalţi îşi ridică deasemeni cămăşile... La început udă locul cu pricina, apoi se înfurie, şi proiectează arcul lichid pe tovarăşul de joacă. Aleargă unul după altul, încrucişând curcubeiele fosforescente în aer, căutând să se stropească. Nu se despart decât atunci când vine o căruţă. Praful ridicat de copitele cailor acoperă ca un nor încins, cerul mahalalei. Picii nu se mai văd, nu se recunosc, dar stau pregătiţi, pânditori, la susurul neaşteptat şi căldicel.

Fiecăruia îi e teamă să nu se simtă stropit fără veste, pe la spate. Se uită în dreapta, în stânga şi fiecare când zăreşte unda gălbuie ţintind spre el, vicleană, fuge.

După ce s'a limpezit norul, câte unul împăciuitor, îi îndeamnă pe ceilalţi: — haideţi bă, eu nu mai am nimic!

— Nici eu! spune un al doilea, inocent, sugându-şi burta şi sforţându-se să nu izbucnească înainte de-a se apropia careva. Se adună din nou, cu picioarele stropite de noroiu, şi se trântesc pe jos vârându-şi mâinile în amestecul lipicios de urină şi praf, o frământă şi-o rotunjesc în palmă pentru bile. Un băieţaş cât un popic, se freacă cu noroi pe obraz, candid, surâzând fericit de ispravă, către ceilalţi. Sugestionaţi, copiii râd, se privesc cu coada ochiului, şi pe negândite îşi aruncă în obraz câte o lipie de noroiu. A primit una în ochi tocmai cel care era şi mai rău udat. A izbucnit în plâns. Dintr'o curte a ieşit mumă-sa. I-a recunoscut plânsul. Copiii s'au împrăştiat care încotro.

— Ce plângi mă... ce-i asta pe tine?

— Nămol, ca la băi, încearcă o explicaţie, bâlbâind fricos.

— Da cine te-a udat aşa, mă?

— Păi Tăsică... am făcutără duel...

— Duel, ai?

Şi vârîndu-l cu capul subt cişmea, silnic, în timp ce băiatul ţipa înfiorat de apa rece, femeia îl

lovea mereu cu palma peste ceafă, mormăind: — duel, ai? na duel...

Focul soarelui întărâtă simţurile până la isterie. Adolescenţii mahalalei umblă năuci, aprinşi, dornici să-şi iroscască viaţa ce le gâlgâie în vine. N'au astâmpăr, se leagă de câte o servitoare, o ciupesc de sâni, şi când îi suduie, râd stângaci, cu un tremur în voce, de sensualitate neîmblânzită. In alt loc, lângă maidan, de-o pildă, i-ar fi pus o piedică şi ar fi trântit-o pe iarbă, cu picioarele în vânt, sau ar fi plesnit-o peste gură, ca apoi să nu mai deosebească nici ea dacă geme de durere, de voluptate.

Ii arde setea de apă, de femeie, ar voi să alunge neastâmpărul dulce din muşchi, pe care căldura îl face mai adânc, mai chinuitor. Unii pleacă să se scalde şi se înapoiază tocmai pe înserat. Uzi, dar potoliţi... Ceilalţi, mai leneşi, rămân. Işi îmbată privirile, pândind hoţeşte şi lăcomos fiece mişcare a vreunei femei, care desveleşte uimirii lor, din nebăgare de seamă, tăinuite moliciunii femeieşti.

Ştiu ei că fetele se păzesc, de câte ori schimbă poziţia picioarelor, or le desfac să se aşeze mai bine. Dar când e toropeală ca asta, care te sleieşte, fie că uită, fie că nu suferă căldura pulpelor lipite şi asudate, le înlătură puţin, atât cât să se poată strecura aerul mângâietor şi ascuţişul privirii.

Uneori se mulţumesc cu conturul trupului, străveziu prin rochia subţire, în bătaia razelor luminoase.

De obiceiu femeile nu iau seama cum stau. Lungite pe preș, capotul se strânge în cute pe coapse, lăsând liberă adâncitura din dosul genunchiului, a cărui linie unduioasă se vede urcând până sus, unde se pierde în întunerec și crește rotundă; pe scăunel, cu genunchii desfăcuți, poala capotului atârnă jos, dar nu cât trebue să acopere totul și să nu dea friguri puberilor.

Dacă n'au cum să vadă ceva, atunci recurg la un șiretlic, să nu bănue nimic nici una din femeile tolănite la întâmplare, prin colțurile mai umbroase ale curții. Sar capra. Unul stă cu spatele plecat, iar ceilalți sar peste el. Așa, îndoit din șale, băiatul cată mai bine spre dedesubtul fustelor, d buind ascunzișurile cărnii. Când, de norocul lui, țintește deodată li iacul negru, captiv în locul cel mai ferit al pulpelor, se apropie din ce în ce, întocmai cum pasărea de pradă își strânge tot mai mult rotogoalele sborului, înainte de-a se repezi ca o săgeată asupra vânatului.

Un flăcăiandru, fermecat și amețit de priveliștea asta necunoscută, a rămas înțepenit pe picioare, curbat la pământ și cu gâtul întins ca un cocostârc, nesimțind săriturile ce se perindau iute, una după alta, cocoșându-l. Și a stat așa, dârdâind din genunchi, de oboseală, excitat până când i-a surprins privirea, femeia din fața lui. Brusc, și-a aruncat ochii subt poală, speriată ea însăși, și

cu un gest pudic şi-a tras capotul până la călcâie, isbucnind furioasă:

— Nu ţi-e ruşine, mucosule, îţi bagi nasul sub fusta femeilor...

— Ce-ţi veni, bre, ţaţă Ileano, vorbi timid băiatul, îngălbenindu-se.

Femeile râseră toate, înveselite.

— Ai, spălaţi putina, îi goni un bărbat, în hazul femeilor şi al fetelor care îşi strângeau capoatele, îşi acopereau glesnele, ca nu cumva din greşală să se mai vadă ceva...

Unde până mai înainte mahalaua era cufundată într'o somnolenţă, se trezeşte de dată împreună cu casele, cu oamenii, cu copiii, cu strada. Se aud ţipete, cântece, o larmă de sunete în care se desluşesc glasuri de felurite timbruri. S'a umplut deodată strada de copii, de adolescenţi, desculţi, neţesălaţi, veniţi de prin toate uliţele. Oameni vârstnici de prin curţi, se mişcă, glumesc, par învioraţi. Ce s'a întâmplat? In mijlocul haitei de copii, trei fete, ţigănci, cu genunchii desveliţi şi braţele goale, împodobite cu ramuri de salcâm, scuipă pe cei mai îndrăsneţi, îi suduie. Sunt paparudele aducătoare de ploaie. Se desprind din cercul viu şi gălăgios ce-i înconjoară, îndreptându-se iute spre o curte. Dar băieţii se ţin după ele, poftindu-le trupurile brune şi jocul, aruncându-le câte o vorbă de ruşine, când mâna nu apucă să le strecoare măcar o mângâere. Odată intrate în curte, se potolesc şi aşteaptă

tăcuţi dansul, făcându-şi doar semne din ochi, ca apoi la ieşire să le fugărească iar până ce ţigăncile pun mâna pe pietre şi asvârle după ei...

Nicăiri nu sunt oprite să joace. Mahalagiii sunt superstiţioşi. Ei cred că paparudele aduc ploaie. Şi o doresc ca pe-o mană, să-şi mai răcorească sufletul. Ţigăncile nu aşteaptă îndemn. Sunt trei fete. Două mai coapte, şi una mai mică, cu pieptul abia înmugurit şi glezna subţire ca un flaut. Din celelalte, una e urâtă, iar a doua nu frumoasă, dar cu ochii negri şi dinţi sclipitori de albi, pe cari surâd buzele groase şi umede, ca o floare de carne. Amândouă au însă trupurile bine închegate, suple, cu arcuirea şoldurilor prelungă. Îşi poartă capul drept, umerii puţin aduşi înapoi, ceea ce le bombează mai tare sânii grei de sevă cu sfâ curile lungi şi groase. Se iau de mână şi, cântându-şi singure, încep să joace, lovind ritmic cu talpa goală a piciorului, pământul uscat şi fierb nte. N'au voci armonioase, dar totuşi melodice, cu o asprime în sunete care îţi dă impresia de ceva sălbatec, ca la oficierea nu ştiu cărui rit straniu. Vocea subţire a micii ţigănci sună prea limpede. Are instinctul ritmului în sânge, în fiece încheietură a puţinei sale fiinţe. Celelalte două dansează pasionate. Sunt numai muzică şi tremur. Tremură pântecul, sânii, cârlionţii, ca într'un acces de friguri. Coapsele lor descriu golfuri scurte şi unduioase, în timp ce talpa piciorului bate neîntrerupt ritmul.

Când femeile toarnă apă pe ele, cum e obiceiul, ţigăncile se scutură, neoprindu-se din joc. Rochile subţiri se lipesc de corp, reliefându-le toate sinuozităţile şi bogăţiile. Adolescenţii se îndeasă între ei, iar bărbaţii trag fumul de ţigară, adânc, în piept, să domolească arsura. Unul dintre dânşii, cu o doniţă de apă în braţe, s'a apropiat de ele, şi le-a aruncat apa, val, în obraz, râzând satisfăcut. Dar valul mai mare, lovind-o pe ţigăncuşa mică, prin surprindere, i a tăiat respiraţia. Bătea pleoapele, ca pe două aripioare, trăgând cu desnădejde aerul prin nări. Ţigăncile au început să ţipe, să-i dea palme. Au sărit şi femeile, aducând-o în fire cu oţet şi ocărându-l pe bărbat.

— E las'că nu-i nimic, se răsti el moale, să facă şi ele odată bae.

Apoi râse.

— Haide, bre, nu vezi că-i într'o ureche, le cheamă ţiganca urîtă, cu sprincenele încruntate, trăgându-le şi pe celelalte după ea.

Afară boi orosnă blestemă, urmate de haite de copii, nesăţioşi să le mai vadă jucând.

— Huo, da'ar ploaie cu foc pă voi, blestemară tare, înrăutăţite.

Dar haimanalele nu se lăsau, ţinându-se după ele până seara când se retrăgeau în ţigănie şi atunci se întorceau obosiţi pe la casele lor, în faţa cărora pe bănci şi scaune şedeau mahalagiii, în cămăşi, respirând cuminţi aerul nopţii...

Aş vrea să scriu de Moş-Crăciunul caselor strălucitoare de lumină şi belşug, dar mi-e teamă că nu-l vor recunoaşte copiii dela marginile oraşului, că vor coborî buza jos a mirare, sau îl vor jindui zadarnic...

Moş-Crăciunul lor vine cu viscol sălbatec, se năpusteşte în străzi, le mătură, se loveşte de pereţii şubrezi ai bordeielor, chiuie ca un besmetic, ascuţit, de-ţi vâjâie auzul.

E încruntat rău, cu barba răsucită drăceşte, şi ochii înghe̦ţaţi de furie.

Când desface gura traistei, se năpusteşte afară vântul rece şi învolburat, să-i înspăimânte.

Uliţele se pustiesc, felinarele lacrimează, orbite de vijelie. Bordeiele cu căciulile de blană albă, stau parcă răsturnate una peste alta, înşălecate, ca într'o goană de întrecere. Nicio ţipenie de om. Zăpada se înalţă în trombe, rupe acoperişurile şi geme.

Când se potoleşte, spre ziuă, copilul cu burta moale de foame, înfiorat de frig, se uită chiorîş la soba stinsă, încordat, apoi la mumă-sa care sparge surcele, îndoită din spate, icnind. Ştie el bine că lui nu-i va aduce nimic Moş-Crăciun, dar măcar aşa...

— Vezi, n'a venit, spune trist maică-sei, scărpindu-se pe spate.

— Cine n'a venit?

— Păi, Moş Crăciun?

— Du-te naibii, îl înjură femeia mânioasă. Ce-i arde lui, golan mare!

Piciul se scărpină de astădată în nas şi freacă picioarele unul de altul, să le încălzească, şi izbucneşte în plâns.

Muma se îndreptă din şale, îl bagă iar sub aşternutul aspru şi caută să-l înbuneze, cu o mângâiere, cu o vorbă bună.

— Da de ce n'a venit? se încăpăţânează copilul.

Femeia vrea să scape de el, nu ştie ce să-i spuie, îl amăgeşte:

— Păi, cum să vie, mă, nătăntolule, pă unde?

— Pă coş.

— Pă coş? Tu nu vezi ce îngust e, nici nu încape pe burlan. Ţâncul rămase prostit. Avea dreptate muma. Dă din cap gânditor, resemnat, măsurând burlanul:

— Aşa-i, nu încape, degeaba...

Puii flămânzi răsar de prin ulicele desfundate de căruţe, întortochiate şi obscure, pline de o lapoviţă gălbuie şi cleioasă, care se lipeşte de gheată, ca noroiul. Se afundă în câte-o băltoacă a cărei pojghiţă de ghiaţă se sparge sub apăsarea piciorului, udându-l. Cu trudă, înfrigurați până în oase, îşi croiesc drum prin zăpadă, prin lapoviţă, cu căciula trasă peste urechi şi mâinile vârîte în buzunarele despicate. Vântul îi plesneşte în obraz, îi răsuceşte, dar ei nu se opresc. Il întâmpină cu pieptul mic şi uscat, dârzi, încleştând degetele amorţite pe ghiozdan, tot aşa ca pe bucata de pâine. Ca mai târziu, cu aceeaşi dârzenie, să-şi

taie drum în viaţa întortochiată şi cu băltoace de lapoviţă, ca şi uliţele lor.

Se duc unii la şcoală, alţii la băcănie, la brutărie. Nu-i întoarce nici frigul, nici foamea. Ghemuiţi ca nişte arici, în paltoane, cu sfârcul nasului îngheţat, flămânzi, puii aceştia de oameni, înfruntă iarna. Sunt palizi, cu cearcăne în jurul ochilor şi jeg în ureche. Nu-i spală nimeni cu lunile. Apa rece dă fiori, ţipă, se sbat. Apa caldă e pentru ceai. N'o să ardă lemne ca să le încălzească apă pentru spălat. Nu moare nimeni de jeg. Odată se pomeneşte însă cu o bubă în ureche, roşie, vânătă. Muma îl duce la spital. Operaţie, altminteri surzeşte, Şi-l târăşte în fiecare zi, în zori, la spital, înfometat, bolnav, să-i panseze rana.

Tristeţea creşte în sufletul lui, ca mărăcinele pe maidan. Umblă pe la vecini, pe la brutăriile din care iese miros aromat de pâine caldă, ameţit, cu privirile umede. Se înhăitează cu alţii şi rătăcesc împreună pe străzi, se opresc pe dinanitea băcăniilor, pândind un moment prielnic să şterpelească un măr, sau o scrumbie pe care o mănâncă pe stradă, fără pâine, stergându-şi degetele unsuroase de palton.

Câte odată îl prinde, atunci vânzătorul îl svântă în bătaie. Ceilalţi o iau la goană. Se adună lumea, mormăie, îl îmbrânceşte pe vlăjgan.

— Ce dai, bă, în el?

— Mic, da e hoţ, d'acu se 'nvaţă să fure...

Acasă când vine se îndeasă în sobă să-şi desmorţească oasele. Işi descalţă ghetele rupte şi ude, ciorapii, întinzând picioarele roşii de ger la foc.

Noaptea se culcă mai mulţi într'un pat, grămadă, să se încălzească unul pe altul. Inainte însă aşteaptă să îmbuce ceva. In odaie e fum şi e linişte apăsătoare, gravă. Muma stă cu braţele încrucişate pe piept, mută şi privirea în pământ. N'a venit încă tata. Ii e. foame, dar şi frică să spuie. E rea prevestitoare tăcerea asta. Il arde însă stomacul, nu mai vrea să rabde. Poate o fi în dulap o bucată de pâine de ronţăit. Murmură: — mi-e foame!

Muma stă neclintită. L-o fi auzit? După un timp se vaietă iar, cu glasul ridicat:

— Mi-e foame..,

— Ai răbdare, îi răspunde ea.

Târziu noaptea, tata s'a înapoiat cu mâinele goale, s'a trântit pe divan ostenit, încruntat. Mâinile îi atârnau lungi, inutile, bălăbănindu-se încoace şi încolo. A adormit pe urmă, cu spatele întors la ei. Răsuflarea lui umplea odaia. Băiatul se trezi din moţăială. Lampa fumega.

— Mi-e foame, scânci.

— Ţine-ţi gura, se răsti, stingând lumina. Ai să mănânci mâine.

Piciul se chinueşte în pat, se svârcoleşte. Il răcăie foamea şi nu-şi găseşte locul. I s'a uscat cerul gurii. Ar bea puţină apă, dar îi e lene să se dea jos.

S'a făcut frig. Işi adânceşte capul în piept, gândindu-se că a doua zi e Moş-Ajunul. O umbră de căldură îi trece prin inimă. Covrigi, nuci, bani... Ii ajunge la ureche un plâns subţire... mama... E plâns, sau... A aţipit fără să-şi dea seama când, gemând încet, voluptuos, în vis:—Mâine o să mănânc...

Fiece pui de calic a gustat din pâinea asta amară. Decum intră în casa simte că e ceva strâmb înăuntru, că e pustiu şi desnădejde.

Sticla de lampă afumată, soba rece şi schiloadă, lucrurile îmbibate de tristeţe. A început să ghicească bucuria sau suferinţa casei numai după atmosferă. Presimte numai decât golul din jurul lui. E ceva străin, aspru şi încordat. Mama se uită la tata, tata la copii şi aceştia se strâng fricoşi în colţul patului, clănţănind de frig. Sunt toţi înrăiţi, au sufletul închis, gata să isbucnească în ceartă, la cel mai neînsemnat prilej. Ii sgândăre nevoia de-aşi vărsa năduful, să se uşureze, ca şi când fiecare în parte ar fi vinovat de foamea asta crâncenă. Mama să blesteme, iar tata să lovească cu sete, nebuneşte... până la istovire.

Scânteiază ura întunecată, zăvorîtă în muţenia feţii, în sclipirile ochilor. Băiatul de cum a trecut pragul, tresare înfiorat. Ii piere lumina de pe chip, gura i se încreţeşte şi merge uşor, nu cumva să-i supere. Ar fi de ajuns să se vaete odată

de foame. Ştie ce ar urma. Cuvinte grele, înţepătoare, ca sfârcuri de biciu:

— La muncă! Eşti golan mare, cât să te mai ţiu pe cap?

Îi va da exemplu pe alţi băeţi, care la vârsta, câştigă, nu trântori ca el. Nu-i ruşine să stea pă. Să vândă caramele pe stradă. Copiii vecini să-cum fac? Dimineaţa la şcoală, iar după masă pe stradă. Lecţiile seara. Aşa-i cine vrea să trăiască. Calicii n'au încotro. Decât să rabde şi să i se umfle burta, ca o băşică de porc. Băiatul primeşte mustrările, încruntând sprâncenele, frământându-şi degetele.

In uliţele lor aşa e legea. La zece ani fiecare copil e bun de muncă. Orice, numai să aducă ceva bani. Pe ger, pe ploaie, îmbrăcaţi cu boarfe vechi şi rupte trebue să caute pâine.

Mulţi dintre ei sunt întreţinători de familie. Au slujbă la băcănie, la hăinărie. Dacă-s la stăpân omenos îi şi hrăneşte. Leafa o ia muma la sfârşitul lunei. Se scoală de dimineaţă dela şase şi munceşte până la nouă şi zece noaptea. Creşte lung, deşirat, strâmb, şi chiar dacă se învârtoşeşte mai târziu, semnul palorii nesănătoase nu i se şterge lesne. E ca o ciupercă rea care s'a desvoltat, muncind în pimniţele umede şi mucegăite, cu mirosuri împuţite — a prins rădăcini în carnea lui fragedă. Când îl întreabă câte unul de ce e galben, râneşte cu înţeles: « copita vieţii ».

Pe mulți lovitura « copitei » prea tare, i-a strivit în mugure. Scapă cine e mai sdravăn. Dar nimeni nu stă de geaba, cu burta la soare, cum zice muma necăjită. Doar betegii și nevolnicii. Aștea-s socotiți o pacoste, « o râie în casă ». N'au decât o gură. Ori unde șed, orice rostesc, e sucit. Așa li se pare cclorlalți. Se încurcă de ei, ca de un scaun schiop, sau un preș găurit.

Nici cei slabi și prăpădiți nu se încumetă să iasă pe ger. Băeții vecinului sunt mai vârtoși. Cu toate astea când se întorc acasă, au gura vânătă și îi înțeapă în vârfurile degetelor, ca niște ace. Își bagă mâinile într'o cană cu apă rece și joacă de durere, iar muma scoate sdrențele de pe trupurile lor înghețate și-i descotorosește de bani. Le încălzește apa să-și spele picioarele, să nu-i ajungă răceala. Odată a fost și el, Tudorică, așa pirpiriu cum e împreună cu băeții lui Stavre, dar a doua zi s'a pomenit cu o tuse că-i trozneau oasele picptului.

N'a mai ieșit de loc pe stradă. Când se află mai mulți copii într'o casă, se duc numai vreo doi în oraș. N-au îmbrăcăminte, se despoaie unul pe celălalt și își pun hainele la nimereală. Niciodată nu se potrivesc. Vestonul e prea scurt. Ghetele fie că-s lăbărțate și le umple cu cârpe, fie că nu încap pe picior decât cu trudă, strivindu-le degetele. După câteva săptămâni picioarele-sunt pline de răni. La nevoie, câte unul mai nenorocit se în-

calţă cu pantofii scâlciaţi ai mă-si. Aşa face Roşcovanu, băiatul covrigarului. Ceilalţi l-au poreclit: coc şul! Prea înalte tocurile şi el nu poate să-şi ţină echilibrul... Merge mai mult sărind, caraghios, legănându-se când într'o parte, când într'alta, sucindu-şi picioarele. Tocurile alunecă sub talpă. Roşcovanu e gata să se răstoarne dar dintr'o săritură scurtă îşi revine, şi în acceaşi clipă se poticneşte în celălalt toc şi sare iar. Până la sfătuit careva să taie tocurile cu toporul.

Roşcovanul n'a mai ţopăit, dar porecla i-a rămas. Şi-a legat pantofii cu şireturi, să nu-i piardă pe drum, în zăpadă. El vinde alune noaptea prin cârciumele cartierului. Urmează şi şcoala. E silitor, dar morăcănos cu ceilalţi, bănuitori. Aşa sunt mai toţi puii de calici. Inchişi, neîncrezători, cu trăsături bătrâneşti, neîndemânateci. Au o gravitate în mişcări şi în ochi le ard văpăi nel niştitoare, întunecate. Pielea obrazului e lividă, străvezie. Semnul: « copita vieţii!... ».

Cuptoarele simigeriilor ard ziua şi noaptea. Covrigii rumeni, mirositori se înmulţesc în vitrinile luminate. Gospodinele îmbrobodite se îmbulzesc, cumpărând şiraguri de covrigi.

In casele mai înstărite se îngrămădesc merele, nucii şi covrigii pentru colindători. E multă agitaţie în cartier, pr văliile gem de femei, vitrinele se împodobesc cu tricoloruri de hârtie.

Copiii calicilor din uliţe aleargă unul pe la altul să-şi formeze « banda ». Până şi mumele îi îndeamnă, îi încurajează, cusându-le săculeţe dintr'o bucată de pânză. In ziua de Moş-Ajun nu rămâne nimeni în casă. Nici betegii, nici nevolnicii. Fiecare are prilejul să aducă mer nde şi bani. Incalţă ce găseşte prin casă. Ghete fără boturi, sandale fără tălpi, şi dacă nu e altceva, târligi. Inveleşte bine piciorul cu cârpe şi porneşte. Sunt nerăbdători turburaţi, plănuind sgomotoşi. Se adună la câte un pricten acasă şi învaţă cântecele pe de rost. Fiecare «bandă» îşi tocmeşte câte un vlăjgan, care-i păzeşte cu ciomagul de câini şi de băcţi străini. Uneori « bandele » se încaeră între ele. Se întâmplă să intre deodată amândouă într'o curte. Când o « bandă » nu are un « ciomăgaş » tremură să nu fie jefuită. Cutreieră uliţele destule haimanale flămânde...

Uliţele sunt pustii şi adormite în noapte, la înapoiere. Ţipă, dar nu-i aude nimeni. Şi picii flămânzi se întorc degeraţi, cu traista goală, sfâşiată.

In dimineaţa următoare, când nu s'au risipit încă bine negurile, se trezesc.

Incotoşmăniţi cu flanele găurite, cu paltoane vechi, îşi îndeasă căciulele în cap, legându-se cu o fâşie de fular pe după gât — Afară se fluieră, se cheamă, suflându-şi aburul cald în palme.

— Tudorică, ai bă, că ne-o ia alţii înainte.

— Roşcovanule, ai isprăvit?

— Staţi, mă, că sare, glumeşte un ţânc.

— Ei, câţi suntem? întreabă gros Marin, băiat de 17 ani, lat în spate, noduros, sprijinindu-se în ciomag.

— Mai lipseşte «bătrânu». Il luăm, ce ziceţi?

«Bătrânu» e un b ieţaş bolnăvicios, cu o figură tragică, scrioasă, care nu râde, nu zâmbeşte. Are fruntea înaltă, gânditoare. Vorbeşte rar, stins. Nu l-a văzut nimeni jucându-se cu alţi copii. E retras şi tăcut.

Pare că suferă de-o boală tainică, o boală care-i opreşte surâsul, veselia. Copiii se tem puţin de el. Ii stinghereşte. Nu-i rău «bătrânu», însă are o uitătură aşa de grea, de pătrunzătoare, că nu cutează s'o întrunte. E ca de bătrân. Totuşi o să-l cheme şi pe el. Chiar dacă nu o cânta. O să-i dea şi lui o parte din ce vor aduna. Şi Marin spune la fel, nu se împotriveşte. Numai că e un frig înţepător şi «bătrânu» nu rabdă. Când l-au chemat, a venit fuga şi s'a alăturat de grup fără să rostească o vorbă.

Laolaltă, îmbrăcaţi care de care mai straniu, mai grotesc, mărunţi şi chirciţi, înaintează prin lapoviţa umedă şi cleioasă. Se împotmolesc în băltoace, se scutură şi-şi şterg nasul cu mâneca paltonului. Uliţele sunt pline de colindători. Au năvălit dânşii într'o curte mai arătoasă, şi la un

semnal al lui Marin au început să cânte, cu glasuri vibrante, în dimineaţa cu cerul ca un cristal:

Bună dimineaţa la Moş-Ajun!
Am venit şi noi odată
La un an şi sănătate
Maica Domnului să ne ajute
La covrigi şi la nuci multe

Dar au încetat deodată. străbătuţi de vocea stridentă, descompusă a «bătrânului». Băieţii l-au fixat nedumeriţi, cu inima strânsă.

— Ei, ce nu cântaţi mai departe, îi îndeamnă stăpâna casei, mirată.

— Mă «bătrânule», tu cântă mai încet, îl sfătui timid Roşcovanul.

«Bătrânu» nu răspunse. Clătină din cap aprobativ.

Băeţii începură din nou, mai tare, mai fierbinte, tremurat:

Maica Domnului să ne-ajute
La covrigi şi la nuci multe
Ne daţi, ne daţi, ne daţi sau
Nu ne daţi.

Au plecat, mulţumind, cutreerând stradă cu stradă, curte cu curte, ronţăind pe drum câte un covrig, să-şi astâmpere foamea.

Gerul se înăsprise, le îngheţase picioarele şi urechile. «Bătrânului» i s'au desfăcut târligii. Şi i-a legat bine cu sfoară, înjurându-i în fugă pe ceilalţi. Se umpluseră traistele cu încetul, băieţii le mângâiau, îşi făceau cu ochiul, jucând de bucurie. In fund sunau gologanii.

N aptea, la înapoiere, sleiţi, cu trupurile amorţite, cântau picrdut, fără vlagă. Au mai intrat şi la bogătaşul cartierului, a cărei casă era luminată puternic. Se auzeau sunetele muzicii, se vedea lume multă, veselă. La început n'au îndrăznit, dar i-a îmbrâncit Marin şi s'au pomenit în faţa uşii de stejar.

Nu li se mai descreţea gura, se răciseră ca un sloiu de ghiaţă. Se siliră din toate puterile, scoţând sunete stinse:

Această noapte e pentru noi
Cea mai frumoasă zi de sărbători
Noi am venit cu toţi acum
Să vă urăm de Moş-Ajun.

Apăru în prag negustorul, gras, congestionat, învârtind între degete o monedă de 20 de lei.

— Asta-i cântare, ce n'aţi mâncat azi?

Râse: Vă dau un pol, dar să-i ziceţi să se cutremure casa. Ei, ia să vă aud!

— Suntem obosiţi, spuse Roşcovanu, rugător, sgribulit.

— Nu faceţi pe smecherii cu mine, nu se prinde.

Apoi încruntându-se: Ori cântaţi, ori nu vă dau nimic!

Băieţii se înghiontiră unul pe altul, se strânseră şi isbucniră din nou:

Această noapte e pentru noi

Glasurile ieşeau frânte, mici, ca nişte ţipete înăbuşite.

— Spanac! na o piesă, spuse negustorul, svârlind darnic, banul.

Băieţii ieşiră pe poartă parcă mai mărunţi, sfârşiţi, ca o haită de căţei flămânzi...

Muma «bătrânului» s'a mirat, speriată de bucuria neaşteptată a băiatului. Nu o arăta. Avea el un fel de a fi vesel, pe care-l cunoştea prea bine, muma. Tot aşa tăcută, tăinuită, ca şi puţina lui fiinţă. Dar îi vibrau nările şi cuta dintre sprincene dispărea. Uneori şi lumina pupilelor era mai vie, mai luminoasă. Azi însă, o nelinişteau toate astea.

« Bătrânul » i-a aruncat în poală nuci, covrigi, mere şi un pumn de bani. Ca de obiceiu nu i-a spus nimic. L-a întrebat ea: De unde?

— Am fost cu băieţi, mănâncă maică.

Apoi s'a aşezat cuminte pe un scaun, a muşcat un măr şi l-a lăsat. Inainte de-a se culca, s'a văitat, — mai mult ca pentru sine: — Mă doare capul.

Niciodată nu s'a plâns de boală decât atunci când îl răpunea.

Trebuia să-l silească să destăinuie. « Bătrânul » simţi că-i tremură genunchii şi că-l trece un fior de răceală prin şira spinării.

— Mai pune un lemn, mamă, e frig aici.

S'a învelit bine cu pătura, privind în gol, nemişcat, până a adormit. Dar în mijlocul nopţii s'a deşteptat brusc, leoarcă de năduşcală. Ii ardeau tâmplele, respira greu. Pentru prima oară s'a înspăimântat. Ce-o fi asta? A vrut s'o strige pe maică-sa, însă îl răcăia gâtlejul.

Ingăimă: — Mamă, mi-e rău!

Femeia dormea adânc, dusă. « Bătrânu » a strâns pumnii, hotărît să îndure până dimineaţa. Se încleştă de pernă, gemând uşor. I s'a făcut frig, îi clănţăneau dinţii, fiori ca şerpii îi alergau prin trup. Se încreţea carnea pe el, îi venea să se adune, să se facă ghem.

Intr'un târziu, istovit, a aţipit.

Spre ziuă l-au cuprins căldurile, care îl învăluiau ca nişte şaluri fierbinţi, lipite de carne. Aruncă pătura, hainele.

— Ce ai maică? sări femeia speriată.

« Bătrânu » se uita la ea cu privirea vagă, halucinată şi deodată trăsăturile feţii se destinseră într'un surâs copilăresc, fericit, şi începu să cânte într'una, melodic, vibrant:

— *Această noapte e pentru noi...această noapte e pentru noi*

CALEA VĂCĂREŞTI SUB TEROARE

Calea Văcăreşti porneşte ca un fluviu cu două braţe din Sf. Vineri şi Bărăţici, aproape de inima oraşului şi curge domol la vale până după închisoare, pierzându-se în câmpie.

Dar vieaţa cea mai sgomotoasă, mai frenetică a acestei căi e zăgăzuită între o cârciumă şi o plăcintărie, la întretăierea cu B-dul Maria şi str. Labirint. In matca fluviului se varsă afluenţi nămoloşi, întortochiaţi: uliţe, străzi înguste, fundături.

Calea Văcăreşti a ajuns cunoscută, cu negustori mărunţi, cu meseriaşi bolnavi de sărăcie, cu golani veseli, cu cârciumi şi cafenele murdare, unde se adăposteşte pleava înnecaţilor, cu vitrine îmbuibate cu gâşte grase şi păstrămuri mirositoare, cu butoaie destupate de varză şi murături, cu tinereţe neliniştită, svăpăiată, îmbulzindu-se pe trotuare, într'o larmă nesfârşită. Ambulanţii, covrigarii, grataragii se întrec în ţipete.

Strada are un miros greu, aţâţător, pentru străin. Dar când te obişnueşti cu el îţi intră în sânge. îl adulmeci de departe. E un miros care-ţi pătrunde în nări, în plămâni şi nu te mai saturi să-l respiri.

Cheamă foamea, o întărâtă.

Belşugul din vitrine este Eldorado-ul tuturor flămânzilor, al nesătuilor, care n'au mâncat niciodată să se sature. E visul cel mai frumos, mai îndrăzneţ, e simbolul abundenţei, la care râvneşte un întreg neam.

Gâştele şi păstrămurile se ridică mormane, nu atât să sature cât să alunge spaima foamei.

E o foame veche, ancestrală, care se îndestulează uneori privind vitrina.

E foamea care i-a mânat prin toate ţările pământului. Şi cei care se înfruptă sunt nerăbdători, grăbiţi, ca şi când ar fi porniţi din spate. E o goană neîncetă pentru clipa suptă cu nesaţiu ca un os cu măduvă. Goana şi teama instinctivă. Cine ştie ce va fi mâine? Nu trăieşte decât pentru ziua de astăzi, pentru ora, pentru clipa asta. Cel care o cucereşte, o ţine strâns cu dinţii, cu toate puterile, ca să n'o scape. Zadarnic. Şi goana blestemată reîncepe. Sunt însă ceasuri când rumoarea, când neastâmpărul lor de mare ce-şi clatină neîntrerupt valurile, se resoarbe într'o neaşteptată şi uriaşe tăcere, de parcă ar fi încremenit vieaţa şi timpul. Dar liniştea nu durează mult. Auzul prinde iar ca pe un vuiet surd colcăitul vieţii înapoia geamurilor întunecate, neliniştea oamenilor.

...De câteva zile domneşte o ameninţare înăbuşită în atmosferă. Ciudat e că nimeni nu ştie pe

cine-l pândește primejdia. Ea spânzură în aer ca o prevestire sumbră și fiecare o presimte cu un tremur de spaimă. Casele, fundăturile, par niște capcane de prins șoareci. Nopțile se lasă cu ceață groasă. Luminile felinarelor și lampadarelor translucide se frâng în bezna groasă, ca niște vrejuri firave. De frică parcă și ulițele se încolăcesc între ele, se strâng.

Un întârziat se furișează pe lângă ziduri, ca și când ar fi urmărit de cineva. Cerul e opac și sur. Îl apasă pe piept. Doar șinile lungi, lucioase, aruncă reflexe sinistre de lumină metalică.

Coboară pe-o stradă care lunecă cu casele în pantă. Se crede singur. Dar nu, mai jos, la vale, o femeie merge cu pași iuți. O clipă are o senzație de halucinație. Femeia e decapitată! O vede dela picioare în sus. Privirea i se oprește asupra gulerului de blană. Capul nu se zărește de parc'ar fi fost retezat. Se retrage un pas îngrozit, dar numai decât alungă vedenia și se scutură de fiorul ce i se urcase în re omopl ți. Femeia ținea gâtul plecat.

La câte o margine de drum, îi răsar în față mogâldețe acoperite de ceață. Din apropiere le deosebește; autocamioanele germane.

Au ceva de forță brutală, masivă care-l înfricoșează. Ajunge acasă.

In pragul ușii, îl întâmpină un glas tremurat:

— Vai de mine... ce-ai întârziat atât?... Credeam că ți s'a întâmplat ceva!

Nu, lui nu i se întâmplase nimic în noaptea asta. Dar cine ştie cui i s'o fi înfipt în piept un legionar, despuindu-l şi târîndu-l la « sediu ». Câte svonuri de atrocităţi nu umblau prin curţile evreeşti, umplând oamenii de groază. Se fereau să iasă în oraş, ziua în amiază mare, ca să nu fie înhăţaţi şi vârîţi în pimniţi de hingherii verzi.

Un vânzător de prăvălie, din curtea alăturată, fusese prins în dreptul Poştei. A fost bătut două ore. L-au pus să se şteargă de sânge şi să nu scoată o vorbă. Şi bietul n'a vorbit o săptămână. Patronul n'a mai putut să-l ţină în prăvălie. Cădea deodată pe gânduri, furat de cine ştie ce năluciri, şi umbla ca un somnambul scotocind alandala rafturile.

Intr'o zi a început să urle prelung, înfiorător. Au intrat vecinii să-l potolească. Li se făcea rău, privindu-l. Pradă unor dureri neînchipuite, trupul se convulsiona, se sbătea. Braţele şi picioarele se încolăceau într'un ghem de suferinţă. I se sgârceau degetele, vinele dela gât se umflau şi ochii sticleau fioros. O sudoare rece îi răsărea pe frunte, umezindu-i rădăcina părului. Pe urmă se rupea încordarea din el şi se muia, cuprinzându-l un fel de leşin cald al membrelor.

Sperioşii, cei cu inima slabă, îl ocoleau, se prefăceau că nu bagă de seamă că e bolnav şi nu se va mai vindeca niciodată. O ajutau însă pe maică-sa, din rămăşiţele puţine. De altfel toţi oamenii din

cartier, umblau cu sfială, închiși, taciturni. In tramvaie, pe stradă, tresăreau la fiece privire iscoditoare. Era destul să se uite unul pieziș, că simțeau un tremur mărunt prin trup. Uneori, aveau impresia că vatmanul dinadins pornea într'o goană nebună, îndată ce ajungea pe calea Văcărești.

Vagoanele se clătinau pe șine, gata să se răstoarne. Nu stătea mult în stație. Frâna brusc să cadă oamenii unii peste alții și pornea pe neașteptate, suduind. Nimeni nu spunea un cuvânt. Odată un creștin mai repezit, își vărsă năduful: — Ce-i, neică, nu ți-e bine?

Vatmanul întoarse capul liniștit, măsură omul și când se dumeri, vorbi rar: — De ce să nu-mi fie bine?

— Păi, ce umbli să ne răstorni? Pornește-o și d-ta, omenește.

— Vezi-ți de treabă..., îl sfătui, cu un ton amenințător.

Erau bucuroși dacă o zi n'aveau ce face în oraș. Dar în ziua următoare trebuiau să se ducă. La prăvălie, la birou, la ateliere, unde aveau slujbă. Cu inima în gât dar n'aveau încotro. Nu puteau să moară de foame. Aveau neveste, mame bătrâne, copii firavi de hrănit. Lor nu le era îngăduit să se odihnească. Din zori plecau să caute de lucru. Cei care n'aveau, făceau cele mai ciudate meserii, născocite de mintea lor mereu vie, mereu inventivă. Nu se lăsau ușor trântiți la pământ. S'ar

fi descurcat până la urmă, dacă n'ar fi fost frica. Frica asta care s'a cuibărit prin toate ungherile caselor, prin uliţele şi fundăturile cartierului. Să taci, să te păzeşti de fiecare om, cu gândul că te poate denunţa, ucide. Orice străin era un duşman. Ura îşi arăta masca veninoasă pretutindeni.

Era o ură stăpânită la unii, muşcând cu dinţi subţiri, la alţii violentă, crudă şi sinceră. Mai erau şi ceilalţi, nici calzi, nici reci, cari îşi fereau pielea. Se prefăceau că nu-şi văd vecinii, prietenii, devenind încruntaţi şi reci. Pe numeroase porţi se bătuseră bucăţi de carton şi tăblii de tinichea, scrise cu litera groasă: « Proprietar creştin » sau « proprietar Marin Constantinescu », sau « Proprietate creştină ». O invitaţie de-a devasta alături.

Când apăruseră acestea pe porţi, evreii avură sentimentul că o mare primejdie pândeşte pe aproape. De altfel în ultima vreme se înteţise un svon rău. Se răspândise ca o molimă. Noaptea se zăvoreau bine uşile. Unii ochiseră câte o pimniţă. Cine ştie, poate va fi nevoie... N'au auzit că în Polonia mulţi evrei s'au ascuns în pimniţi zidite?.. Aşa povestesc câţiva fugari, salvaţi printr'o întâmplare din măcel.

De câteva zile se ţin lanţ defilările. Grupuri compacte vin dinspre Abator, urcă pe Nerva Traian, o iau pe calea Dudeşti şi pornesc prin calea Văcăreşti spre centru. Aliniaţi într'o rigiditate neumană, cu coame de păr neţesălat, priviri fixe,

posedate. Chipuri aspre, neșlefuite, primitive, cu sticliri sumbre în ochi. Maxilare puternice, frunți teșite. Curg în rânduri strânse, bocănind ritmic asfaltul. Sunt valuri verzi, mereu alte valuri, în ecând străzile.

Cântul lor, adânc ca o pădure, lovește și înfioară urechea. Când trec, ropotul pașilor răsună în inimile evreilor din cartier.

In ajun s'au petrecut lucruri neliniștitoare: au fost prădăciuni și devastări în unele cartiere. E un clocot subteran în tot orașul. Auzul lor fin, exersat de veacuri, prinde bolborositul apelor turburi cum vin, năvălesc...

...Și într'o noapte a început urgia. Grupuri de legionari veneau dinspre Raion. Incendia ă Dudeștiul, distrugând și jefuind magazinele.

Mărfurile erau aruncate în stradă și în autocamioane, care așteptau cu motorul sub presiune. In alte autocamioane erau încărcați oamenii. Ii transportau la Abator, la Jilava sau la Străulești.

— Camarazi, lucrați repede! se auzi o voce puternică.

Și înaintau spre Văcărești înarmați cu târnăcoape, cazmale, rângi de fier și pistoale. Mulți tineri, copii aproape. Printre ei haimanale, golani, toată lepădătura maidanelor, țineau isonul acestei sarabande de jaf și de crimă. Veniseră și țigani,

care îşi îndesau sacii cu lucrurile furate. La lumina flăcărilor, căutau înverşunaţi, rătăciţi, printre mormanele de haine, saltele, cămăşi, alimente şi mobile schilodite.

— Fa, camarado, ia şi tingirea de-acilea, că dă boala peste tine, ţipa unul dintre ţigani, nevesti-si.

— Lasă-mă, Niculae, că sânt altili mai dihai...

— Zi-mi camarade, fa, fir'ar măta' dracului, scrişni bărbatul printre dinţi, uitându-se precaut de jur împrejur.

Când au ajuns în Văcăreşti, rumoarea, ţipetele, loviturile grele în obloane, flăcările vesteau deslănţuirea. Se auzeau icnituri, înjurături şi lovituri înnăbuşite. Obloanele se prăbuşeau cu un sgomot metalic. Uşile, pragurile, uşiorii, toată lemnăria troznea sub limbile de foc, prefăcându-se în scrum.

Unii dintre oameni apucaseră să se ascundă în pimniţi, în poduri sau vreo magazie părăsită. Intr'o curte, în care năvăliseră legionarii, un tânăr se îngropase în zăpadă. A stat toată noaptea. Când l-au scos afară era aproape îngheţat. Câţiva vecini dela subsolul care da cu geamurile în stradă, au fugit repede în fundul curţii, de unde puteai să te strecori pe una din fundăturile întunecate şi să dispari în noapte. Era prea mare învălmăşeală. Aci, în fund, răsbat stins sgomotele din stradă. Locuieşte un chelnăr, gras, vânjos: Marcu. Şi-a pregătit toporul. Nu-şi va vinde ieftin pielea...

Nu se supără că i se bate în geam, noaptea, speriat, că se înghesuie cinci inși și că n'are decât două odăi în care se mai găsesc și alte familii. Frica de moarte a creiat o solidaritate. Se simt uniți în același destin tragic. Odăile sunt potrivite, dar au devenit neîncăpătoare. Au senzația că-i strivesc pereții. Câteva femei stau întinse în pat, iar unii bărbați șed pe scaune și alții rezemați de zid, fumează.

Toată lumea pândește cu auzul cel mai mic sgomot. Se vorbește în șoaptă. Geamurile sunt acoperite cu covoare. Lumina murdară a lămpii aruncă reflexe galbene pe mobilele din odaie. Chipurile sunt supte de oboseală. Se tușește încet, înfundat. Cineva aruncă o glumă.

Se stinge ca un muc de țigare într'un șanț cu noroi.

Pe divan doarme Beila cea mică. Cu părul întunecat, despletit, cu obrazul brun așternut pe perna albă, e ca un trandafir cu petalele negre, desfoliate. Maică-sa îi veghează somnul. Se aude o răbufnitură și un ropot de pași.

— Aici, sus, camarazi, veniți după mine...

Au sărit cu toții în picioare, năvălind spre bucătăria, care răspundea într'o ulița dosnică. Marcu a pus mâna pe coada toporului și s'a proptit de zid. Fratele lui a ieșit în curticica din spatele casei și-a observat că se urcaseră la Finkelștein, negustorul de mobile și antichități...

Au dat buzna în casa negustorului, izbind uşa cu cismele atât de tare încât dârdâiau geamurile. Câteva s'au spart. Erau şase tineri, dintre cari patru voinici, înalţi ca un zăplaz. Ceilalţi doi, copilandrii.

Unul, care părea să fie şeful, avea mustăţi în furculiţă, cu o căciulă ţurcănească înfiptă în cap. Purta suman de pâslă groasă, încins cu cataramă şi pistol la cingătoare. Cisme înalte, galbene.

In câteva clipe lăsară o baltă de apă noroioasă pe covoarele înflorate. Răvăşiră lucrurile din casă şi strânseră tot într'un covor, făcându-l balot.

Negustorul şi nevastă-sa ar fi vrut să spună ceva, dar le rămâneau cuvintele în gât, ca nişte noduri. Işi frângeau degetele şi urmăreau înspăimântaţi jaful. Unul dintre legionari, deschise o uşă care da într'o cameră alăturată.

Bătrânul isbuti să îngaime: — Lăsaţi, vă rog, e fata mea, e bolnavă.

— Jupâne, păi nu ne dai nimic de mâncare şi de băut, vrei să ne certăm? vorbi şeful, şi apoi către celălalt camarad: — ce-ai descoperit acolo?

— E fata mea, bolnavă..., vă rog, lăsa-ţi-o liniştită... bâigui, implorând.

— Care? se încruntă bărbatul, aduceţi-o mă aici... Să vedem şi noi marfa jupânului. Şi voi, aduceţi repede ceva de îmbucat şi băutură.

Ce holbezi, fă, ochii la mine? ţipă către femeia şi puse mâna pe pistol.

Pune masa căţea spurcată... Am o foame, mă băeţi...

Au scos fata din pat în cămaşe. N'au lăsat-o să-şi pună nici-un capot.

Avea călduri şi tremura. Era în picioarele goale.

— Să ne cânte ceva la pian, ceru unul, întinzându-se bine într'un fotoliu.

Bătrânii întinseră pe masă friptură rece, brânză, unt şi câteva sticle cu vin.

Negustorul încercă să se apropie de fată, pe care şeful o aşezase cu forţa pe taburel în faţa pianului, dar doi de lângă el îl îmbrânciră, izbindu-l în piept.

— Bă, jupâne, îţi arde de vreun glonte în cap. Păi, noi ne purtăm frumos, pe urmă, de, schimbăm macazul...

— E, hai noroc! Camarazi, trăiască legiunea şi Căpitanul !.

Ciocniră. Începură să bea şi să înfulece. Unuia i se înroşiseră obrajii mestecând. Picături de sudoare îi răsăriră în dreptul maxilarelor crispate.

— Cântă-ne ceva de dragoste! spuse cel mai tânăr, înduioşat, umblând la pistolul enorm, pe care nu ştia cum să-l aranjeze, ca să nu-l stingherească. Continuau să bea vin gol, deşi simţeau că li se suie o uşoară ceaţă în cap.

— Tot sentimental ai rămas, ţâncule, i se adresă un camarad, vezi d'aia n'ai găurit decât vreo patru barcări. Aşa eşti tu, sentimental...

Fata se supuse maşinal. Cânta la pian. Bărbaţii beau, îşi povesteau isprăvile tare, tăceau o clipă şi iar reîncepeau larma, umplându-şi paharele.

A trecut o oră şi n'au lăsat-o să se odihnească. Când s'a prăbuşit pe clape, străbătută de convulsii şi-au făcut semn cu ochiul.

— Să-ţi arăt eu cum se cântă, i-bucni alt camarad cu buzele arse de băutură, şi se urcă cu picioarele pe pian, jucând şi sfărâmând clapele şi coardele, cu lovituri de cismă.

Şeful se înneca de râs şi o trase pe fata jumătate leşinată în braţele sale noduroase.

— Jupâne, e măritată? întrebă cu subînţeles.

Bătrânul căzu în genunchi, îi sărută cismele.

— Lăsaţi-o, n'am decât un copil, e bolnavă. Dacă vreţi, omorîţi-mă pe mine, dar lăsaţi vieaţa fetiţii mele...

Plângea şi se ruga. Un toc de cismă îl plesni în obraz, aruncându-l pe spate. Nevesti-sale, se amuza cel mai tânăr, să-i ridice fustele şi să-i strige: bau!

— Lasă, jupâne, c'o măritâm noi! Ce nu suntem «cuşer»? reluă şeful, hohotind.

O violară toţi, pe rând, sub ochii înnebuniţi de groază ai bătrânilor, lăsând-o întinsă pe covor, nemişcată, învineţită. Bătrânii s'au rostogolit peste trupul ei. Era rece, dar inima mai bătea.

Când au plecat, luându-şi şi balotul, tânărul a căutat să-i consoleze, aruncându-le din uşă:

— Paguba asta s'o aveți... Noi mai ne înveselim și altfel...

...Aveau dreptate. O bandă se năpustise în locuința unui ceasornicar. Omul era gras, astmatic. Stătea singur. I-au scotocit bijuteriile. Cuiva i se năzărise că trebue să aibe ascunși și bani.

— Spune-ne, unde sunt banii, altminteri e rău...

— N'am niciun ban, vă jur!... Douăzeci de mii de lei, asta-i tot ce am...

— Fugi, mă, c'ai supt cât ai putut! Ia uite ce burți și ce osânză...

Și-l lovi vârtos cu pumnul în ceafă. Un altul îi puse o piedică și-l trânti la pământ. Podelele se sguduiră. Gemu.

— Zi, mă, unde-s banii?

Cu piciorul proptit pe abdomen, îl apăsa din ce în ce mai tare. Omul se făcuse roșu, nădușea, horcăia: — Jur... n'am nim... aveți... mi...lă...

— Ei, las' că spui tu, îi veni o ideie unuia dintre ei, mic de statură, îndesat, cu picioare groase, încălțat cu bocanci țintuiți. Se sui pe masă și se aruncă cu toată puterea pe burta nenorocitului, ca pe-o saltea. Un țipăt gros, sfâșietor, umplu încăperea. La fiecare bulnitură, isbucneau rageie înfiorătoare. Neîndurători, bocancii țintuiți îi sdrobeau mărunțaiele.

Vaietele se împuținară, apoi se stinseră. Bocancii nu mai întâlneau nicio rezistență, nu sim-

ţeau răscolirea organelor vii. Burta era moale ca o băşică desumflată. Sângele îi gâlgâia prin gură.

— Şi-a dat duhul, borţosul, băgă de seamă mărunţelul.

— Haideţi, camarazi, n'avem vreme de pierdut, ne-aşteaptă autocamionul în colţ. Sunt vreo douăzeci de harcări înăuntru. Pornim în viteză spre Jilava. Trebue să isprăvim repede.

— Trecem şi prin Domniţei, la «sediu», încărcăm ceva şi acolo. Mai încap câţiva în autocamion.

Au coborît treptele în fugă. In stradă, oameni rătăciţi, femei despletite, alergau în neştire. Strigătele, împuşcăturile nu mai conteneau. Din mai multe prăvălii ieşeau flăcări şi fum. Autocamioanele cu uruitul lor greu treceau încărcate, îndreptându-se spre Abator, Străulești, Jilava. Altele goale, se duceau la diferite «sedii» să care un nou transport de condamnaţi.

Cea mai mare parte dintre evrei vânaţi pe Dudeşti şi Văcărcşti erau duşi întâi la «sediu», în b-dul Domniţei.

Casă închisă, mohorîtă, cu jaluzele de metal. Gard de fier acoperit cu tablă, să nu se vadă nimic înăuntru. Iederă uscată spânzura pe ziduri.

Sus, în pod, o grămadă de oameni, unii culcaţi pe jos, alţii în picioare sau pe vine, rezemaţi de zid. Din când în când erau chemaţi câte unul la anchetă. Incepea supliciul. Inainte de a ajunge la «şef», era lovit peste cap, peste piept, cu vărgi

și ciomege. Dacă-l podidea sângele, îi dădeau apă să se spele. Pe urmă reîncepeau loviturile.

Când terminau cu unul trecea altul la rând. Adesea, nu se mai osteneau să-i care jos. Îi desbrăcau și-i torturau în pod. Pe leșinați, îi trezeau cu lovituri de bocanci.

Puseseră mâna pe un bătrân, pitit într'un ungher. Un talal. Se distrau smulgându-i fire de păr din barbă și dându-le foc. De fiecare dată când îi smulgeau câte un fir de păr, bătrânul scotea un «oi» dureros, evreesc, spre hazul «băieților», cari se strâmbau de râs. In sfârșit, se mai înveseleau și ei puțin. I-au dat drumul. Un uruit de mașină se opri în fața porții.

Instinctiv, oamenii din pod, se înghesuiau prin unghere, căutau să se ascundă unul în spatele celuilalt, se chirceau. Fiecare spera că nu-l va ridica pe el întâi. Trecuse un timp și nu urcă nimeni în pod. Cine știe, poate că nu-i mai încărcau.

Deodată, se auzi un ropot de pași grăbiți. Intrară doi vlăjgani. Unul dintre ei ținea în mână un biciu scurt, cu sfârcuri de plumb.

— Să iasă douăzeci în față!

Un murmur, apoi se făcu o tăcere de moarte. Înfricoșați, se lipiră unul de altul, ca și când ar fi vrut să nu se mai despartă.

— Ei, dacă nu vreți, alegem noi. Ia să-i numărăm: Un, doi, trei, patru, cinci... Destul... Ne întoarcem într'un ceas, n'o să vă facem să aștep-

taţi mult, spuse sarcastic şi lovindu-i cu biciul pe ceilalţi:

— Mânaţi mai iute, spurcaţilor...

Pe semne că se întâmplase ceva, căci întârziau şi «şeful» îşi pierduse răbdarea. Podul era plin de oameni şi voia să se descotorosească de ei cât mai repede. Să-i împuşte sus, era mai complicat.

Greu să târăşti leşurile pe scări. Şi apoi ar fi murdărit totul cu sânge. Ce-ar fi totuşi... Se înse nă. Nu, nu-i rea de loc ideea. Dădu ordin să fie coborîţi în curte o duzină. Ceilalţi camarazi se uitau nedumeriţi.

— Facem o tragere la ţintă, îi lămuri «şeful». Amuzaţi îşi pregătiră pistoalele.

— Nu, nu aşa, staţi puţin...

Dela fereastră porunci oamenilor să se aşeze în cerc.

— Acu alergaţi în roată, ca la circ... Ce, n'aţi văzut cai de circ?

Fie că nu înţeleseră bine, ameţiţi de lovituri, fie că ezitau, fapt e că se mişcau stângaci, greoi, neştiind care încotro s'o apuce.

— Număr până la trei. Dacă nu ale gaţi frumos, la trap, tragem!

Şi oamenii se supuseră. O porniră întâi încet, apoi goniţi de ţipetele vlăjganilor, începură să fugă mai repede, ocolind o mică brazdă de pământ.

— Iute, mă, iute, că trag!

N'au isprăvit amenințarea și au răsunat câteva detunături. Doi au căzut în lături, pe iarbă, ca secerați. Ceilalți, s'au oprit o clipă, derutați, înfricoșați, și neștiind ce să facă, au început să fugă din ce în ce mai repede, urmăriți de gloanțele ochitorilor, tra e rar, cumpănit. Se prăbușise alți trei. Goana continua absurdă, istovitoare.

Slobozi ă noui gloanțe, ca pe-o haită de câini. Muşcară din carnea oamenilor. Unul se răsturnă pe spate, iar un altul căzu în genunchi, se clătină, și se lăsă moale pe iarbă, dându-și sufletul, cu ochii țintă spre cer. Luna pălea. Intunericul aproape se topise. Se îngâna de zori.

In fața porții, se opri cu un uruit înăbușit autocamionul.

— Sunteți norocoși! Ați scăpat. Duceți-vă sus, dar mai întâi aruncați leșurile astea în mașină. Mă băeți, până se face ziuă, mai încărcați un transport. Sunt destui în pod. Pe ăștea cinci lăsați-i să-și mai revie... până vă înapoiați.

De data aceasta îndesară în mașină vreo treizeci de inși, păziți numai de patru legionari, proptiți în picioare în câte-un colț al autocamionului, cu de etul pe trăgaci. Resemnați, tăcuți, oamenii nu schițau cel mai mic gest de rezistență. Mângâiau în gând câte o amintire, primind destinul ca pe un blestem de neînlăturat. Unul singur dintre ei nu-și pierduse stăpânirea de sine. Observă că păzitorii erau înghesuiți de oamenii din autocamion. Nu

puteau să se mişte. Era deajuns un gest săvârşit repede, hotărît, şi i-ar fi asvârlit peste maşină. Nu cuteza nimeni.

— Haideţi, mă băieţi, le susura în urechi, ce — avem de pierdut? Cel puţin să încercăm. Uite, eu îl dau gata pe ăla de lângă mine...

I se răspunse printr'un clătinat uşor din cap. Alţii închiseră doar pleoapele, a cumplită desnădejde. Tovarăşul insistă din nou. Maşina sbura şi-i fu teamă că în curând vor intra în câmpie. Atunci nu va fi nici-o scăpare. Trebuia să încerce acum. Dacă oamenii voiau să-şi lase hoitul prin cine ştie ce tufiş, fără să se împotrivească, fără să lupte să-şi salveze vieaţa, n'avea cum să-i ajute. El va încerca. Şopti celor de lângă el să-i facă loc. Incet de tot, nesimţit, se apropie de marginea maşinei şi ţâşni afară, dintr'o săritură.

Căzu pe spate, dar fulgerător se ridică în picioare şi o luă la goană. Au tras după el, înverşunat, dar o şi cotise, dispărând prin nişte curţi.

Ceilalţi, cu inimile svâcninde, respirară adânc ca şi când ei înşişi ar fi fost salvaţi, apoi se simţiră iar pierduţi. Toropeala îi târa pe apele ei cleioase ca pe nişte leşuri...

Se ivise dimineaţa, când un telefon la «sediu» provocă o agitaţie nemaipomenită printre legionari. Umblau de colo până colo, palizi, preocupaţi, cu o hotărîre cruntă, înfiptă în cuget. Nu, nu se vor supune. Vor muri până la unul, dar nu

vor depune armele. Erau pregătiți să țină piept și armatei. Un alt autocamion se opri înaintea casei mohorîte. Coborîră câțiva tineri și o femeie. Aveau și o mitralieră. Veniseră să întărească grupul. Femeia avea însă alt scop. Ceru să fie condusă în pod. Cei cari îi cunoșteau meteahna, surîseră. O însoți un camarad.

Când înlătură ușa de lemn, îi porunci s'o lase singură. Nu se temea. Era voinică, îmbrăcată cu cămașe verde și avea obrajii rumeni și ochi albaștri. Purta cărare la mijloc și părul adunat în două moațe, încolăcite, ca la școlărițe. Râdea cu gropițe. Un singur defect: era sașie.

Își plimbă privirea liniștit pe chipurile bărbaților, apoi cu voce caldă:

— Nu-i p'aici niciunul mai grăsuț?

Și descoperindu-l: a, tu, de colo, vino'ncoace...

Intră într'o odaie goală. Tânărul o urmă, fremătând. Ea îl lovi ușor cu palma pe piept: — Imi place, ești plinuț. Scoate-ți pantalonii...

Băiatul contrariat, rușinat, turburat de-o presimțire rea, murmură:

— Nu pot... cum să...

— Nu trebuie să-ți fie rușine, îl încurajă blajin.

Și apropiindu-se de el, îi ajută să-și descheie nasturii dela pantaloni. Băiatul se lăsă în voia mâinilor ei, ținându-și dinții încleștați. Simți cum se strecoară jos și-i prinde deodată testiculele, strivindu-le între degete, cu o apăsare rafinată, gra-

dându-i suferința. Tânărul se svârcolea, bolborosea cuvinte în neștire: — Nu... nu, lasă-mă... te rog... doare...

— Nu-ți place? se interesă, sorbindu-i voluptatea până la capăt. Îl năpădise sudoarea, se îndoia, se răsucea, pradă unor dureri din ce în ce mai mari. Îl străbătu deodată un junghiu ascuțit, ca o tăietură de lamă. Leșină. Potolită, cu pupilele scânteind, femeia coborî printre camarazi: — Acu puteți încărca mașina...

Și-au încărcat-o, îndreptându-se cu mare viteză spre pădurea Jilavei. Era o dimineață pâcloasă. Se auzeau împușcături, dese, uruit de autocamioane, dintre care unele pline cu îmbrăcăminte, mobilă, lucruri casnice. Condamnații din mașină, nedormiți, schingiuiți, auzeau rumoarea din oraș, ca un om în ecat vâjâitul apei la urechi, înainte de-a se da la fund. Nu distingeau nici un sunet. Se uitau în gol, înghesuindu-se unul într'altul, să se apere de frig. Nici aerul rece nu i butea să-i desmeticească. Când au ajuns în apropierea pădurii, s'au cutremurat stins. Frigul era mai tăios. Deslușeau voci răstite. Răsunau împușcături, cu un sgomot spart, ca și când aerul ar fi fost de sticlă.

Zăpada era moale și înaltă. Priviră în jur și pădurea cu copacii negrii, subțiri, se clătina în ochii lor înspăimântați și imobili.

Autocamionul trase într'o margine a pădurii.

— Coborîți, li se porunci.

Sus, îi împingeau unul câte unul, cu lovituri de măciucă. Oamenii se grăbeau să coboare, ferindu-și capul. Nu puneau bine piciorul pe pământ și le găureau ceafa cu un glonț. Uneori nimereau în gură. După cum țînteau mai bine sau mai prost.

Erau printre ei și stângaci, copii, cari șovăiau.

Când mirosul de sânge li se vâra în nări, le tremura mâna. Ar fi vrut să isprăvească mai repede. Un ucenic de cizmar, Haim, de vreo 14 ani primi glonțele în umăr. Căzu grămadă peste ceilalți, silindu-se să nu miște.

Cei mai robuști, deși împușcați, izbuteau să mai facă doi trei pași și se prăbușeau cu fața în zăpadă.

Nu mai rămăsese nici unul viu. Un vlăjgan cercetă amănunțit dacă nu svâcnea cuiva o mână, un picior.

— Nu strica gloanțele de pomană, sunt curățați. Pornim, urcă-te în mașină, îl chemară ceilalți.

Neîncrezător, se mai uită odată, înapoi, despr n ându-se încet din loc.

— Cu harcării ișteа blestemați, mai știi...

Haim a stat toată ziua prin pădure, târ ndu-se pe burtă, pe ângă câte un tufiș, să nu-l descopere vreun asasin. Aștepta să însereze. Îi începenise umărul și mâna stângă n'o mai putea urni

In ceasurile când sta tupilat, tremurând ori de câte ori auzea scârțiitul zăpezii și împ ședturile, i se părea că va muri înghețat, că nu mai

exista nici o speranţă. Plângea şi o chema încetişor pe maică-sa. Numai gândul la ea îi dădea puterea să reziste. Ştia că dacă ar fi luat-o acum la fugă, în lumină, ar fi dat peste alţi legionari şi l-ar fi vânat ca pe un iepure.

Nu se înserase bine, şi observă cum se apropiaseră nişte umbre întunecate. Se aplecau şi scotoceau cadavrele. Se târî până lângă un tufiş de unde vedea mai lămurit. Auzea şi vocile:

— Bobeică, trage haina ăstuia, i se potriveşte lui frati-tu.

— Las'că nu mă 'ncurc eu. Scotoceşte şi buzunarele dela spate, o fi şi ceva bumăşti...

— Canci!... ce-s gâlme legionarii... nici de prăsilă n'au lăsat...

— Uşcheşte-o! uite că vin alţii...

— Şi?

— Vrei să rânjeşti cu dinţii la lună? haide, repede...

S'au strecurat printre copaci. Haim s'a luat după ei, târşindu-se tot pe burtă. Când a ajuns la şosea se întunecase de-a-binelea. Şi-o porni singur, pe lângă garduri, încrezător în steaua lui.

Cerul era ca o piele albastră, ciuruită de gloanţe, prin ale cărei găuri se scurgea un sânge mineral, argintiu...

Dimineaţa şi în tot cursul zilei răpăiră mitralierele La fiecare rafală surdă, scurtă, oamenii din car-

tier tresăreau. Nu-şi reveniseră încă din coşmarul nopţii trecute. Din când în când bubuia înfundat tunul. Ce se petrecea în oraş? Se mai liniştiseră totuşi puţin. Cineva adusese vestea că armata avea ordinul să oprească măcelul. In câteva locuri rebeliunea fusese înăbuşită. Armata stăpânea situaţia.

Când au apărut primele patrule pe calea Văcăreşti, incendiată şi pustiită, populaţia le privea cu o bucurie stinsă, în ochii rătăciţi. Din toate colţurile oraşului se revărsa lume spre cartierul distrus, umplea mijlocul străzii, trotuarele, mişcându-se leneş ca o râmă uriaşă şi neagră, cu mii de picioare. Maşinile nu puteau să înainteze, înnecate de valuri tot mai largi, mai dese, de oameni, nesăţioşi să vadă urmele prăpădului.

In zadar încerca câte un gardian să stăvilească talazul acestei mulţimi, ce se scurgea încet, dar necontenit de-a-lungul străzii în ruine. Casele, cu uşiorii şi cercevelele arse de foc sau prefăcute în cărbune, răvăşite, cu măruntaiele aruncate afară, erau deschise tuturor privirilor.

Inăuntru, oameni cu feţe tăcute, cu stigmatul ororii întipărit pe trăsăturile împietrite. Un bătrân, aşezat pe-o lădiţă, înconjurat de dărâmături, cu funingine şi praf de var pe palton, încruntat şi absent fixa gloata, care se oprise o clipă, impresionată de suferinţa înghetată a evreului, murdar, cu barba sburlită, şi care părea înţepenit acolo

de vercuri. Mulţimea se scurgea mereu şi el rămânea nesimţitor la defilarea umană, ca şi când ar fi asistat de mult la această mascaradă tragică. Nu era nici dispreţ, nici ură în chipul lui poros, cu privirile întoarse înăuntru. Era o mare indiferenţă, o cumplită singurătate. Trecătorii, străinii, se înghesuiau pe lângă ruine. Se uitau nedumeriţi, gravi, şi unii îşi făceau cruce. In faţa câte unei prăvălii distruse stătea negustorul, năuc, căutând să înţeleagă cum de se pomenise sărac peste noapte. O singură noapte fusese de-ajuns să spulbere tot ce adunase cu trudă, cu sudoare, o vieaţă întreagă. Era o poveste care trebuia luată dela început. Intotdeauna toţi ai săi erau condamnaţi să o ia dela capăt. Işi închipuiau că ridicau temelii pe pământ trainic, şi nu erau decât nisipuri înşelătoare...

— Aici, ce-a fost? întrebă cineva.

— O prăvălie de mărunţişuri, răspunse unul din mulţime.

Dispăruseră rafturile, tejgheaua, marfa. Arsese până la podele. Fuseseră sparte şi şalterele, ţevile. Nu mai rămăsese decât câteva scânduri şi un morman de gunoiu. Dintr'o băcănie scăpase doar un borcan cu murături. Aşa era peste tot. Moloz, funingine, scânduri arse şi obloane turtite ca nişte armonici. In unele prăvălii, gunoaiele mai fumegau...

In spatele căii Văcăreşti, paralel cu cheiul Dâmboviţei, la poarta neagră de fier a Morgei, aştep-

tau îndoliate, tremurând de frig, rudele celor morți, transportați de prin păduri și dela Abator cu automobilele mortuare. Goneau toată ziua. Se deschidea și se închidea poarta grea de fier. Mașinile se goleau de cadavre și iar porneau. Cei cari pătrundeau în curtea Morgei, căutau cu luare aminte printre figurile descompuse să descopere un frate, un părinte, soțul. Cadavrele erau înșirate pe jos, desfigurate, grotești, ca într'un panopticam straniu. Unul ținea pumnii strânși deasupra feț i, ca și când ar fi vrut să se apere. Avea fruntea și maxilarele sfărâmate. Pe semne că fusese lovit cu o rangă de fier. Altuia i se smulseseră dinții cu buze cu tot. Gura era o gaură de sânge închegat.

In jurul ochilor albi și holbați, carnea era neagră-vânătă. Femeile scoteau mici gemete, întorcând capul de oroare. Câteva hohoteau într'un plâns nestăpânit: își recunoscuseră morții.

Oamenii Morgei se scărpinau în cap, ridicau cadavrele pe targă și le duceau în sală. Erau morăconoși și obosiți. Ii dureau șalele și brațele de atâta cărat. Li-era și lehamite de-atâta carne omenească terciuită, batjocorită. Duhneau a țuică. Petre se îmbăta în fiece seară. Altminteri n'ar fi rezistat.

Și nu se mai isprăvea mușuroiul femeilor îndoliate, răbdând ore întregi gerul, lipite de zid. Frigul devenea din ce în ce mai ascuțit și vântul clătina ramurile uscate ale copacilor, care se înălțau

drept şi negri, pe marginea cheiului, ca nişte coloane funerare...

Intr'o zi însă s'a isprăvit. Aspectul jalnic al căii Văcăreşti n'a durat mult.

Viaţa curgea printre pietre printre zidurile arse, prin trupul străzii, care se deştepta odată cu pasiunea frenetică a oamenilor de-a reface totul din temelii. Gâlgâia în ei prea multă viaţă şi energie, ca s'o fi secat urgia a două nopţi. Unul a început să vândă numai mărături, altul resturi de brânză, un al treilea a găsit credit la un negustor din piaţă, cam răstit, cam zeflemitor, dar român de inimă: — Ia Ghidale ce vrei, ne-om socoti noi... Ascultă, ce-ţi spui eu, peste trei săptămâni faci comandă vârtoasă!...

Avea dreptate. In scurtă vreme prăvăliile aveau uşi noui, obloane, vitrine şi rafturi cu marfă. Munceau negustorii, băieţii de prăvălie, fetele în ateliere, în birouri. Se muncea cu îndârjire, neîntrerupt, să se vindece rănile.

Dar nu şi le linseseră încă bine, şi începură să curgă măs rile grele. Erau izolaţi, încolţiţi din toate părţile. Urile turburi erau aţâţate împotriva lor, hrănite, dozate savant. Li se aruncase laţul pe după gât şi-l strângeau încet călăii, rafinat, să nu-i sugrume dintr'odată, ci treptat. Se sbăteau, se luptau să scape, când slăbea o clipă strânsoarea. Iar mâna nu şovăia decât cu perfidie, ca apoi să strângă mai tare. In jurul lor singurătatea creştea. Peste tot

mocnea ura. N'o adormeai decât cu foşnetul voluptuos al bacnotei. Urechile erau ciulite, atente, să prindă acest foşnet. O sete de căpătuială pe spinarea evreilor îi devora pe cei înrăiți şi lacomi.

Visau bani, afaceri, îmbogăţire prin orice mijloace. Ceilalţi nu se dădeau atât de uşori învinşi. Trebuia să le paralizezi fiece mişcare, să-i reduci la neputinţă, să le sdrobeşti însăşi voinţa de luptă. Şi le-au măcinat-o zi de zi, printr'o teroare rece ce le stăpânea gesturile, somnul şi visele.

Cei din calea Văcăreşti se retrăgeau în cafenele: era unicul refugiu.

Veneau fel de fel de necăjiţi: meseriaşi, mici negustori, ambulanţi sau simplii golani. Nu lipsea nici nebunul sau «cântăreţul». Se încălzeau la aburul unui ceai, înfulecau câteva felioare de salam, fumau într'una, îmbâcsind aerul şi hainele cu miros de mahorcă. Clinchetul vesel al paharelor, rumoarea din sală, îi mai înviora. Căldura împuţită, lumina becurilor, sunetul pietrelor de joc, le dădea o stare de mulţumire fizică.

In acest ceas petrecut la cafenea, îşi refăceau energia, ca să rabde o nouă zi de vieaţă. Când începură trimeterile la muncă, cafeneaua devenise o capcană. Nu numai pentru cei cari se sustrăgeau, ci şi pentru ceilalţi. Raziile se înteţise.

Pe mulţi îi trimi eră în detaşamentele de muncă din provincie. Muncă aspră, câinească. Cine n'avea ceva bani murea de foame. Unii lucrau la cariere

de piatră. Dormeau în magazii de scânduri, pe pământul îngheţat. Dacă se găseau puţine paie era un noroc.

Se umpleau de păduchi şi erau nespălaţi, flămânzi. In unele detaşamente se şi bătea crunt. Umilinţele, mizeria, îi împingea la gesturi disperate. Cine nu putea să îndure, se sinucidea. Răsbeau cei tari, se oţeleau. Dar îi durea sălbăticia, batjocura. Când apărea un ofiţer omenos, sbirul era supraveghetorul. Il mai înmuia «tainul» de Sâmbătă. Atunci trecea cu vederea dacă unul bolnav mai lâncezea. Din pricina unui supraveghetor i se tăiase piciorul lui Ioska, un băiat mai firav, funcţionar comercial. Era bolnav şi avea călduri. Trebuia să împingă un vagonet cu pietriş. Nu putea. Picherul l-a lovit peste faţă cu o biciuşcă:

— Nu face pe hoţu cu mine, maramoiule... Impinge! Băiatul şi-a încordat puterile, opintindu-se din toţi muşchii. A urnit vagonetul şi l-a suit câţiva metri, dar la curbă şi-a pierdut răsuflarea. Nesprijinit, vagonetul a lunecat îndărăt, răsturnându-se peste trupul băiatului. Ii sdrobise oasele. A trebuit să-i amputeze un picior dela genunchiu. Hainele se sdrenţuiseră pe ei. De-acasă n'aveau să se aştepte la nici-un ajutor. Familiile trăiau din pomeni sau vânzând lucrurile din casă. Unii dintre bă eţii dela muncă căpătaseră haine şi pantaloni de pâslă păroasă şi ghete cu talpă de lemn. Devenise o uniformă şi-i recunoşteai de departe. Noap-

tea, bocănitul lemnului pe asfalt, un cozoroc de șapcă, luminat de-o țigară aprinsă, era de ajuns să-l identifici. Când erau liberi umblau prin halele de mobile vechi, prin cafenele, să ciupească pentru o pâine. Nu le mai păsa de demnitate, de mândrie, și cerșeau.

— Ajutați-mă că sunt dela muncă. Mâine dimineața plec la Balta. Poftim ordinul...

— Lasă, mă, băiatule...

I se aruncau monezile în șapcă. După ce termina ocolul cafenelei, se așeza într'un colț, își număra banii și-și comanda un ceai. Alte ori veneau câte doi. Cântau. Ceilalți se opreau cu paharul la gură. Ascultau tăcuți, cu ochii înnegurați de tristețe. Se gândeau la proprii lor fii, istoviți, flămânzi, porniți în cine știe ce comună, amenințați de primejdii. Nu se mai auzea decât glasul răgușit al băeților:

Să spargi piatră este greu
Știe numai s fletul meu
Toți cari au suferit
Și ca mine au cioplit.

Piatră cu piatră să sfărâmăm
Ni s'a poruncit
Randamentul noi nu-l dăm
Și ne-au pedepsit.

Ei, domnule picher
E mai uşor
Truda noastră de eri
Cu sfoară s'o măsori!

Munceau la piatră. Uneltele erau primitive. Şi trebuia să spargi doi metri cubi de om pe zi. De dimineaţă până seară. Işi însângerau palmele, unghiile se rupeau în carne. Cu mâinile rănite lucrau mai departe.

Se cruceau şi muncitorii plătiţi, oameni sdraveni, obişnuiţi cu osânda asta.

Fără dinamită era greu. Ei ştiau cum să izbească stânca, unde era filonul mai slab. Şi ori de câte ori trăgeau cu barosul de vuia aerul, icneau adânc. Erau şi băieţi vânjoşi, cari învăţaseră să spargă piatra. Dar îi rodea mizeria şi foamea. Se mai îndurau muncitorii să le dea o strachină cu ciorbă. Belşug nu era nici la ei. Abia aşteptau să vie la Bucureşti.

Unii fugeau, cătărându-se pe sub un vagon, ascunzându-se în closete sau în câte o căruţă ţărănească.

Sâmbătă, când veneau credincioşii la sinagogă, se adunau în curte laolaltă cu calicii, întinzând mâna:

— Suntem dela muncă, vă rugăm ajutaţi-ne...

Şi evreilor li-era milă de acest tinerct umilit, decăzut, care se târa prin cafenele, umplea curţile

sinagogilor, cerând pomană. Cei mai mulți se strângeau la Templul Coral. Acolo veneau gospodari mai înstăriți și mai darnici. Vocile băeților se amestecau însă cu cele ale calicilor, care se îmbulzeau, țipau strident, văietându-se: — Și mie, și mie... Apoi bolboroseau o binecuvântare:

— Să ne ajute Dumnezeu să scăpăm de calvar...

Alături în gang, un gardian cu pușca pe umăr, în haină de piele, juca depe un picior pe altul, să se desmorțească de frig.

Unul câte unul, băieții și calicii, treceau prin gang, lăsând «tainul» în mâna gardianului, care cântărea monezile în palmă, măsurându-i bănuitor:

— Mai atinge ceva... Ce, eu îngheț aici de geaba?

. . . . . .

Nori sumbri se adunau pe cerul vieții evreești. Domnea o neliniște, o spaimă în cartier. Bărbații se fereau să-și mărturisească unul altuia temerea. Acasă, căutau să-și însufletească familia, să-i alunge grijile. Parcă un val de aer rece ar fi trecut prin toate casele și le-ar fi înghețat inimile oamenilor.

— Se svonește un nou progrom? se interesa câte o femeie, încolțită de frică.

— Nu, nu-i nimic, o liniștea bărbatul, ce te sperii...

În ziua următoare însă aflase. Se deportau evreii în Transnistria. Nimeni nu mai dormea liniștit în patul său. La miezul nopții se putea pomeni cu o

bătaie în uşă. Şi într'un ceas trebuia să strângă atâtea lucruri, cât încăpeau într'o boccea şi să pornească. Casa era sigilată.

In nopţile acelea cumplite, mii de oameni tresăreau la fiecare pas, la trântitul unei uşi, la uruitul maşinei. Se svârcoleau în aşternut, atenţi la cel mai mic sunet, adormind în zori, epuizaţi de oboseală. Mulţi se îmbătau seară cu seară, ca să nu audă vreun sgomot. Alţii rătăceau pe străzi, se culcau prin şoproane părăsite, pe la prieteni creştini.

In timp ce în tot oraşul ceilalţi locuitori dormeau profund, sub aşternuturile călduroase, neturburaţi, în odăile lor ferecate, alături de trupurile calde ale femeilor, şi copiii îşi continuau somnul nevinovat, mii de oameni aşteptau înfioraţi risipirea negurilor. Aşteptau să fie smulşi din casele lor, să fie despărţiţi de copil şi nevastă sau să fie mânaţi împreună pe drumurile înzăpezite ale Trasnistriei, ca să-i închidă în ţarcuri cu sârmă ghimpată, în sate distruse şi înfometate, păziţi de jivinele blonde.

Unii însă nu mai aşteptau nimic. Işi încheiaseră socotelile cu viaţa.

Când răsuna bătaia fatală în uşă, cereau doar câteva clipe de răgaz. Un doctor şi-a făcut o injecţie cu stricnină, s'a întins cumintc, într'un fotoliu, a svâcnit scurt şi a rămas înţepenit.

Nerăbdător, comisarul intră din anticameră în cabinet şi-l zări înfundat în fotoliu.

— Păi, nu așa domn'e, eu n'am vreme de pierdut! Ce vrei să te iau cu forța? se supără omul legii, nedându-și imediat seama că doctorul plecase de mult la drum...

Pe cei ridicați în oraș, și în cartier, îi închidea într'o școală de pe Sf. Ion Nou, unde îi țineau câteva zile, îngrămădiți într'o sală lungă, friguroasă. Dormeau pe podele. Pe urmă îi încărcau în dube și-i duceau la gară. Aici îi vârau în vagoane de vite și-i expediau într'una din comunele părăsite ale Trasnistriei. In curând se și aflase în cartier că abia ajunseseră la destinație și-i preluaseră nemții, care i-au masacrat pe toți; bătrâni, femei, copii. Jivina blondă își lingea botul umezit de sânge. Era nesățioasă.

Vânătoarea de oameni nu se întrerupse, ci se deslănțuise mai aprigă. Se știa acum că odată încăput pe mâinile germane, nu mai exista salvare. Cei cari rămâneau sub administrație românească, îi rodeau păduchii, umblau iarna înveliți în jurnale, femeile se dădeau paznicilor pentru o bucată de pâine sau numai de frică, dar nu-i puneau să-și sape singuri groapa, și să-i împuște pe la spate.

Evreii din cartier se adunau pe la poarta școlii din Sf. Ion Nou, căutând să pătrundă în curte, să dea ceva alimente condamnaților, să le spună o vorbă de încurajare, deși ei singuri se simțeau amenințați. Ii aștepta aceeași soartă. Nu era decât o amânare. Bărbații și femeile dinăuntru ședeau

pe boccele cu uitătura pierdută, goală. Scoteau rar câte un cuvânt, îşi în odau un şiret la gheată, ca să facă ceva. Neştiutori, copiii se jucau, râdeau, apoi străbătuţi de tristeţea părinţilor, se lipeau de ei, încruntaţi şi tăcuţi. Cei de afară, «oamenii liberi», erau ei înşişi stânjeniţi în faţa acestei dureri. Când veneau rudele cu pachete, i bucneau într'un plâns în ăbuşit să nu se oţărească paznicul. Eri se înfuriase şi ţipase la femei: Ho! ce sunteţi la înmormântare?...

Altminteri om de treabă. Nu era voie să intre nimeni, dar el mai strecura pe câte unul în curte.

— Să ai grije de mama... e bătrână şi singură... se auzea o voce rugătoare.

— Nu-mi lăsaţi copiii pe drumuri. Vezi, ăla mare trebue să intre la şcoală.

Rudele clătinau din cap, făgăduiau, strangulate de emoţie. Intr'un ungher al sălii, o fată tânără îşi muşca buzele să nu plângă. Tânărul de lângă ea îi mângâia părul. Se sforţa să fie tare:

— Orice-ar fi să ştii că mă 'ntorc, chiar de-o fi să mănânc pietre. Dar te rog, nu plânge. Ai răbdare şi aşteaptă-mă...

Se logodiseră abia cu două zile înainte. A lipsit două ore dela detaşament, cât ţinuse logodna. Şi l-au pedepsit cu deportarea.

Dela o vreme, cădeau victime şi băeţii dela muncă. Li se căuta nod în papură. Pământul sumbru al Transnistriei avea nevoie să se îngraşe din

oasele și sângele lor. Băieții se sculau cu noaptea în cap, să plece la muncă, dar îi pândea zodia rea. Se pomeneau cu Cepleanu, nume de spaimă prin cartier. Câțiva nesocotiți au lăsat uneltele și s'au apropiat de mașină. Pe semne, să-i dea raportul.

— Cum te cheamă mă, pe tine? răsuna sec glasul generalului.

— Rosenberg Șmil, s'trăiți!

— Dar pe tine?

Ii însemna pe toți câți erau, împăturea tacticos hârtia, o vâra în buzunar, și apoi încheia: — Zi, așa, în loc să munciți, profitați și trageți chiulul... In Transnistria o să vă fie mai bine...

Și pornea cu mașina, spre alt detașament, să recruteze noui deportați. Nu-i cruța nici pe învoiți, nici pe bolnavi. Nu ți se dădea drumul decât dacă te târai pe burtă de durere. Generalul era convins că și ăștia se prefăceau și nu-i ierta. Ii trecea pe listă, scrupulos, ca un arhivar mulțumit că și-a clasat hârtiile. Dintre cei însemnați, era și Faibiș Leon. Bărbat de peste patruzeci de ani. Locuia într'un han prin ulițile Văcăreștilor. Camera lui se afla la un etaj și ca să ajungi sus, urcai pe o scară răsucită și îngustă cu trepte de metal, ca la uzine.

Suferea de inimă. Tâmplar, dar lucra când apuca și în deosebi noaptea, într'o magazie din fundul hanului. Avea nevastă și doi copii mici. Inima îi slăbea ceas cu ceas. Boală veche, fără leac. O zi

lipsise dela muncă, iar în cea de a doua nu-i mai păsa de nimeni. Murise.

Când în amiaza următoare, comisarul, veni să-l ridice, îl găsi întins pe podele, cu două sfeşnice la cap. Oglinda era cernită. In colţul odăii zăceau copiii înghesuiţi, speriaţi. Nu ştiau prea bine ce se întâmplase, dar li-era frică de tata. Le mai ţiuia în urechi horcăitul lui înainte de-aşi da duhul.

— Aici stă Faibiş Leon? întrebă, rotindu-şi privirea prin încăpere, rămânând în prag. Unul dintre cei cari stăteau de veghe, îl lămuri. Comisarul respiră uşurat. Scăpase de ponos. L-ar fi urmărit ţipete, plânsete. Şi pe urmă erau ovrei pe care-i cunoştea de atâţia ani în cartier. Cu unii ciocnise şi-un pahar de vin. Nu cu calicii, dar oricum. Ii venea de-acurmezişul treaba asta de hingher. Mormăi un « Dumnezeu să-l ierte », îşi notă toate datele şi coborî.

Pe ultima treaptă, se întâlni piept în piept cu cioclii.

— Dă-te, bă, la o parte, se răsti, brusc superstiţios.

De sus se auzea o litanie funebră, întreruptă de suspine şi plâns.

— Cum îl scoatem pe scara asta? bombăni cioclul.

— O să fie cam greu... Isprăvim repede că aici miroase a sărăcie...

Morocănoşi, grăbiţi, puseră mortul în cosciug îndată ce se termină rugăciunea. Incercară să-l

ridice dintr'odată, dar le trozni șalele. Se întârâtară.

— Ia, mă, tu de colo...

— Acu... mai saltă puțin... încă puțin.

— M'au trecut năduşelile!

— Ia-o înainte, încet, pe scări...

Şovăiau sub apăsarea cosciugului, care li se părea mai greu din pricina scării înguste şi răsucite.

— Are ciolane grele, mormăi unul dintre ciocli.

Şoferul trase maşina mortuară în han, deschise uşa dela spate.

— Repede că n'avem timp, mai sunt şi alții...

Au vârît cosciugul înăuntru, ca într'un cuptor şi-au închis uşa. Maşina a pornit încet, urmată de lume puțină şi umilă. Copiii mergeau alături de mumă, îmbrobodită cu un şal negru.

Când ieşi din han, maşina dudui mai tare şi țâşni în stradă cu viteză.

Copiii se uitau miraţi la mama lor, înlemnită pe marginea trotuarului, apoi după duba aceea neagră care fugea. Nu înțelegeau pentru ce o luase tata la goană... De ce s'o fi grăbind? Ar fi vrut să întrebe muma, dar, uite, după colț, maşina a dispărut cu tata şi n'a lăsat în urmă decât un vârtej de pulbere de zăpadă...

Niciodată n'au urît atât locuitorii cartierului nopțile şi zilele acestui an, care le măcina neîndurător sufletul şi nervii. Mulți ar fi vrut să se culce

şi să nu se mai deştepte. Fragila alcătuire a fiinţei lor nu mai suporta această tensiune obsedantă. Trăiau aceeaşi senzaţie a unui om închis într'un clopot de sticlă şi din care s'ar vida încetul cu încetul aerul. Timpanele vibrau de rumoarea svonurilor. Vor fi siliţi să poarte semnul lui David.

Se vor construi barăci la Mandravela, înconjurate cu sârmă ghimpată.

Aici va fi adăpostită populaţia evreească până la deportare. In trei luni urmau să fie deportaţi toţi în Transnis'ria. Apăruse dealtfel şi un articol în ziarul hitlerist « Bukarester Tageblatt ».

Spaima creştea ca o mare. In unele locuri se ivise afişe aţâţătoare, lipite pe stâlpi, pe garduri. Zidurile de pe calea Văcăreşti erau mânjite cu var: « Trăiască comunismul ». Provocare. Se înăsprise vieaţa, dar deportările masive nu se produceau. Atmosfera era întunecată: scăpărau fulgere, aruncând o lumină spectrală deasupra cartierului.

Numai tinerii doar îşi mai păstrau nădejdea. Ei desluşeau gemetele caracatiţei naziste, care-şi retrăgea tentaculele din oraşele şi câmpiile ruseşti, sângerând abundent, auzeau ropotul uriaş al milioanelor de bocanci ce se apropiau mereu, se apropiau... Un clocot de oţel ce avea să spargă zidurile închisorii, în care oamenii se târau ca viermii.

Şi iată că într'o bună zi se întrezări o fâşie de lumină. Sosiră câteva sute de evrei din Trans-

nistria, supraviețuitorii primelor transporturi. Suferiseră deportarea un an și jumătate. Erau goi, uscați, sălbătăciți.

Se poruncise să nu se facă larmă. Unii erau găzduiți la rude, alții cazați la școală, în deosebi copiii orfani. Agitația în cartier se reînsufleți. Taciturni, neîncrezători, gravi, copiii primeau să fie invitați la masă de câte un gospodar inimos. Unul singur, după vreo două săptămâni de vizite, a căpătat curajul să vorbească. Desghețat și isteț. N'avea decât treisprezece ani, dar minte de om mare.

Îl chema Ilie. Fusese văcar. Îl cunoșteau toți țăranii de prin regiunea Orheiului. Le păzea vitele. El fusese închis într'un lagăr cu alți copii. Printre puținii cari scăpaseră. Îi țineau nemții pe unii într'un șopron, pe alții într'un țarc. Într'o noapte au dat foc șopronului, care a ars până la pământ. Pe cei din țarc îi mitraliară, dar nu pe toți. Lăsaseră câțiva în viață. Îi chinuiau prin foame. Începuseră copiii să mestece iarbă. Rar, îndrăzneau să roage pe vreun soldat să le dea o bucățică de pâine. Bruta se prefăcea generoasă și când copilul întindea mâna prin plasa de sârmă, i-o înfigea cu bocancul în ghimpi. Ilie luase hotărîrea să fugă. Ceilalți erau prea mici ca să-l întovărășească în această aventură. De aici, din această mare câmpie a Bugului, singur, fără să cunoască drumul, fără hrană, el își pusese în gând să ajungă în ținu-

tul lui. Cea dintâi grijă era să scape din lagăr. In fiecare noapte, cu un vreasc de stejar, desfăcea puţin câte puţin plasa de sârmă, întins pe burtă. Alesese un colţ unde creşteau bălării înalte. Când gaura fu destul de mare, se strecură uşor, pierzându-se printre lanurile de grâu. Merse toată noaptea. Când se lumină de ziuă, o apucă prin pădure. După vreo două zile, se prăbuşi de oboseală la marginea unui sat. Il adăposti un ţăran. Ii ştia limba. Se ducea la păscut cu vitele. După o săptămână, ţăranul înhămă caii la căruţă şi porni la târg. Erau vreo 20 km depărtare. Il însoţi şi Ilie. De acolo cu o desagă în spinare, se avântă mai departe, în necunoscut. Ocolea şoseaua.

Ziua mergea prin pădure, şi noaptea prin lanuri. Când întâlnea vreo căruţă, urca fără teamă. Cu ţăranii se înţelegea. Nu-l întreba de unde vine, nici cine este. Iar dacă o făcea vreunul, povestea că-i omorîseră nemţii părinţii şi că se săturase printre străini. Odată însă i-a oprit o patrulă germană. Tremura în neştire. Noroc că nu scotociră sub coviltir.

In felul acesta, a străbătut Ilie peste 200 de km, prin păduri, câmpii şi ape, ajungând tocmai într'un lagăr românesc, unde nu stătu decât vreo două luni. Umblau oamenii înveliţi în jurnale şi mâncau fiertură din coji de cartofi. Copiii alergau după orice căruţă, cerşind de mâncare.

Erau fericiți când beau o ciorbă de borhot. Li se uscase picioarele și mâinile și li se umflase burțile. Unii nu mai aveau putere să-și țină drept capul. Gâtul prea subțire se frângea sub greutatea capului.

Trăiau în niște bordeie dărăpănate. Ca niște cârtițe. Cele mai atroce clipe le-a petrecut Ilie, când au năvălit pazni ii, căutând două femei și un bărbat, fugiți din lagărul nemțesc. Amenințau că-i împușcă pe toți dacă nu-i dădeau în vileag. Li se destăinui ascunzătoarea: într'o groapă acoperită lângă privată.

Au dat la o parte mărăcinișul și i-au scos afară. Femeile s'au aruncat la picioarele șefului-paznic, sărutându-i bocancii umezi de zăpadă și noroi.

— Nu ne trimite-ți înapoi... face-ți ce vreți cu noi... împușcați-ne, dar nu ne mai duceți înapoi...

Pe bărbat îl și înșfăcară doi paznici. Una dintre femei se repezi după el.

— Lăsați-l,... e soțul meu... merg și eu... nu ne despărțiți...

Cealaltă femeie rămase trântită în zăpadă.

— Scoală, îi porunci șeful-paznic, căutând să-i ghicească linia trupului sub hainele sdrențuite. Era tânără. Nu părea să aibe mai mult de 17 ani. Părul negru, ochi luminoși, uzi, și trăsăturile fine. Îi trecu un junghiu prin pântec.

Mormăi în sine: « S'au înfruptat destul nemţii, mama lor... nu le-o dau ». Cumpăni o clipă, apoi aspru către fată: Tu ai să stai la cizmar, în casa dela marginea satului... Viu eu pe la tine.

— Dar ce facem cu nemţii, don' şef? îndrăzni unul dintre paznici.

— Las' că le-ajunge şi ăştia doi... S'a spânzurat fata şi gata!... N'o să facă ei hai pentru o jidoavcă...

La cizmar şedea şi Ilie. Fata îl primea supusă pe şefu'-paznic, în fiecare noapte. Când venea băiatul se strecura afară. Dela un timp începuse s'o cheme la el acasă. Veneau şi camarazi. N'o împărţea însă cu alţii. Îi ardea sângele când o despuia. Uneori o silea să bea. Şi fata venea acasă flămândă şi ameţită.

Din când în când căpăta pâine şi slănină. Să aibe pe o zi, două. Îi era frică de el numai când şcrâşnea din dinţi şi o frământa cu ură:

—...Maica ta, de jidancă...

Nu era nici o piedică să ridice femeia şi să se culce cu ea. Cine ar fi avut curajul să se opună paznicilor? Bărbaţii zăceau prostiţi, ferindu-şi privirea, când li se lua femeia de lângă ei. Îi ardea o durere în piept şi gemeau surd. Dacă se înapoia cu o bucată de pâine, o mestecau împreună, fără să-şi vorbească...

Când oamenii din lagăr au primit ordin să-şi strângă boarfele şi să fie gata de plecare în zori,

s'au privit înfiorați unii pe alții, știind că le sunase ultimul ceas. Unora le tremurau mâinile, alții se mișcau amețiți, căsicând ar fi fost isbiți în moalele capului. Câteva femei plângeau înfundat, frângându-și degetele sau strângându-și la piept copiii slăbănogi și livizi.

Bătrânii stăteau tăcuți, cu ochii seci. Unul cărula îi murise în ajun un nepot, bolborosea o rugăciune.

— Ce v'apucat? se răsti paznicul la ei. Nu vă bucurați că vă înapoiați acasă?

— Acas' ... îndrăzni moale cineva, înnecându-se.

— Dec'așa scrie ordinu ... Mâine porniți pe jos până la stație cu jandarmii. Nu-i departe, vre o zece km. .. Și de-acolo cu trenul tocmai la București. Vasăzică s'a înțeles. La cinci toată lumea în picioare.

Oamenii n'au închis ochii toată noaptea. Se legănau într'e speranța că vor fi eliberați și spaima de-a nu fi mânați spre «orașul morții», acolo de unde nu mai există întorcere. Zăriseră înainte cu două zile niște ofițeri nemți. De câte ori veneau prin comună, grupuri de evrei erau scoși din lagăr și trimiși sub patrulă nemțească. Era sfârșitul.

In zori se aflau cu toții adunați în curtea lagărului: un mușuroiu negru de bătrâni, femei și copii. Bărbații și copiii mai vârstnici cărau boccelele în spinare. Fură flancați de jandarmi

şi o porniră, tărându-şi picioarele prin zloata lipicioasă şi umedă până ajunseră la marginea satului. Aici se desfăceau două drumuri; unul mergea de vale, departe, spre târgul ocupat de nemţi, iar celălalt drept prin câmpie, spre linia ferată.

Instinctiv întregul grup încetinise paşii, se oprise, fixându l pe jandarmul din capul coloanei, căşicând ar fi aşteptat un răspuns de care atârna viaţa lor sau moartea.

— Luaţi o după mine, la stânga...

Erau salvaţi! Se urniră din nou, nemaisimţind nici frigul tăios, nici slăbiciunea trupului. Bătrânul căruia îi murise nepotul, mai rămase o clipă pe loc, cu faţa întoarsă spre valea în care erau îngropaţi morţii evrei şi rosti tare o rugăciune sacră. Apoi, ajunse din urmă convoiul care se pierdea din ce în ce în zare, lăsând în urmă o câmpie imensă, albă şi îngheţată...

CALEA GRIVIȚEI, CALEA DEZOLĂRII

Încerc să-mi reconstituiesc în minte imaginea cartierului celui mai exuberant şi agitat, înainte de potopul de foc revărsat asupra lui zile şi nopţi în şir, închizând o clipă ochii, pentru a mă revedea iar în mijlocul căii Griviţei, în toiul mulţimii, când strada vuia...

Începând din zori şi până la căderea nopţii, ca printr'un imens canal, se scurgeau căruţele cu ţărani, căţăraţi pe movile de fructe şi legume, muncitori din fabrici, târgoveţi cu lanţ de aur pe burtă, şi mai ales bărbaţi tineri şi femei din fundul provinciei, descărcaţi de trenuri în inima Bucureştiului, în căutarea unui rost.

Cea dintâi luptă cu oraşul o dădeau aici, în larma neîntreruptă a mulţimii, a tramvaielor şi a maşinilor repezi, uluiţi de sgomotul Cetăţii, luaţi pe sus şi adăpostiţi în hanuri sau hoteluri dosnice, cu mobilier sumar, unde noaptea răsunau râsete înjunghiate de plăcere, şi adesea, un plâns curmat de-o uşă trântită brutal.

Mulţi dintre bărbaţii şi femeile acestea, au rămas captivii căii Griviţei, mucezind în cafenele, sau în odăile puturoase ale hotelurilor. Cele mai norocoase ajungeau «artiste» sau chelneriţe. Nu

trebuiau să aştepte în ganguri întunecoase vreun negustor cu chef şi darnic.

Pe tot lungul străzii erau răspândite «localuri familiare», cu vitrinile pline de cărnărie sângerândă, împodobite cu lanţuri de hârtie colorată, pătate de muşte. Afişe prost tipărite, cu fotografia «artistei» sau «artiştilor», anunţau spectacolele «senzaţionale», care aveau loc «în fiecare seară».

Lămpi veneţiene şi ghirlande de hârtie înfrumuseţau interiorul mirosind a fum, mucegai şi cărnăţărie friptă. In fund, o estradă de scânduri, pe care se producea trupa.

Noaptea, sunetele muzicii răsbeau înăbuşit în bezna de-afară, îmbiând lumea. Veneau Duminica negustori şi angrosişti de vite, cu ceafa groasă, funcţionari de prăvălie, fetele din ateliere, muncitori abrutizaţi de osânda uzinei. Aceştia din urmă se mulţumeau să-şi soarbă ţoiul, într'o încăpere din fund, unde le ajungeau în ureche, ca printr'o sită, rumoarea şi veselia celorlalţi.

Fiecare voia să uite truda de peste zi. Lumina, muzica, artistele fardate, făceau să li se pară vieaţa mai puţin grea. Dispăreau mizeriile atelierului, cu aer înecăcios, fabricile cu maşinile nemiloase, care-ţi sugeau măduva din oase, se topeau în acordurile nebuneşti ale muzicii.

Atelierele de pe Griviţa, nu le cunoaşteţi? Indărătul magazinelor mari, cu vitrine asortate, încăperi umede, pătrate la cari urci scări multe şi

putrede. Coridoare lungi, înalte și reci, unde niciodată nu pătrunde lumina. Aici își trec tinerețea ucenicele și lucrătoarele. De aceea, unele cu sânge aprins, se fac «artiste». Nu vor să mu egăiască în ateliere. Din bă eții de prăvălie, acriți, să tragă clienții de mânecă, se recrutează câteodată elementele din orchestră.

Fiecare vrea să-și cheltuiască vitalitatea, să trăiască, nepăsător ce va fi mâine. Ce importanță avea dacă după nopți consumate pentru o glorie eftină și pâine, «diva» se alegea la urmă cu un afiș decolorat, cu chipul ei din tinerețe, surâzând stângaciu și speriat.

Ce importanță dacă un tânăr se descompunea încet la cafenea, iar după el scutura servitoarea așternutul, furioasă că înainte de-a pleca pe lumea ailaltă, a udat cearșaful cu urină.

Și ce mare pierdere dacă negustorul osânzos, îndesat cu fripturi și băuturi, a grohăit scurt și a înțepenit, cu ochii holbați și roșii, în brațele unei femei, care-i scormonea liniștită portmoneul.

Trenurile revărsau mereu alți oameni în gară, din străzile și ulicioare învecinate, porneau alți bărbați și femei să cucerească frenetica viață a căii Griviția.

Nimeni nu se oprea, dacă vreunul se împotmolea său cădea definitiv sub roțile care măcinau asurzitor și incontinuu, pe atunci când strada vuia...

Dar într'o zi vuietul a încetat, absorbit de-o mare liniște. Apoi s'a făcut noapte. Apăsa greu inima ca un mister înfricoşător. Cu toată distrugerea din ajun, cartierul încă fremăta, localurile erau pline de oameni. Se îmbătau, râdeau, dar veselia lor era străbătută de-o spaimă ascunsă. Sgomotul muzicii era înghiţit de liniştea tot mai mare de afară. Se auzea respiraţia şuerată a locomotivelor, ca a unor animale fugărite. Şi liniştea, întunericul creşteau deasupra oraşului. Cerul era închis, sumbru, ameninţător. Domnea o tăcere, ca în prima noapte a lumii, când trebuiau să se despartă planetele şi oceanele.

Deodată, o sirenă prelungă a înfiorat cerul, ca o sguduire seismică, prevestind prăbuşiri subterane de straturi de pământ.

Oamenii scuturaţi ca de friguri, se piteau speriaţi în hrube de beton, în pimniţi, în şanţuri, aşteptând cu inima în gât să vie cataclismul. Casele, blocurile, ca nişte stânci de antracit, tremurau până în rădăcinile înfipte în pământ.

Un duduit îndepărtat umplu vasta atmosferă. O lumină orbitoare inundă brusc cerul, pe care apăru uriaşe meduze plutitoare, stele marine, vietăţi luminoase;un peisagiu fantastic de fund de ocean.

Jos, oraşul se vedea ca o îngrămădire de roci albe. Pe urmă au început să se surpe sub detunăturile de trăsnet. Ţâşneau trombe de foc şi fum

negru și Grivița era acoperită de cenușa ce cădea pe străzile înnecate în flăcări. Curgeau valurile de foc, mistuind totul în cale. Se topea fierul, grinzile trozneau ca niște aşchii. Vaerul subpământean era înăbușit de bubuiturile metalice ale exploziilor.

Când s'a potolit uraganul, cartierul Griviței arăta ca rămășițele unei cetăți, dintr'o străveche civilizație...

In zori de zi mai fumega. Supraviețuitorii, care noaptea își căutaseră pe cei apropiați, prin flăcări și fum, umblau rătăciți printre ruine, buimaci de nesomn, cu părul răvășit și privirile turburi. Unii stăteau nemișcați, într'o stare de prostație, uitându-se fix la dărămături. Alții scormoneau prin mormanele de moloz, un scaun, o tingire sau o basma. Era tot ce le mai rămăsese dintr'o gospodărie. Clădirile aveau ceva tragic și grotesc. Uneia îi era ruptă o aripă, iar acoperișul smuls atârna peste ferestrele sparte, ca un cozoroc turtit. O altă clădire impresionantă, se prăbușise într'o parte, ca o navă înainte de scufundare. Mutilate, cu forme bizare, se țineau totuși în încheieturi. Tristețea lor era gravă, mândră. Mai șubrede, casele muncitorilor, fuseseră parcă supte de pământ. Rămăseseră doar cărămizi arse în jurul unei gropi. Cele care se mai sprijineau într'un zid crăpat, amenințau să se surpe. Aspectul lor era umil, jalnic, ca și viața oamenilor. In majoritate țărani, lucrând la atelierele Griviței, și-au vândut pământul

la ţară, ca să-şi ridice casă în cartier, să fie în preajma slujbei. Nu mai aveau nici pământ, nici casă. Pierduseră tot într'o noapte. Erau la fel de săraci ca locurile astea arse, cu dărâmături şi moloz. Printre ei şi Ilie Pintilie, mărunt dar muşchiulos. Mereu încruntat şi tăcut. Nu-l înveselea decât surâsul Anicăi, nevastă-sa. Ea lucra la Regia de tutun. In noaptea bombardamentului, el fusese de serviciu şi fugise în adăpostul nouii clădiri a C.F.R.-ului.

La încetarea alarmei, a pornit în goană până la linia ferată, printre flăcări şi nori de fum. Auzea vaete, ţipete şi gemete. Clădirile se prăbuşeau cu trosnituri sinistre. Oamenii alergau aiuriţi, orbiţi de lumina incendiilor, chemându-se pe nume, într'o panică vecină cu nebunia. Ilie Pintilie alerga înainte, se împiedica, şi iar fugea, asudat, gâfâind obsedat de un singur gând: Anica!

...Şi acum, în zori de zi, după o veghe de cinci ore, se uită la femeia lui, mut, întrebător, cu uimirea şi suferinţa întipărită pe obrazul crispat. E întreagă, de parc'ar fi vie, cu două şuviţe de sânge prelinse din nări. Faţa ei frumoasă e umflată, încât o recunoaşte mai mult după ochii negrii, mari şi sticloşi. E singur în toată curtea. Nu apucase să bage de seamă că fundul casei fusese strivit ca o armonică. Umbla încolo şi încoace, se oprea lângă cadavrul întins pe pământul gol şi nu ştia ce să facă. Să plângă, să strige lumea de-afară, care umbla năucă, scormonind prin dărâmăturile

fumegânde. Îi venea să urle și-i era frică. Da, îi era frică de Anica, de ea care se lipea ca un copil sperios de pieptul lui. Trebue s'o ducă la cimitir, s'o îngroape creștinește. A găsit o roabă în magazie. I-a petrecut o mână pe sub mijloc și cu cealaltă l-a adunat picioarele, cum avea obiceiul când o ducea în pat. Niciodată nu fusese atât de grea, de rece, Anica. Abia a isbutit s'o așeze în roabă. I-a aranjat capul să stea bine, dar mâinile i se bălăbăneau în mers și pulpele i se desgoleau la fiecare sdruncinătură. Drumul era plin de hârtoape. Ilie Pintilie se oprea și-i trăgea rochia peste genunchi, supărat. Se mai odihnea. Îi amorțise mâinile de durere. Își scuipa în palme și iar împingea roaba, ivindu-i-se la răstimpuri un surâs pe buze. Avea senzația că e o halucinație, că nu o căra pe Anica la cimitir. Copilăroasă și sburdalnică, ea voia să fie «plimbată» cu roaba, amintindu-și de jocurile din copilărie. Și ca deobiceiu, Ilie se supunea, îi satisfăcea toate năsbâtiile.

Când o sălta câte-o groapă în strada desfundată, i se părea că e neastâmpărată, ca în vieață. Și se întuneca. In urechi îi suna scârțâitul ritmic al roții, iar privirile lui n'o vedeau decât pe Anica răsturnată, nepăsător, ca și când n'ar fi existat nici ruinile, nici lumea din jur, care-și făcea semnul crucii, întorcând capul după omul, care-și ducea, în zori de zi, femeia într'o roabă...

Prin mulţimea împrăştiată între dărâmăturile caselor, se produse o oarecare agitaţie. Fiecare lega în pături sau cearşafuri restul avutului, îl făcea legătură şi-l sălta în spinare, pornind spre un alt cartier. Dacă era balotul mai mare şi scăpase de foc o masă, un pat sau un dulap, le încărcau în căruţă.

Cei mai mulţi, săraci, umblau pe jos, urmaţi de nevastă şi copii în căutarea unui adăpost. Singura lor grijă era să găsească un loc unde să-şi pună capul la noapte.

In unele case care nu erau nimicite în întregime, oamenii rămaseră pe loc. Un tavan spart sau un zid interior prăbuşit, nu-i alunga. Nu-i alunga nici mirosul de fum şi praf de moloz. Pulberea fină acoperea tot cartierul. Iţi astupa nările, îţi intra în ochi, în urechi. De geaba te spălai, căci aerul era plin de acest praf alb şi înecăcios. Plutea ca un nor şi se lăsa în straturi groase peste lucruri.

In faţa cimitirului Sf. Vineri, cu pietrele funerare sfărâmate, zarva era mai mare, mulţime jalnică, bocete, şi gropari care blestemau şi săpau. Le curgea sudoarea şiroaie pe piept, pe tâmple. Se ştergeau şi iar săpau, morfolind o înjurătură între dinţi.

— Uite, maică, mai dă şi acolo câteva lopeţi de pământ că i se vede un picior afară, se văicta o femeie mai grasă şi bine îmbrăcată, bietu barbati-miu...

— Las' coană, că-mi cunosc eu meseria! Niciunul din câți am îngropat până acum, n'au fugit de-aici...

Opriți o clipă în dreptul cimitirului, sinistrații se îndreptau care încotro, icnind sub greutatea poverilor. Femeile și copiii duceau boccelele mai ușoare. Cei care n'aveau nimic mergeau fără nicio țintă, neștiind pe unde s'o apuce. La un prieten, la o rudă? Toți li se păreau străini, ostili. Se întorceau la case, ca și când i-ar fi tras cineva înapoi, cu forța. Contemplau ore întregi cărămizile și movilele de tinichele și moloz, fără să scoată o vorbă. Și la urmă plecau. A doua zi reveneau, mai culegeau câte un fleac și plecau mai tăcuți, mai încruntați.

Dar mai erau și dintre acei cari se lăfăiseră în câteva odăi. Nu locuiseră decât două-trei, iar celelalte le țineau încuiate. Nu avea voie să intre nimeni. Cu mobilă scumpă și covoare plușate, camerele acestea despărțite prin ziduri de cristal înflorit, care reflecta lumina difuză, serveau numai pentru festine rare. E adevărat că și unele după amiezi, când stăpânul era în bună dispoziție, deschidea ușile ca să se plimbe în lung și lat prin odăi, înfundându-și voluptuos piciorul în perii moi și deși ai covorului.

Din tot apartamentul, i-a scăpat numai bucătăria. Nici asta însă întreagă. Faianța s'a desprins de pe pereți ca o coaje, spărgându-se în sute de cioburi.

Pentru întâia oară îşi dă seama ce imens lucru înseamnă o odaie, o singură odaie, în care să poţi mânca, să poţi dormi. A căutat disperat prin tot oraşul puţin var. Cumpărase nisip, avea şi cărămizi dar îi lipsea varul. L-a găsit în sfârşit. A adus şi un zidar:

— Să am măcar o odăiţă, se frământa, să pui capul pe perna mea.

Şi în acea noapte dormise pe patul de scânduri cu moloz, murdărie şi bucăţi de faianţă pe jos, un somn neîntrerupt, fericit, ca şi când s'ar fi desfătat în moliciunea de puf a unui divan larg şi încăpător...

Pe Ciurcă l-am întâlnit mai târziu, într'o dimineaţă umedă şi sură. Trecusem iar pe Griviţei, sus după podul Grand, şi m'a oprit să-şi aprindă un muc de ţigare. Era un biet golan. Umbla în picioarele goale, cu pieptul desvelit. Purta o haină cu jumătăţi de mâneci, prin care icşeau mâinile uscate şi păroase. Pantaloni lungi, strânşi pe pulpe. Inalt, cu părul crescut şi nebărbierit. Avea un gest maşinal de-aşi îndesa mereu pălăria în cap dar părul sălbatic, aspru şi încâlcit, izbucnea afară şuviţe.

I-am dat o ţigară. A luat-o, a băgat-o în buzunar şi şi-a aprins tot chiştocul.

— E mai gustos, a râs, clipind din ochi.

Mi-a devenit deodată simpatic. L-am cercetat mai atent şi-am observat că privirile îi fugeau

neliniștite. Din când în când ridica umărul stâng, ca și cum ar fi vrut să se apere de-o lovitură.

Mergeam alături și tăceam. Îi auzii râzând din senin.

— Vezi, mi se adresă, acum am case, câte vrei, înainte n'aveam unde să dorm. Mi-a venit și mie la aman.

Râse din nou. Nu cu răutate, ci ca un copil, nevinovat, își să cu sunete repezi, stridente.

— Unde te-a prins bombardamentul?

— Dormeam într'o magazie, n'am auzit alarma. M'au trezit bombele. Știi, continuă cu o veselie neașteptată, una m'a îngropat și alta m'a desgropat! Nu m'am ales nici măcar cu o sgârietură. Dac'ai zile, scapi... Și râse iar, apoi se întristă:

— Au murit mulți. Da, unde vreau, acolo dorm... Când se apropie câte un șobolan de mine îi ard o cărămidă și... mă prăpădesc de râs.

— De ce?

— Cum, de ce? Uite, așa! Păi, d-ta ai pomenit una ca asta; o bombă să te îngroape și alta să te desgroape? Plesnește fierea în ele că mă vede viu.

— În cine?

— În cloanțele astea bătrâne. Ce vină am eu? Dac'ai zile, scapi, dacă nu, ți-a mâncat coliva fără bombonele, spuse Ciurcă, scuturându-se de râs.

— Și-acum încotro?

— Trec podul.

Mă despărţii de el, dar nu mă depărtai câţiva paşi şi mă auzi strigat cu o voce exuberantă:

— Domnu, este? dac'ai zile...

Continuam să mă plimb singur prin dezolarea ruinelor, înălţate ca nişte monumente funerare, pe întinsul cartierului. Mă uitam la zidurile surpate şi negre, pe care se prelingeau stropi rari de ploaie. Fire de iarbă răsăriseră printre pietre, iar în unele părţi năpădiseră buruenile.

Amintirea mea chema imaginea altor oraşe dispărute, invadate de vegetaţia luxuriantă, înecată într'o mare verde de plante şi ierburi sălbatice. Înţelesei lupta necruţătoare, aprigă, pe care o purta natura împotriva oraşului. Niciodată nu vom izbuti s'o îmblânzim. Era o duşmănie veche, ancenstrală, şi ori de câte ori omul îşi închipuia c'o învinge, până la urmă tot natura ieşea biruitoare. Am tăiat copacii, am secat bălţile, am smuls iarba şi-am durat clădiri masive din fier şi beton. Străzile le-am îmbrăcat cu smoală. Dar tot firul de iarbă e mai tare. Am alungat-o din cetate, natura însă, ne pândeşte în grădinile noastre, în parcuri, în pădurile dela marginea oraşului. In timp ce noi dormim, copacii, plantele, ierburile îşi trag din adâncul pământului forţa, cu care într'o bună zi vor înăbuşi orice urmă de civilizaţie. Pădurile ne atacă într'una cetăţile. E un războiu invizibil dar crâncen. Milioane şi milioane de boabe minuscule de sămânţă pornesc la atac. Mor milioane,

dar vin altele, miriade, și nu contenesc asaltul. E o luptă gigantică, de epopee, între armatele nesfârșite ale pădurilor și cetățile trufașe de bazalt.

Pădurile au timpul înaintea lor. Dar totuși ele nu vor birui definitiv, nu vor inunda pământul cu o vegetație uriașă, devorând orașele, dacă va exista un singur sâmbure de viață. Firele de iarbă, buruienile dintre ruini, descoperă amenințarea. Omul va începe din nou lupta, va stârpi vegetația rea și va clădi în sgomotul ciocanelor și al macaralelor, blocuri mai puternice, mai înalte, cu bucurie, cu încredere în triumful muncii și al vieții.

CUPRINSUL

	Pag.
Oamenii visează pâine	1
Prin regatul cerşetorilor	35
O cafenea şi două lumi	63
Viaţa şi moartea în sanatorii	93
O zi în Tei şi o noapte în Bujavercă	139
Calea Văcăreşti sub teroare	177
Calea Griviţei, Calea dezolării	223

IERONIM ŞERBU

OAMENII VISEAZĂ PÂINE

FUNDATIA REGELE MIHAI I